

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

Diplomová práce

Lucie Válková

Komunikační funkce výpovědi s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného
predikátu v ruštině a češtině

Communicative Function of Utterances with Infinitive in the Syntactic Position
of Nonverbal Predicate in Russian and Czech Languages

Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Jitka Stiessová, CSc.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Praha 1. 9. 2009

podpis:

Anotace a klíčová slova:

Komunikační funkce výpovědi s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu v ruštině a češtině

Cílem práce je komentovat a ukázat variabilitu a šíři komunikačních funkcí, které mohou v ruštině a češtině vyjadřovat výpovědi s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu. Předmětem zkoumání jsou tedy takové syntaktické konstrukce, v nichž není predikace zajištěna verbem finitem, ale kontextově vázaným infinitivem. Práce je rozdělena na dva hlavní oddíly: na část teoretickou, ve které se vymezují východiska a problémy (definice věty a výpovědi, predikace, komunikační funkce), a na část praktickou, která se zabývá materiálovou analýzou konkrétních dokladů získaných především z ruských a českých korpusových databází. Při klasifikaci komunikačních funkcí se tato práce opírá o klasifikaci Grepla-Karlíka (1998), jejímž základem je Searlova kategorizace mluvních (ilokučních) aktů. Pro stanovenou klasifikaci jsou určující dvě kritéria, z nichž také primárně vychází popis materiálové části této práce. Zaprvé – záměr (úmysl, cíl), který mluvčí vůči adresátovi výpověďmi sleduje, a zadruhé – vztah slov ke světu.

Klíčová slova: věta, výpověď, predikace, infinitiv, infinitivní věta, teorie mluvních aktů, komunikační funkce (KF), komunikační situace, dativní subjekt, KF asertivní, KF direktivní, KF interogativní, KF komisivní, KF permisivní, KF varování, KF expresivní a satisfaktivní

Communicative Function of Utterances with an Infinitive in the Syntactic Position of Nonverbal Predicate in Russian and Czech Languages

The aim of this text is to comment on and illustrate the variety of communicative functions which can be expressed by utterances with an infinitive in the syntactic position of nonverbal predicate in Czech and Russian languages. The focus of our observation are such syntactic constructions in which the predication does not have the form of a finite verb but the form of a context-bounded infinitive. This paper is divided into two parts: the theoretical part, in which the basic problems (definitions of a sentence, utterance, predication and communicative function) are discussed, and the practical part, which features the analysis of particular occurrences obtained mainly from Russian and Czech corpora. The classification of communicative functions used in our work is inspired by Grepl's and Karlik's (1998) classification, based on widely known Searle's categorisation of illocutionary acts. For this classification, two basic criteria are important and the material analysis arises from these.

Firstly – the aim (intention) of the producer, secondly – the relation between the words and the world.

Key words: sentence, utterance, infinitive, infinitival sentence, theory of speech acts, communicative function (CF), communication situation, dative subject, CF of representations, CF of directives, CF of questions, CF of commissives, CF of permissives, CF of cautions, CF of expressives

Obsah:

Anotace a klíčová slova	3
Obsah	5
Seznam zkratk	7
0. Úvod	8
I. Komunikační funkce výpovědi. Základní pojmy	10
1. Dichotomie věta a výpověď	10
2. Vymezení pojmu výpověď/výpovědní událost	15
2.1. Obsah výpovědi	15
2.2. Forma výpovědi	16
3. Problematika predikace a infinitivní věty	17
3.1. Pojem predikace a pojem infinitivní věty	17
3.1.1. Dativní subjekt VISPNP	21
4. Vymezení pojmu komunikační funkce výpovědi	23
4.1. Teorie mluvních aktů a komunikační funkce	23
4.1.1. Komunikační situace	26
4.1.1.1. Komunikační model	27
5. Klasifikace komunikačních funkcí (KF) výpovědi	29
II. Materiálová analýza komunikačních funkcí (KF) výpovědí s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu (VISPNP)	33
6. Jazykový materiál	33
6.1. Národní korpus ruského jazyka (Национальный корпус русского языка)	34
6.2. Český národní korpus (ČNK)	35
7. Prostředky indikace KF	37
8. Stylová oblast uplatnění VISPNP	39
9. Komunikační funkce VISPNP v ruštině a v češtině	41
9.1. KF asertivní (oznámení, sdělení, tvrzení)	41
9.1.1. Obecná úvodní charakteristika	41
9.1.2. Výpovědi oznamující (vyjadřující) nutnost, potřebnost, nezbytnost a náležitost děje	41
9.1.3. Výpovědi oznamující (vyjadřující) neuskutečnitelnost nebo nevyhnutelnost děje	45

9.1.4. Výpovědi oznamující (vyjadřující) možnost, popřípadě nemožnost uskutečnění děje	47
9.2. KF direktivní (výzvová)	48
9.2.1. Obecná úvodní charakteristika	48
9.2.2. Rozkaz, příkaz, povel	50
9.2.3. Návod, instrukce, recept	55
9.2.4. Rada, doporučení	61
9.2.5. Přání	64
9.2.6. Nabídka, návrh	71
9.2.7. Prosba	74
9.2.8. Persvaze jako specifický typ KF infinitivních reklamních sloganů	75
9.3. KF interogativní (otázková)	77
9.3.1. Obecná úvodní charakteristika	77
9.3.2. Otázky doplňovací	79
9.3.2.1. VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími subjekt / objekt infinitivního predikátu	80
9.3.2.2. VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími okolnosti završení děje vyjádřeného infinitivním predikátem	82
9.3.3. Otázky zjišťovací	86
9.4. KF komisivní (závazek)	89
9.4.1. Obecná úvodní charakteristika	89
9.5. KF permisivní a koncesivní	90
9.5.1. Obecná úvodní charakteristika	90
9.5.2. Ne-dovolení, nesouhlas, námitka, protest	90
9.6. KF varování	95
9.6.1. Obecná úvodní charakteristika	95
9.6.2. Varování, výhrůžka	96
9.7. KF expresivní a satisfaktivní	97
9.7.1. Obecná úvodní charakteristika	97
9.7.2. Výtka, výčitka, stížnost	98
9.8. KF deklarativní	101
9.8.1. Obecná charakteristika	101
 III. Závěr	 102
 Seznam literatury	 108

Seznam zkratk:

A – adresát

ČD – České dráhy

ČNK – Český národní korpus

EPF – explicitní performativní formule

FF UP – Filozofická fakulta Univerzity Palackého

inf – infinitiv

inf_{impf} – nedokonavý infinitiv

inf_{pf} – dokonavý infinitiv

KF – komunikační funkce

LIT – umělecká literatura

M – mluvčí

M1, M2, M3, ... – mluvčí 1, mluvčí 2, mluvčí 3, ...

MK – mluvený korpus

MFF UK – Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy

МГУ – Московский государственный университет

os. – osoba

P1, P2, ... – pisatel 1, pisatel 2, ...

pl. – plurál

PUB – publicistika

sg. – singulár

S_{dat} – dativní subjekt

ÚJČ AV ČR – Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky

ÚFAL – Ústav formální a aplikované lingvistiky

VISPNP – výpověď (výpovědi) s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu

VF – verbum finitum

0. Úvod

„Инфинитив не центр глагольной системы, а его окраина [...]“

V. V. Vinogradov

Podobně jako Vinogradov charakterizuje pozici infinitivu v ruštině i ruská lingvistka G. A. Zolotovová (1982, s. 272): „В синтаксисе инфинитив представляет вторичную, производную форму и стоит в ряду конструктивных форм периферической сферы: модальная и экспрессивная окрашенность инфинитивных предложений выводит их за пределы основных моделей синтаксического ‚центра‘.“ Jen zdůrazněme, že se v tomto případě jedná o pohled systémový (*langueový*), tj. o charakteristiku infinitivu z hlediska syntaktického popisu jazyka. Nasnadě je však otázka, jak je tomu s infinitivem v případě *parole*, tj. v případě reálného fungování jazyka, v případě konkrétních projevů jazyka? Tím se dostáváme do oblasti jeho užívání a fungování v rámci komunikačního procesu. Tato nesnadná otázka je východiskem naší práce, v níž soustředíme pozornost právě na výpověď s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu v ruštině a češtině, tj. na takové syntaktické konstrukce, v nichž není predikace zajištěna verbem finitem (VF), ale kontextově vázaným infinitivem. Na tuto problematiku budeme nahlížet především z hlediska komunikačního, tedy přesněji – z hlediska komunikačních funkcí. Předně nám v této práci půjde o to ukázat variabilitu a šíři možných komunikačních funkcí, jež mohou výpovědi tohoto typu v komunikačním procesu plnit. Při srovnání ruštiny s češtinou jsme si samozřejmě už od počátku plně vědomi podstatného rozdílu, který spočívá ve frekvenci užití této výpovědní formy. Jak se o tom ostatně přesvědčíme dále v textu, pro češtinu jsou tyto formy záležitostí spíše periferní a v mnoha případech nejsou přímé ekvivalenty vůbec možné. Tento fakt již sám o sobě předurčuje skutečnost, že náš přístup nebude s ohledem na téma proporcionálně zcela vyvážený. V této souvislosti se nám však zároveň na základě této komparace nabízí mnoho otázek, které se v této práci pokusíme také částečně objasnit. A to předně: Čím je v ruštině a češtině tato nestejná míra uplatnění infinitivních výpovědních forem dána? Proč čeština preferuje finitní formu tam, kde se v ruštině běžně užívá infinitiv? Které komunikační funkce čeština může ve srovnání s ruštinou vyjádřit infinitivem, a které nikoliv? Zároveň se můžeme ptát, co umožňuje jednoznačnou interpretaci těchto výpovědí i bez explicitní gramatikalizované reference ke komunikačním osobám? Jde o vázanost na kontext komunikátu nebo (mimojazykový) kontext reference? Nebo naopak jakým způsobem může být tato reference vyjádřena?

Tato práce je rozdělena na dva hlavní oddíly: na část teoretickou a na část věnovanou konkrétní materiálové analýze. Teoretická část je zpracována především s ohledem na poněkud nešťastnou a nepřehlednou situaci v terminologii, srov. například vyjádření F. Daneše (2000, s. 127): „This term [sentence, LV] appears in all syntactic research work, nevertheless its content seems to be very variable and vague. It covers elements of very different nature, and a complex, undifferentiated concept like this leads to much confusion in discussions and to many uncalled-for mistakes.“ Proto, že se budeme snažit porovnat českou a ruskou lingvistickou tradici, považujeme tím spíše za nezbytné představit základní problémy, přiblížit klíčové pojmy a nastínit východiska, ze kterých budeme v naší práci vycházet. V úvodní části proto představíme některé teoretické pojmy, jež hrají nejpodstatnější roli při vymezení pojmu komunikační funkce výpovědi. Jde zvláště o tato témata: dichotomie věty a výpovědi (kap. 1), vymezení a pojetí pojmu výpověď (kap. 2), přiblížení teorie mluvních aktů (kap. 4), popis komunikační situace (podkap. 4.1.1.) a komunikačního modelu pro účely naší práce (podkap. 4.1.1.1.). Pokusíme se také vysvětlit, co míníme – možná poněkud složitě vyjádřeným, avšak podle našeho názoru výstižným pojmem „infinitiv v syntaktické pozici neslovesného predikátu“ a také proč jej zavádíme (kap. 3). Jelikož jsou jednotlivé pojmy provázány vzájemnými vztahy a jedná se o celý komplex pojmů, jsme přesvědčeni, že je záhodno se těmito pojmy věnovat v jejich komplexnosti, a ne se zabývat pouze pojmem jediným.

Část druhá pak představuje materiálovou analýzu konkrétních dokladů získaných především z ruských a českých korpusových databází (Национальный корпус русского языка, Český národní korpus). Zde je nutné podotknout, že záměrem této práce není na základě těchto dat provádět statistiku, dokládat produktivitu nebo stanovovat frekvenci výskytu, data nám slouží pouze k doložení uvedených typů výpovědí. Při klasifikaci komunikačních funkcí se tato práce opírá o klasifikaci Grepla-Karlíka (1998), jejímž základem je Searlova kategorizace mluvních (ilokučních) aktů. Pro stanovenou klasifikaci jsou určující dvě kritéria, z nichž také primárně vychází popis materiálové části této práce. Zaprvé – záměr (úmysl, cíl), který mluvčí vůči adresátovi výpověďmi sleduje a zadruhé – vztah slov ke světu. Považujeme však za nutné zdůraznit, že přebíráme danou klasifikaci v její abstrahované podobě, tedy jako obecné abstraktní schéma postihující významy jednotlivých druhů ilokučních aktů, neboť realizace jednotlivých druhů ilokučních aktů je – s největší pravděpodobností – jevem univerzálním. Co se v jednotlivých jazycích liší, jsou již konkrétní jazykové prostředky určené k realizaci a indikaci těchto ilokučních aktů.

I. Komunikační funkce výpovědi. Základní pojmy

1. Dichotomie věta a výpověď

„[...] то, что [лингвисты, LV] изучают как предложение, есть в сущности какой-то гибрид предложения (единицы языка) и высказывания (единицы речевого общения).“

М. М. Бахтин

V naší práci se držíme koncepce, jež rozlišuje dichotomii pojmů věta a výpověď.¹ Věta jakožto jazyková jednotka je značně složitá a my se zde nechceme pokoušet o podání její „vědecké“ definice. Způsobů jejího možného vymezení a definování existují stovky.² Půjde nám v této souvislosti pouze o usouvztažnění dvou zmíněných základních pojmů, se kterými budeme dále pracovat. Větu jako jednotku jazykového systému (*langue*) chápeme abstrahovaně od její konkrétní realizace, jejího pronesení, vyřčení, tj. abstrahovaně od jejího výskytu v *parole*. Existují samozřejmě různé stupně abstrakce.

Abstrakci od konkrétní lexikální náplně představuje tzv. větný vzorec. Větným vzorcem se označuje minimální větná struktura, zároveň však dostatečně úplná. Znamená to tedy, že „obsahuje všechny (a pouze ty) elementy nezbytné k tomu, aby – po jejich obsazení lexikálními jednotkami – vznikla gramaticky správná výpověď“ (Daneš – Hlavsa, 1987, s. 41). Rozlišuje se přitom gramatický větný vzorec – ten zpravidla abstrahuje od lexikálního obsazení věty a větný vzorec sémantický, který je jeho sémantickým protějškem a který se opírá o centrální postavení slovesa ve větě. Obě složky pak tvoří tzv. komplexní větný vzorec.³

F. Daneš svého času pojmy (a jim odpovídající termíny) věta a větný vzorec silně diferencoval, pojem věty v souvislosti s tím zúžil: „nejlépe by snad bylo ponechat –

¹ Jedna z prvních myšlenek týkající se rozlišení věty jakožto individuální výpovědi a věty jako jednotky gramatického systému je nastíněna již v pozdějších pracích Viléma Mathesia, konkrétně ve studii *On some Problems of the Systematic Analysis of Grammar*, (Mathesius, 1936, s. 65–107). Zásadnějším způsobem však problematiku věty a výpovědi rozpracovali až M. Dokulil a F. Daneš (1958). Nahlíženo z kontextu lingvistiky celosvětově jednalo se o naprosto novátorskou myšlenku. V 70. letech se o smysluplnosti tohoto rozlišování vedly diskuse; ty jsou spojeny především se jménem K. Horálka (1976, 1977) a K. Hausenblase (1977).

² Jak uvádějí Grepl-Karlík (1998, s. 17) definici věty shrnuli a podrobili kritice např. títo lingvisté J. Ries, E. Seidel, D. Alerton či B. L. Müller.

³ Podrobněji viz Daneš-Hlavsa (1987).

s ohledem na tradici – termín věta ve významu ‚větná výpověď‘ a pro větu jakožto systémový útvar užívat názvu ‚větný vzorec‘“ (Daneš, 1963, s. 117). Dalším možným přístupem k této problematice je pojetí Hausenblasovo: „Pod pojmem věta zahrnuji a tímto termínem označuji jak konkrétní věty, v nichž je základní systémová podoba větná, větné schéma (Skalička), větný vzorec (Mathesius, Daneš) často obohaceno podle syntaktických pravidel rozvíjení a rozšiřování, tak základní jejich systémovou podobu, větný vzorec“ (Hausenblas, 2003, s. 113). Zvláštním termínem (větný vzorec, větné schéma) byla označena systémová podoba věty podle Hausenblase v době, kdy se obracela pozornost na charakteristiku jazykových jevů po stránce systémové, větný vzorec však stále podle něj „zůstává schématem **věty**, vzorcem věty, strukturou vztahů, které tvoří základní kostru různých zvláštních a jedinečných podob věty“ (Hausenblas, 2003, s. 118). Pro Hausenblase je tedy v tomto případě jedním zastřešujícím pojmem věta (tu dále staví do opozice k pojmu a termínu výpověď).

Daneš později navrhuje rozlišovat tři základní úrovně popisu – a to, ve snaze zabránit nedorozuměním, ke kterým dochází v souvislosti s poněkud vágně a z různých hledisek a stále znovu a znovu vymezovaným termínem věta:

In order to cope with this unsatisfactory situation, we suggest that in the content of the term „sentence“ three different basic concepts should be distinguished:

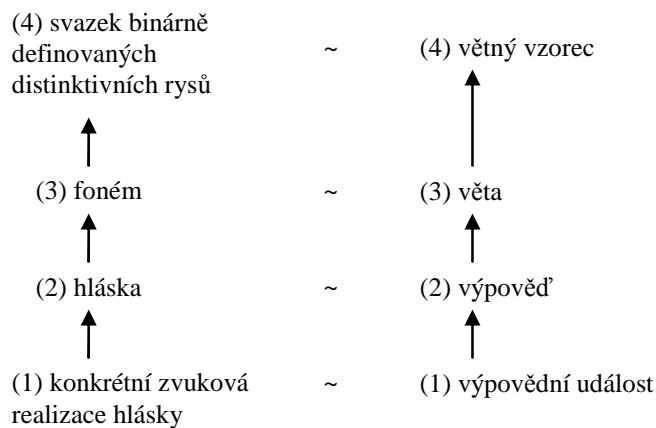
- (1) Sentence as a singular and individual speech-event.
- (2) Sentence as one of all possible different minimal communicative units (utterances) of the given language.
- (3) Sentence as an abstract structure or configuration, i.e. as a pattern of distinctive features; the set of such patterns represents a subsystem of the overall grammatical system of the given language. for the clarity's sake let us call the concept (1) **the utterance-event**, the concept (2) **the utterance**, and finally the concept (3) **the sentence pattern**“ (Daneš, 2000, s. 127–128) (zvýraznění LV).

Na rovině komunikační (parolové, „ne-systémové“) tedy Daneš rozlišuje jednotky na dvou úrovních obecnosti: výpověď (utterance), tj. jednotku obecnou, potenciální, a výpovědní událost (utterance-event), tj. výpověď skutečně pronesenou v konkrétní komunikační situaci. Pro účely naší práce je Danešovo zpřesnění těchto dvou pojmů v aspektu komunikace velmi přínosné a důležité, stejně tak je však pro nás stěžejní rozlišení pojmů věta – ve významu

systémové abstraktní jednotky a výpovědi / výpovědní události jakožto minimální komunikační jednotky.⁴

Výše nastíněnou problematiku můžeme tedy shrnout tím, že „větu lze charakterizovat jako elementární syntakticko-sémantickou jednotku systému (*langue*) predestinovanou (vybavenou) k tomu fungovat v jazykové interakci jako výpověď, tedy jako elementární jednotka užívání jazykového systému (*parole*)“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 20).

⁴ Pro lepší vymezení a usouvztažnění těchto pojmů, z nichž každý odpovídá jiné úrovni abstrakce, můžeme uvést paralelu s různými úrovněmi abstraktnosti fonetických/fonologických jednotek, která nám k následující ilustraci velmi dobře poslouží. Ve fonologii/fonetice můžeme totiž sledovat uspořádanou hierarchii jednotek různého stupně abstrakce, k níž je situace komentovaných syntaktických pojmů analogická. Jako příklad si vezmeme např. hlásku *n*. Hláška je obecná neznaková elementární jednotka fonetického popisu, tj. jednotka, která má v uvedeném schématu pod sebou ještě úroveň svých konkrétních realizací (každý člověk tuto hlásku vysloví „jiným způsobem“, a dokonce i jedna a tatáž osoba nevyslovuje tuto hlásku pokaždé zcela stejně) – hlásce odpovídající vyšší abstraktnější jednotkou je foném, tj. obecná neznaková jednotka definovaná svou schopností rozlišovat významy slov. To, že jde o jednotku vyšší obecnosti, dokazuje fakt, že jednomu fonému může odpovídat více hlásek (tj fonému /n/ odpovídají hlásky [n] a [ŋ]). Na úrovni nejvyšší obecnosti odpovídá pak fonému svazek binárně definovaných distinktivních rysů. Tato situace je obecně dobře známa, proto ji lze vhodně využít jako výkladový konstrukt-paralelu pro osvětlení situace v pojmech syntaktických. Konkrétní realizaci hlásky odpovídá výpovědní událost, úrovni hlásky odpovídá výpověď, úrovni fonému lexikálně obsazený větný vzorec, tj. věta, a úrovni distinktivních rysů úroveň obecného komplexního větného vzorce. Pro přehlednost uvádíme schéma znázorňující obě paralely:

Jako ukázkou distinkce pojmů výpověď a výpovědní událost (odpovídající distinkci mezi hláskou a její realizací) můžeme uvést Greplův notoricky známý příklad: výpověď *Jsem tu autem*. Takto uvedená výpověď má jistou potenciální komunikační platnost, pokud dojde k zasazení této výpovědi do konkrétní komunikační situace, například (a) mluvčí ji pronese v restauraci, tzn. že dojde k její skutečné zvukové realizaci, v tom případě mluvíme již o výpovědní události, která nabývá komunikační platnosti odmítnutí typu „*Nedám si alkohol, řídím*“. Pokud by tato výpověď byla pronesena například (b) na tramvajové zastávce, tj. opět v konkrétní komunikační situaci, tentokrát však odlišné, nabývá komunikační platnosti nabídky typu „*Nejezdí tramvají, já tě svezu*“.

Ruská lingvistická tradice pracuje s těmito pojmy – dá se říci – v obdobném smyslu.⁵ V. A. Bělošapkovová (1977, s. 143) například uvádí: „Предложение, рассматриваемое в динамическом аспекте со стороны его коммуникативной функции, принято называть высказыванием.“ Jinde N. S. Valginová (1978, s. 12–13) poukazuje na to, že se „сформировалось мнение о необходимости различать соответственно этому предложение в языке (при учете его синтаксической семантики и формальной организации) и предложение в речи, т.е. предложение, реализуемое в контексте, в конкретной речевой ситуации (при учете его коммуникативной направленности). Последнее принято называть **высказыванием**, хотя часто пользуются и тем же термином – **предложение**, имея в виду его речевое содержание.“ Jak autorka uvádí v závěru této citace: Rozlišování dichotomie *предложение* x *высказывание* není však zdaleka důsledné, mnozí ruští lingvisté (zejména syntaktikové) používají jeden zastřešující, obecný pojem *предложение*, a to i ve významu vyjádření výpovědi jako minimální komunikační jednotky.⁶

S pojmem *высказывание* tak mnohem více pracují lingvisté zabývající se textovou syntaxí / lingvistikou. E. V. Padučevová (1985) ve své, podle mého názoru velmi cenné a zajímavé, práci *Высказывание и его соотносительность с действительностью*⁷ zabývající se referenčními aspekty sémantiky zájmen vychází z teorie mluvních aktů a pracuje téměř výhradně s pojmem *высказывание*, který chápe jako „обозначение для речевого произведения, созданного в ходе речевого акта и рассматриваемого в контексте этого речевого акта“ (Padučeva, 1985, s. 29). Stejně jako Padučevová vychází z teorie mluvních aktů například i N. D. Aruťunovová (1976).

Pojem výpověď však bývá v textové lingvistice rovněž chápán široce, a to ve smyslu synonymního užití pro text – jinými slovy tak, že se výpověď (rozuměj text) může skládat z jedné či více vět (viz např. Moskal'skaja, 1981; Dressler, 1973). Podobné pojetí výpovědi nacházíme také u D. N. Šmeleva (1976, s. 16): „Термин ‚высказывание‘ используется как обозначение любого сообщения, независимо от его протяженности и оформленности. В

⁵ Českému označení věta v ruštině odpovídá termín *предложение* a pojmu výpověď odpovídá označení *высказывание*. Viz např. Bělošapkovová (1977, s. 143) – jak ostatně dokazují i následné citace v textu. Termín výpovědní událost nemá v ruštině odpovídající ekvivalent, v pojetí ruských lingvistů, stejně tak jako u mnohých českých (viz například Grepl – Karlík aj.), splývá s pojmem výpověď.

⁶ Viz například Zolotova (1982); Valgina (1978); Bělošapkova (1977).

⁷ V úvodní části této knihy se autorka věnuje teoretickým aspektům reference – pro nezbytnost pochopení této problematiky tak podává rozsáhlý teoretický výklad pojmů věta a výpověď, dále například pojetí výpovědi v teorii mluvních aktů apod.

том же смысле употребляется термин „текст“.“ Мы se však v této práci budeme držet vymezení výpovědi v úzkém slova smyslu, tj. chápeme výpověď ve významu elementární (textové) komunikační jednotky. Nebo pokud to vezmeme z druhé strany pohledu – text je tvořen minimálně jednou výpovědí. Toto vymezení, jak už bylo řečeno, je přínosem pokračovatelů Pražského lingvistického kroužku, zejména lingvistů F. Daneše a K. Hausenblase. V návaznosti na ně definuje ruský lingvista V. G. Gak (1981, s. 59) výpověď následujícím způsobem: „Предложение, рассматриваемое во взаимодействии всех его компонентов: лексического, грамматического, интонационного и в соотнесенности с обозначаемым им отрезком действительности, – называется высказыванием. Высказывание – единица речи.“ Podobně klade větu do protikladu s výpovědí N. A. Sljusarevová (1982, s. 34), přičemž též zdůrazňuje ony dva hlavní, již zmíněné rysy, a to, že větu chápe jako jednotku jazyka (systému), zatímco výpověď jako jednotku řeči. V jiném teoretickém výkladu zabývajícím se textovou syntaxí – konkrétně ve studii A. A. Leontěva (1979, s. 30) nacházíme obdobné pojetí výpovědi, ten ji vymezuje jako „наименшую коммуникативную единицу, законченную со стороны содержания и интонации и характеризующую грамматической и смысловой структурой.“ Téma výpovědi a její vztah k jazykovému systému, příp. k textu či komunikaci je však stále v ruské lingvistice předmětem zkoumání a také četných diskuzí, ze současnější odborné literatury proto k tomuto tématu můžeme doporučit alespoň následující práce: Mel'čuk, 2001; Vsevolodova, 2000; Bogdanov, 2007; Sannikov, 2008, aj.

V této práci budeme dokládat jednotlivé typy *infinitivních vět* příklady především z jazykových korpusů – bude se tedy jednat o věty již realizované v určitých komunikačních kontextech. A jelikož naše pozornost bude soustředěna na popsání jejich komunikačních funkcí, proto je podle našeho názoru vhodné a zcela náležité tyto pojmy (tj. věta x výpověď / výpovědní událost) od sebe lišit, a to v intencích, které jsme uvedli výše. Ostatně také platí to, co lapidárně vyjádřil M. M. Bachtin (1979, s. 263): „Предложение как единица языка, подобно слову, не имеет автора. Оно *ничье*, как и слово, и, только функционируя как целое высказывание, оно становится выражением позиции индивидуального говорящего в конкретной ситуации языкового общения.“ Role mluvčího – a dodejme že i adresáta – je pro nás stěžejní.

2. Vymezení pojmu výpověď / výpovědní událost

„Только высказывание может быть верным (или неверным), истинным, правдивым (ложным), прекрасным, справедливым и т.д.“

М. М. Бахтин

Za výpověď (výpovědní událost)⁸ budeme považovat realizovanou větu, zakotvenou v konkrétní komunikační situaci a pronesenou či napsanou s určitým záměrem. Jediná věta tedy může být pronesena s nespočtem různých záměrů a může tak být základem pro velmi vysoký počet výpovědí. Základní konstitutivní složkou výpovědi je tedy její funkčnost, podstatné pro charakteristiku výpovědi jsou rovněž informace vztahující se k dané komunikační situaci, kontextu a záměru mluvčího.⁹

2.1. Obsah výpovědi

Výpověď mívá zpravidla svůj vlastní věcný obsah, ten bývá označován jako obsah propoziční. Výpovědi se tedy něco vypovídá o skutečnosti, konstatují se určitá fakta, popisuje se mimojazyková realita. Obsah výpovědi je určován především referenčním vztahem, neboli tím, že jazykové znaky vztahujeme na základě konvence platné v daném jazyce na příslušnou mimojazykovou skutečnost. Fungování referenčního vztahu do velké míry závisí na situaci a kontextu, na společných znalostech a zkušenostech jednotlivých komunikantů. Referenčním výrazům ve výpovědi jsou pak mluvčím přisuzovány (predikovány) určité příznaky. Tento druhý dílčí akt, který je však součástí propozičního aktu, se označuje jako akt predikace.¹⁰ Propoziční obsah dané výpovědi se tak skládá ze dvou částí – z reference a predikace. Věcný obsah však není konstitutivním znakem výpovědi – existují totiž i výpovědi s velmi

⁸ Jak jsme uvedli již v předcházející kapitole, tento Danešův termín se často synonymně zaměňuje s pojmem výpověď. Abychom se vyvarovali zmatení a nejasnosti pojmů, budeme používat tradiční označení výpověď. V případě, že budeme považovat za nutné tyto dva pojmy od sebe odlišit, odlišíme je a tuto skutečnost explicitně zdůrazníme.

⁹ Srov. vymezení výpovědi v ČŘJ, s. 225; PMČ, s. 568; MČ 3, s. 306; Grepl-Karlík (1998, s. 21, 381); ESČ, s. 520–521; RG II, s. 8; RG 2, s. 668.

¹⁰ Na predikaci se zaměříme v následující kapitole.

oslabeným či téměř nulovým propozičním obsahem¹¹ – určujícím významovým komponentem výpovědi tak zůstává její komunikační funkce (KF).

2.2. Forma výpovědi

Výpovědi mohou mít strukturu věty jednoduché, souvětí podřadného anebo mohou být jejich základem také různé útvary nevětné – útvary infinitivní, nominativní, tedy útvary bez verba finita (VF). Tady už však narážíme na problém, kterému se podrobněji budeme věnovat v následující kapitole. Povahu samostatných výpovědí si zachovávají věty v souvětí souřadném, každá z nich totiž může mít jinou (samostatnou) komunikační funkci. V běžné komunikaci se jako jeden z podstatných důsledků situační zakotvenosti výpovědí velmi často objevují modifikace úplných větných struktur jako jsou např. elipsy, parcelace,¹² předsouvání, osamostatňování apod.

Konec výpovědi nebo hranice mezi sousedními výpověďmi jsou v mluvených projevech zpravidla signalizovány tzv. koncovým úsekovým předělem. Ten nejčastěji tvoří pauza či některé typy intonace,¹³ které zanechávají u adresáta dojem ukončenosti, uzavřenosti. V psaném textu jsou hranice mezi výpověďmi signalizovány prostředky grafickými.

¹¹ Např. pozdravy Dobrý den! x Ahoj!

¹² Parcelací rozumíme dodatečné připojování jednotlivých složek. Tato segmentace je vlastní především mluveným projevům.

¹³ V mluvených projevech se konkrétní podoby intonací podílejí na interpretaci KF velmi výraznou měrou a spolu s jinými prostředky tak slouží jako jejich důležité indikátory. Řeč o nich bude ještě později.

3. Problematika predikace a infinitivní věty

3.1. Pojem predikace a pojem infinitivní věty

Jak jsme už naznačili, za nejdůležitější usouvztažňující akt ve výpovědi bývá považován akt predikace. Pojem predikace se do lingvistiky dostal z logiky a často se užívá v mnoha odlišných významech. Proto uvedeme alespoň dvě hlavní vlivné koncepce, které se často u mnohých autorů navzájem kombinují (ESČ, 2002, s. 339): (1) jednak se „predikace pokládá za jev postihující vnitřní strukturu věty (syntaktickou i sémantickou); [v rámci této koncepce, LV] se dá vyčlenit pozice [(a), LV], která predikaci v návaznosti na klasickou aristotelovskou logiku soudů definuje jako vztah mezi podmětem a přísudkem¹⁴ [...] [dále pozici (b), LV], která predikaci v návaznosti na moderní logiku definuje jako vyjádření entity (predikátu), které na sebe váže jedno nebo více „prázdných míst“, do nichž lze dosadit argumenty;¹⁵ (2) [a jednak se, LV] predikace pokládá za jev postihující vztahování nějakého výrazu ke skutečnosti, jeho zvl. časovou a modální aktualizaci.“ Koncepce (2) dominuje v pojetí M. Grepla, který zejména pod vlivem Searlovy teorie mluvních aktů nechápe predikaci jako vztah, nýbrž jako akt mluvčího představující „aktualizovanou, tj. co do časové a modální platnosti charakterizovanou, specifikaci nějakého příznaku objektu a/nebo vztahu mezi objekty“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 416). Dále Grepl uvádí, že „v protikladu k výrazům referenčním, které **ukazují** na objekty řeči, predikátovými výrazy [...] mluvčí neoznačuje věci a jevy, nýbrž o nich něco **říká** (vypovídá)“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 415). Predikačním vztahem se tedy něco (o něčem) vypovídá, něco se (o něčem) tvrdí.

Jeden z důležitých momentů predikačního vztahu bývá spatřován právě v již zmíněném aktualizačním významu – tzn. že každé tvrzení, vypovídání se realizuje vždy v určitém čase (temporální zařazení výpovědi se zpravidla usouvztažňuje k momentu mluvného aktu, tj. k okamžiku promluvy) a realizuje se vždy určitým způsobem (k vyjádření reálné či nereálné platnosti obsahu predikátu slouží kategorie modu). Další velmi podstatnou součástí aktualizačního významu je vyjádření vztahu výpovědi ke komunikační osobě.¹⁶

¹⁴ Z logického pojmu predikace vychází například V. Mathesius více viz Mathesius (1947).

¹⁵ Z této koncepce vychází například již zmínění autoři Daneš a Hlavsa (1987). Ti zdůrazňují usouvztažňující funkci predikátů a predikátorů popisovanou na základě valence.

¹⁶ Zde je však důležité si uvědomit jednu věc, na kterou trefně poukazuje V. Hrabě ve svém článku zabývajícím se predikací (1960, s. 181), a to, „že vyjádření vztahu k osobě [...] není výlučně záležitostí přísudku; na rozdíl od kategorie času a modu je kategorie osoby stanovena substancí, která je nositelem predikovaného příznaku.“ Touto problematikou se budeme podrobněji věnovat později.

Tento úzký vztah predikace k aktuálnosti – tedy jak už bylo řečeno vztažení obsahu výpovědi ke skutečnosti, tj. její zařazení do časového plánu, vyjádření její modální platnosti a vztahu k účastníkům komunikace – vymezil a zdůraznil v definici pojmu predikace již V. V. Vinogradov¹⁷ (citováno podle Hrabě, 1960, s. 175): „[predikace jako, LV] obecná kategorie formující větu, spočívající vztažení obsahu věty ke skutečnosti.“ Vzápětí se konstatuje, že „obecný gramatický význam vztažení hlavního obsahu věty ke skutečnosti se vyjadřuje v syntaktických kategoriích modality, a také času a osoby“ (citováno podle Hrabě, 1960, s. 175). Na základě všech výše uvedených příznaků predikace se však dostáváme k jedné zásadní skutečnosti – a to, že hlavním prostředkem gramatického vyjadřování predikačního vztahu je určitý slovesný tvar (VF). Ten je totiž jako jediný explicitním nositelem výše zmíněných predikačních kategorií v jejich úplnosti, tedy jak času a slovesného modu, tak v sobě zahrnuje i gramatickou kategorii osoby. Právě větné struktury založené na VF – morfologicky zachycující komunikační osobu a vztah okamžiku promluvy, k času – představují centrum syntaktického systému češtiny. Tím se dostáváme k další závažné skutečnosti, kterou je třeba respektovat – predikační akt je považován za akt větotvorné povahy. Avšak větnost/větotvornost jako gramatická vlastnost je v češtině signalizována pouze gramaticky vyjádřenou predikací, tj. výrazově určitým slovesným tvarem, za „věty“ se tak v české lingvistické tradici považují pouze útvary s VF.¹⁸ Perifernější ráz mají v češtině konstrukce, které nevykazují takto gramatikalizovanou větnou strukturu (tj. neobsahují VF), ty bývají nazývány též větnými ekvivalenty.¹⁹ Výpovědi bez VF (označovány někdy též jako nevětné výpovědi) jsou založeny na predikaci situační/kontextové, to však neznamená, že by predikační akt nebyl realizován, ten samozřejmě realizován je – jen jiným způsobem.

V ruské lingvistické tradici je situace poněkud odlišná. Například v práci N. S. Valginové (1978, s. 18) nacházíme následující vymezení: „[...] предикативность – это грамматическая категория, устанавливающая общую соотнесенность сообщаемого и действительности, а общая соотнесенность включает в себя и протекание сообщаемого в рамках определенного времени (понятие синтаксического времени), и отношение сообщаемого к действительности в плане достоверности (понятие модальности).“ Jedná se sice o podobný přírůstek predikace jako u českých lingvistů, avšak zásadní rozdíl je v tom, že se uvedená charakteristika nevztahuje výhradně k finitním tvarům slovesa (srov. Margarjan, 1988, s. 45n). Ruština na rozdíl od češtiny výrazně tíhne k neosobnímu způsobu vyjadřování,

¹⁷ Jako hlavní spoluautor mluvnice *Grammatika russkogo jazyka II* a autor příslušné části věnované predikaci.

¹⁸ Viz např. Grepl-Karlík (1998, s. 20); Daneš-Hlavsa (1987, s. 41n); MČ 3, s. 8.

¹⁹ Jsou však větné formě funkčně rovnocenné viz MČ 3, s. 8; ČŘJ, s. 228–229.

tn. že útvary bez VF („neosobní“ věty) nemají periferní ráz, naopak – vyskytují se poměrně běžně a často. Na základě toho je třeba počítat s poměrně velkou neurčitostí, která zároveň znemožňuje jednoznačnou interpretaci některých typů výpovědi.²⁰ Pro nás je však principiální přístup ruských lingvistů, a to v tom, že infinitiv je z tohoto hlediska nazírán v pozici predikátu jako zcela samostatný, syntakticky nezávislý a plně fungující jako VF.²¹

Pokud bychom vycházeli z české lingvistické tradice a z hledisek, které jsme se snažili naznačit výše, pak by mluvit o *infinitivní větě* a užívat tento pojem nebylo zřejmě zcela náležité a vhodné.²² Je sice faktem, že *infinitivní věty* jsou v češtině okrajovou záležitostí, objevují se poměrně vzácně, zároveň však můžeme na základě námi dostupné a prostudované literatury potvrdit, že kromě K. Svobody (1962)²³ se s tímto pojmem nepracuje. Jiný přístup můžeme vidět v ruské lingvistice, kde je naopak pojem *infinitivní věta* zavedený a především běžně užívaný²⁴ a poměrně jasně vymezený.²⁵ *Infinitivní věta* tedy označuje syntaktický útvar, ve kterém infinitiv dokáže plnit stejnou funkci jako VF a je tak organizačním centrem celé struktury. My označujeme tuto funkci infinitivu jako syntaktickou pozici neslovesného predikátu. Slovesný predikát by tedy znamenal VF ve funkci predikátu, neslovesným predikátem míníme fakt, že predikace není vyjádřena VF. Domníváme se, že toto označení je dostatečně výstižné a přijatelné z obou stanovisek.

Adekvátní skloubení a uchopení těchto pojmů natolik rozdílných přístupů vyrůstajících ze zcela odlišných jazykových systémů se nám jeví jako velmi obtížné. Tento nesnadný úkol řešíme částečně i tím, že pracujeme s pojmem *výpověď* (ta je v případě problematiky, kterou se zabýváme, zcela relevantní), a zároveň tím také nezpochybňujeme gramatické náležitosti větnosti.

²⁰ Na tento aspekt se zevrubněji zaměříme při konkrétní analýze jednotlivých typů výpovědí v druhé části práce.

²¹ „Независимый инфинитив, употребленный в функции сказуемого, можно назвать предикативным независимым инфинитвом“ (Тимофеев, 1950, s. 262).

²² Mohlo by se dokonce zdát, že se jedná o terminologické oxymóron. Právě proto se mluví o větných ekvivalentech, které nejsou větnými strukturami v pravém slova smyslu, ale pouze jejich (funkčními) ekvivalenty.

²³ Ten v kapitole věnované *infinitivním větám* přímo uvádí: „Infinitivními se nazývají ty věty, v nichž, větným nositelem neboli nositelem větného úkonu [cit. F. Trávníček, LV] je infinitiv“ (Svoboda, 1962, s. 43).

²⁴ A to jak v ruských mluvnicích, tak i odborných pracích viz Тимофеев (1950, s. 257–301), Брисын (1990, s. 194–271), Золотова (1982, s. 253–260), Белошапкова (1977, s. 98, 105–106).

²⁵ „Независимый предикативный инфинитив является всегда сказуемым того разряда одночленных предложений, который принято называть инфинитивными предложениями“ (Тимофеев, 1950, s. 262). Za *infinitivní věty* bývají v ruštině považovány také věty s neosobním minulým tvarem slovesa *быть* (např. *Что было делать?*), objevují se však velmi vzácně. Do našeho popisu je nezařazujeme.

Dalším problematickým bodem v souvislosti s *infinitivními větami*, který je předmětem mnoha diskuzí, je pojetí jednočlennosti, dvojčlennosti a s tím související vztah subjektu a predikátu (srov. např. Popela, 1968; Hrabě, 1960, aj.). Alespoň stručně si přiblížme uvedené pojmy. V tradičních nevalenčních syntaktických popisech se za větu jednočlennou považuje taková syntaktická struktura, která je tvořená základním členem (tzv. větným základem), v případě *vět infinitivních* je tímto základním členem infinitiv (srov. např. PMR II, 1979, s. 98). Protože se v těchto strukturách nepředpokládá členění na podmět a přísudek, nepovažuje se tak základní člen (ať už infinitiv či VF) obvykle za predikát.²⁶ Protože však toto pojetí naráží při popisu na řadu překážek, se z uvedených – řekněme svým způsobem vyhraněných – stanovisek postupně „slevuje“ a připouští se, že „[tento] jediný základní větný člen [...] je sám nositelem predikace v širším slova smyslu“ (PMR II, 1979, s. 98); tamtéž (s. 86) nacházíme tvrzení, že „přísudek věty dvojčlenné a základní člen věty jednočlenné se někdy nazývají obecněji predikát (čili „výrok“).“ Na rozdíl od toho se ve valenčně koncipovaných popisech jednočlenné věty (opět ať už s infinitivem či VF) považují za věty s predikátem, které však neobsahují levovalenční pozici. Ve shodě s tímto pojetím se také my domníváme, že v těchto případech jde jednoznačně o akt predikace (např. v ruských *infinitivních větách* s dativním subjektem jde o přisuzování děje subjektu v modálně-časovém plánu) a proto nespátřujeme jako nenáležité označovat infinitiv v této syntaktické pozici jako predikát, k tomu srov. Grepl-Karlík (1998, s. 415): „Není [...] správné, mluví-li se [...] o přísudku [predikátu, LV] jen ve vztahu k podmětu [...] a chápe-li se predikace jako jeden (a to základní) ze syntaktických vztahů.“ Také zdůrazněme, že pojem *infinitivní věta* bývá spojován obvykle právě jen s jednočlennými větami²⁷ (srov. Timofeev, 1950, s. 262; PMR II, 1979, s. 117), my se však ve druhé části této práce v konkrétní materiálové analýze budeme zabývat výpověďmi jak formou vět jednočlenných, tak formou vět dvojčlenných a proto naše označení výpověď s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu (VISPNP) představuje pojmově širší záběr. A jelikož nám půjde o postihnutí komunikačních funkcí, není členění na jednočlennost a dvojčlennost pro náš popis relevantní.

S pojmem predikát samozřejmě souvisí také pojem subjektu. Tento termín se však užívá opět značně nejednotně. Jednak se jím označují jevy z roviny morfologicko-syntaktické

²⁶ V tomto pojetí se pak větou dvojčlennou označuje věta, v jejíž struktuře je obsažena pozice podmětu, neboli že věta dvojčlenná obsahuje dvě základní části (podmětovou a přísudkovou), a tedy dva základní větné členy (srov. např. PMR II, 1979, s. 87).

²⁷ V RG 2 (1979, s. 750) se v této souvislosti mluví o tzv. modifikaci strukturního schématu věty dvojčlenné na strukturní schéma věty jednočlenné, kdy je pozice S_{nom} nahrazena S_{dat}, který představuje nositele děje či stavu (k této problematice viz dále v podkap. 3.1.1.).

struktury věty, a jednak také jevy z roviny sémantické/významové struktury věty (jako je např. činitel děje, nositel děje či stavu, proto bývá nazýván též jako subjekt logický, sémantický, obsahový apod.). V našem popisu budeme nejčastěji pracovat s tzv. dativním subjektem, který bývá v ruské lingvistické tradici (také v rusko-českých komparativních studiích) v souvislosti s *infinitivními větami* chápán jako jev druhého z uvedených přístupů.²⁸ Tento důležitý konstituent ruských *infinitivních vět* proto stručně objasníme v následující podkapitole.

3.1.1. Dativní subjekt VISPNP

Dativním subjektem se v ruské lingvistice rozumí dativní tvar, který reprezentuje sémantickou funkci aktantu (nejčastěji agentu či nositele děje) a který bývá odlišován od syntaktické role podmětu – jak už například na to poukázal Timofejev (1950, s. 262): „[...] термин ‚субъект‘ употребляется нами [tj. v Timofejevově výkladu *infinitivních vět*, LV] не в значении главной части логического суждения, а в более узком (грамматическом) значении субъекта действия или состояния.“ Obdobné pojetí funkce dativního subjektu najdeme rovněž v komparativních česko-ruských studiích (srov. např. Běličová, 1982; Hrabě, 1964; 1978; Ilek, 1954; Mrázek, 1978; Popela, 1959), které se mimo jiné zabývají popisem adekvátních (odpovídajících) prostředků ruského dativního subjektu v češtině. Tato forma vyjádření činitele či nositele děje je v ruštině využívána velmi často, a to samozřejmě i mimo konstrukce s infinitivem ve funkci VF, např. ve větách s predikativy aj. Funkci dativního subjektu v ruštině je podrobněji věnována pozornost například v těchto pracích Wierzbicka, 1966; Fortuin, 2006; 2007. Čeština stejně jako ruština takovou formou vyjádření disponuje, ve VISPNP se však uplatňuje v porovnání s ruštinou poměrně vzácně (např. *jó bejt mi tak sedumnáct*). Navíc v češtině v těchto případech dativní forma označuje nositele stavu, a nikoli činitele děje tak jako je tomu v ruštině (*мне готовить обед*).

Vraťme se však k uvedenému pojetí funkce dativního subjektu. Podmět (ve významu gramatický podmět) jako jednotka povrchové větné struktury je zpravidla vyjadřován nominativem, funkci nominativního podmětu na rovině sémantické odpovídá subjekt. Subjekt však může být vyjádřen jiným tvarem než nominativním, tj. genitivním, **dativním** či instrumentálovým (viz výše uvedené komparační studie). Subjekt je pak souhrnným označením pro funkci specifikovanou jako agens (činitel děje), popřípadě nositel děje či

²⁸ Stejným způsobem, tj. v návaznosti na ruskou lingvistickou tradici, přistupujeme k tomuto pojmu také v této práci.

nositele stavu. Dativní subjekt v námi představovaných typech výpovědí tedy odkazuje k osobě (činitel/nositel děje je primárně životný, v těchto případech si navíc často vyžaduje „lidského účastníka“²⁹ a je vyjádřen substantivní či zájmennou formou), která může/má/musí vykonat děj vyjádřený infinitivem. Jak uvidíme v druhé části práce, kde se budeme věnovat konkrétní materiálové analýze KF VISPNP s dativním subjektem detailněji, je jeho význam spojován předně s modálním aspektem nutnosti či nevyhnutelnosti děje. Zároveň však nezapomínejme, že dativní subjekt může s jednou a toutéž modální platností vyjadřovat různé KF (srov. Timofejev, 1950, s. 265). Například infinitivní spojení typu *мне ехать* může být interpretováno jako pouhé sdělení, oznámení určité činnosti (tj. něčeho, co je pro mě nevyhnutelné a co musím učinit). V případě, že by však daný příklad byl pronesen s výraznou zvolací či tázací intonací (v psané podobě graficky vyjádřen vykřičníkem či otazníkem), tj. *мне ехать!* nebo *мне ехать?*, je žádoucí interpretovat daná spojení již jiným způsobem než v případě prvním (a to i přes to, že označují v podstatě stejnou činnost, jen s důrazněji vyjádřenou modalitou). Dativní tvar může samozřejmě v součinnosti různých částic (nejčastěji však částice *бы*) v konstrukcích s infinitivem ve funkci VF vyjadřovat i jiné modální odstíny i jiné KF (např. přání či žádoucnost děje, obavu, varování apod.)

Existují však i případy, kdy je (nebo může být) dativní tvar označující činitele či nositele děje z dané konstrukce vypuštěn. Je tomu tak především v situacích, kdy je informace o činiteli/nositeli děje známa z kontextu komunikační situace (např. *Что [нам, мне] делать?* ve významu *Co teď?* [mám/máme, dativní tvar zde není přípustný] *dělat?*) nebo je-li agens chápán jako všeobecný (např. *При пожаре звонить по телефону 01* ve významu *V případě požáru volejte [volat] číslo 01*).

²⁹ Uvedli jsme výraz často, jelikož se objevují (sice poněkud okrajově) i případy, kdy se v roli dativního subjektu mohou vyskytovat zvířata (*Курам никогда до облак не подняться!* příklad z Krylova, cit. podle PMR II, 1979, s. 117), či dokonce neživé/neživotné věci, k čemuž se velmi trefně vyjádřil Fortuin (2007, s. 228): „In the case of non-animate subjects, the infinitive situation is either associated with people that have an intention (e. g. *Машины здесь не пройти*) or non-animate subjects to which a tendency to realize the infinitive situation is attributed (e. g. *Дереву не расти*).

4. Vymezení pojmu komunikační funkce výpovědi

4.1 Teorie mluvních aktů a komunikační funkce

Jak už jsme uvedli v podkap. 2.1.1., pro výpověď je určující její funkce. To znamená, že realizací výpovědi v dané komunikační situaci o světě nejen něco říkáme (propoziční obsah výpovědi), ale zároveň tím, co říkáme a jakým způsobem naši výpověď formulujeme, se snažíme dosáhnout u adresáta nějakého cíle (záměru), tedy námi zamýšleného efektu.³⁰ Jinými slovy, mluvčí svými výpověďmi nejen něco o světě říká, ale zároveň tím, co říká a jak to říká, něco **dělá**: oznamuje, vyzývá, kritizuje, varuje, vyhrožuje, nabízí, souhlasí, děkuje, prosí atd. Proto lze „lidské mluvení (a psaní), tj. užívání jazyka, chápat jako druh **určitého jednání**, nikoli tedy jen jako „přenášení informací o světě““ (Grepl – Karlík, 1998, s. 422).

Tím, že je pronesena výpověď, se děje tzv. ilokuční akt. Tento pojem byl do lingvistiky zaveden díky tzv. komunikačně-pragmatického obratu („interactive turn“) na počátku 60. let³¹ významným filozofem jazyka J. L. Austinem (1962)³² v rámci jeho teorie mluvních aktů.³³ Tato teorie, zdůrazňující komunikačně-pragmatické aspekty užívání jazyka, se také někdy nazývá „teorií řečového jednání“.³⁴ Austinovu koncepci později dále rozvedl jeho žák J. R. Searle (1969).

³⁰ Např. chápat v určité komunikační situaci výpověď *Na tvém místě bych to nedělal* jako radu, nikoli jako akt sdělení, i když v jiné komunikační situaci by užití této věty mohlo jako prosté sdělení platit.

³¹ Tedy v době, kdy se obrátila pozornost lingvistiky od jazykového systému (*langue*) k *parole*, tj. k užívání jazyka, k funkci jazyka v komplexní struktuře komunikace. Komunikačně-pragmatický obrat měl také vliv na vznik řady nových disciplín, jako jsou například pragmatická lingvistika, textová lingvistika, teorie intertextuality, teorie verbální komunikace, teorie kontextualizace a mnoho dalších. Tyto „parolové“ disciplíny později rozpracovaly problematiku řady dnes již v lingvistice obecně známých jevů, jako jsou problematika kontextu (vnitrotextového i mimotextového), deixe (a její různé druhy), reference, inference, presupozice apod.

³² Jde o přednášky konané r. 1955 na Harvardské univerzitě. Knižně vyšly až v roce 1962 po Austinově smrti. Český překlad vyšel poprvé pod názvem *Jak udělat něco slovy* až v roce 2000, zatímco ruský překlad s titulem *Slovo kak dejstvije* byl publikován poměrně dřív, a to v roce 1986 (spolu se třemi zásadními statěmi J. S. Searla) ve sborníku *Novoje v zarubežnoj lingvistike XVII (Teorija rečovyh aktov)*, s. 22–129.

³³ Nutno zdůraznit, že velmi výrazným způsobem ovlivnila současné lingvistické myšlení: „nabídla lingvistice nové přístupy, možnosti integrovat v popisu jazyka jevy dosud těžko integrovatelné a interpretovatelné“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 423).

³⁴ Vzájemným vztahem pojmů/termínů řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi se zabývá článek M. Hirschové (2004).

V rámci tzv. mluvního aktu Austin rozlišil tři složky:³⁵

- akt **lokuční**³⁶, tj. fyzický akt „saying“ neboli „něco je řečeno“, tzn. pronesení, vyjádření věty jako gramaticky korektní (tj. v souladu s gramatickými pravidly příslušného jazyka) větné konstrukce;
- akt **ilokuční**, tj. v podstatě cíl (záměr), intence, funkce mluvního jednání, které uskutečňujeme tím, že výpověď vyslovujeme, „něco je řečeno s určitým záměrem“;
- akt **perlokuční**,³⁷ tj. výsledný efekt, účinek ilokučního aktu, „něco (vysloveného s určitým záměrem) zapůsobí na svět“ (např. vyhrožováním můžu někoho zastrašit apod.).

Za nejzajímavější a patrně i nejpodstatnější část této triády se označuje ilokuce, proto se někdy celý mluvní akt označuje jako **akt ilokuční**. Austin ve svých přednáškách také klasifikuje určité typy výpovědí. Uvedeme alespoň nejpodstatnější z nich.

Ústředním bodem Austinovy koncepce je rozlišení tzv. performativních a konstativních výpovědí. Jako performativní se klasifikují ty výpovědi, jejichž vyslovením něco děláme, jejichž pronesením se realizuje jistý akt a které fungují jako explicitní vyjádření daného jednání.³⁸ Výpovědi konstativní pak pouze popisují určitý stav věcí.³⁹ Později však Austin došel k tomu, že tyto výpovědi netvoří akt pouhého konstatování (sdělení), ale že mají také charakter jednání.⁴⁰ Z uvedených protikladných výpovědí Austin vyvodil také to, že

³⁵ Uvedené schéma nastiňuje danou problematiku velmi zjednodušeně; vztahy mezi těmito třemi složkami mluvního aktu jsou poněkud komplikovanější. Do součinnosti s těmito vztahy vstupuje mnoho dalších aspektů, které můžeme nazvat Austinovým termínem, tedy jako *přívodní projevy a okolnosti výpovědního aktu* (Austin 2000, s. 83–84), některé z nich přiblížíme později.

³⁶ Ten však jako samostatná fáze mluvního aktu bývá často zpochybňován (viz Hirschová, 2004, s. 165). Ilokuce sama o sobě totiž předpokládá lokuci.

³⁷ Výsledný účinek ilokučního aktu je mnohdy příliš nejednoznačný a jen velmi těžko „ověřitelný“ a otázkou je, zda by měl vůbec ještě být předmětem lingvistiky. Skutečný účinek výpovědi na adresáta navíc nemusí být totožný se zamýšleným účinkem mluvčího. Např. výpověď se záměrem sdělení může být jako sdělení adresátem přijata a pochopena, není ale zaručeno, že adresát uvěřil jejímu obsahu, tedy že bylo dosaženo zamýšleného efektu. Hirschová (2004, s. 166) dokonce zpochybňuje fakt, zda je perlokuce na stejné rovině jako lokuce a ilokuce a to tím, že se v zásadě jedná o efekt, který je záležitostí adresáta, nikoli mluvčího.

³⁸ Performativní výpovědi Austin zpočátku spojoval s tzv. performativními slovesy, respektive s **explicitními performativními formulemi** (dále EPF), a to obvykle ve tvaru 1. os. sg. typu *slibuji* (= akt slibu), *žádám* (= akt žádosti), *přikazuji* (= akt příkazu) apod. Klasifikaci performativ v ruštině poměrně detailně zachycuje například studie M. Ja. Glovinské (1993).

³⁹ Jedná se o výpovědi typu *To jídlo je studené* apod.

⁴⁰ Především konstativní výpověď *To jídlo je studené* může dost dobře sloužit například jako prostředek vyjádření stížnosti.

konstativní výpovědi mohou být posuzovány jako pravdivé, nebo nepravdivé (tj. že se mohou nebo nemusí shodovat se skutečností), zatímco výpovědi performativní mohou být jen úspěšné nebo neúspěšné (pravdivost nebo nepravdivost v tomto případě nelze posuzovat, performativní výpovědi proto stojí mimo pravdivostní hodnoty). Toto zásadní rozlišení, tj. konstativních a performativních výpovědí, se však ukázalo jako neudržitelné. Jak k tomu ostatně výstižně dodává J. Hoffmannová (1997, s. 84) „Postupně se [...] ukázalo, že vazba mezi určitým typem mluvního aktu a určitým performativním slovesem je ve skutečnosti velmi slabá.“ Performativní slovesa se totiž u některých typů mluvních aktů obvykle neužívají (například neříkáme *tímto vám vyhrožuji, tímto vás urážím*) nebo se vyskytují „převážně v omezeném repertoáru silně konvencionalizovaných situací [např. *přeji ti hodně úspěchů, LV*]“ (tamtéž, s. 84). Vedle EPF funguje samozřejmě velké množství výpovědí, které tuto explicitně vyjádřenou informaci v sobě nenesou, přesto je jejich funkce či míněná intence mluvího (ať už méně či více) zjevná. Na indikaci jednotlivých komunikačních funkcí se totiž podílí řada jiných jazykových (a mimojazykových) prostředků, které mají stejnou funkci jako EPF, nejsou však už tak jednoznačné. K nim Austin počítá modus, intonační prostředky, adverbia, průvodní chování mluvího, komunikační situaci aj.⁴¹ Tyto výpovědi, tj. výpovědi bez EPF jsou mnohem běžnější, zároveň však víceznačnější. Kromě výše uvedených výpovědí – tj. buď EPF nebo výpovědí, jejichž výrazová stránka je v daném jazyce konvencionalizována jako více méně ustálený přímý indikátor jednotlivých druhů KF existují výpovědi, kdy „mluvčí sice něco říká, přitom však míní něco zcela jiného, než čemu by nasvědčovalo jazykové ztvárnění jeho výpovědi“⁴² (Hoffmannová, 1997, s. 85). V případě prvním, kdy je daná KF indikována ustálenými (specifickými) jazykovými prostředky, se mluví o tzv. **přímé (direktní)** realizaci KF. V případě druhém, kdy je daná KF indikována převážně nebo pouze komunikativním kontextem, se mluví o tzv. **nepřímé (indirektní)** realizaci KF.⁴³ Této problematice se zde detailněji věnujeme zejména z toho důvodu, že právě tento aspekt, tj. přímé a nepřímé realizace KF, bude patrné sledovat také v našem popisu a interpretaci KF VISPNP. Jak v materiálové analýze předvedeme, mnohé VISPNP jak v ruštině, tak češtině patří právě k ustáleným jazykovým prostředkům indikace jednotlivých KF.

⁴¹ Tyto (a mnohé jiné) prostředky samozřejmě také zásadním významem ovlivňují KF našeho předmětu zkoumání – tj. výpověď s infinitivem ve funkci VF. Pojednáme o nich proto detailněji dále, zejména v kap.7.

⁴² Hoffmannová uvádí jako příklad otázku *Můžete mi prosím říci, jak se dostanu na nádraží?*, kterou však obvykle nemíníme jako otázku (neptáme se, zda je adresát schopný/ochotný nám informaci podat), nýbrž jako žádost či prosbu o tuto informaci.

⁴³ Nepřímý mluvní akt v podstatě představuje komunikační situaci, kdy mluví něco říká, něco jiného ale míní.

Pro úspěšnou komunikaci je proto důležité, aby adresát porozuměl nejen tomu, o čem se mluví, ale především tomu, co se tím říká, neboli aby adresát správně interpretoval intenci mluvčího, aby rozpoznal, jaký záměr mluvčí pronesením určité výpovědi realizuje. Nedojde-li mezi účastníky komunikace k porozumění (budu-li např. varování či výstrahu pokládat za pouhé sdělení), může to mít pak pro obě strany závažné (neblahé) důsledky.

Musíme však mít na paměti, že neporozumění adresáta může plynout, jak už bylo uvedeno jednak (1) z nepřesného (defektního) porozumění (to spadá do oblasti recepce), jednak ale i (2) z nepřesného (defektního) vyjádření mluvčího (to naopak spadá do oblasti produkce).⁴⁴ V některých případech může dojít ke kombinaci obou případů. Oblast zkoumající vzniklá nedorozumění komunikantů, jejich možné způsoby a dosahy je sice nesmírně zajímavá, nicméně svou specifíčností již sahá mimo dosah této práce⁴⁵

4.1.1. Komunikační situace

Pojem komunikační situace je v souvislosti s pojmem komunikační funkce výpovědi a (a dodejme že komunikace vůbec) jedním z nejpodstatnějších. Komunikační situaci můžeme stručně definovat jako komplex okolností vztahujících se k momentu komunikace a ovlivňujících její průběh. Jednotlivé složky komunikační situace můžeme zároveň chápat jako určité proměnné, po jejichž obsazení konkrétními hodnotami vzniká konkrétní, jedinečná komunikační situace. Nejdůležitějšími složkami komunikační situace jsou pro nás:⁴⁶ mluvčí (produktor výpovědi), adresát, komunikační záměr mluvčího a kontext. Situační kontext je tvořen vnějším a vnitřním kontextem komunikace.⁴⁷ Vnitřní kontext je spjat s psychofyzickými komunikačními osobami (mluvčího a adresáta).⁴⁸ Vnější kontext mluvčího a

⁴⁴ Materiálem k analýze či interpretaci jednotlivých KF nám však budou sloužit již realizované výpovědi, takže skutečný záměr mluvčího – pokud by došlo k defektu – pro nás není dohledatelný a současně relevantní.

⁴⁵ Proto v tomto případě můžeme jen odkázat na literaturu, a to samozřejmě poněkud výběrově. Např. obecně viz Austin (2000, s. 41–63), konkrétněji: např. problematiku typologie komunikačních neúspěchů zpracovanou na materiále neformálních ruských dialogů představuje studie O. N. Jermakovové a E. A. Zemské (1993, s. 30–64) nebo také viz Gorodeckij – Kobozeva – Saburova (1985).

⁴⁶ Podrobněji o dalších faktorech komunikační situace viz heslo Situace komunikační M. Hirschové v EŠČ (s. 390), též Grepl-Karlík (1998, s. 382–384).

⁴⁷ Toto dělení vychází z tradičního dělení stylových faktorů na objektivní a subjektivní.

⁴⁸ Patří sem například osobní vlastnosti, znalosti, zkušenosti, momentální psychofyzické pocity i vzájemné vztahy a sociální role komunikantů. Tento aspekt však spadá více do psychologické a sociologické roviny komunikace (a tedy spíše do oblasti psycholingvistiky, příp. sociolingvistiky); zcela jistě je neoddelitelnou

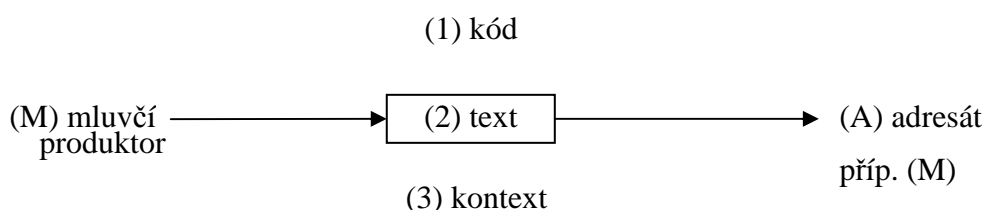
posluchače je spjat s jejich (momentální) časoprostorovou umístěností. Jednotlivé situační konstituenty samozřejmě nelze vnímat izolovaně, naopak je potřeba na ně nahlížet jako na systém vzájemně se prostupující, ovlivňující či podmiňující. Pro lepší přehlednost uvádíme komunikační model adekvátní účelům naší práce.

4.1.1.1. Komunikační model

Základní je pro nás tato situace: někdo říká někomu něco nějakým způsobem a s nějakým záměrem. Nebo nahlíženo z jiného úhlu pohledu: mluvčí má vzhledem ke světu jistý záměr, jehož chce dosáhnout, snaží se tedy volit adekvátní jazykové prostředky a formuluje svou výpověď, jejíž funkcí je naplnění záměru. Adresát užité jazykové prostředky analyzuje, dekoduje, vyvozuje komunikační záměr mluvčího a případně tvoří svou vlastní výpověď. Zpětná vazba pak potvrzuje úspěšnost či neúspěšnost komunikace, tj. dosažení či nedosažení komunikačního cíle.

Poněkud specifickou komunikační situaci představuje případ, kdy je adresátem sám mluvčí (A = M), tj. tedy že adresuje výpověď sám sobě. Přesto, že se nejedná o zcela obvyklou a standardní komunikační situaci, se však domníváme, že i tento typ výpovědí má svou komunikační platnost a také proto, že se hojně uplatňuje v určitých typech VISPNP, ho v našem komunikačním modelu zohledňujeme a zařazujeme jej do popisu jednotlivých KF. Nyní si komunikační model předvedme na schématu:

obr. 1

Účastníky komunikace jsou tedy: mluvčí⁴⁹ a adresát. Text/sdělení/promluva/komunikát představuje informaci produkovanou mluvčím vzhledem k adresátovi. Tato informace je

součástí komunikačního procesu, my se jím však zabývat nebudeme, jelikož pro náš popis není relevantní, a to zvláště proto, že je zvnějšku velmi obtížně uchopitelný.

⁴⁹ V psaných textech se obvykle místo pojmu mluvčí užívá pojem pisatel. My však budeme v našem výkladu používat jednotné označení **mluvčí**, a to tedy v obecném významu **produktora** jakéhokoliv komunikátu (pouze ve schematickém znázornění pro přehlednost odlišení mluvených a písemných zdrojů zaznamenáváme označení repliky značkou P). Obecné označení **mluvčí** preferujeme mimo jiné z toho důvodu, že se hranice v určitých

přenášena prostřednictvím určitého kódu. Předpokladem komunikace je samozřejmě kód společný a srozumitelný oběma komunikantům.⁵⁰ Další nedílnou součástí je kontext komunikace představující časovou a prostorovou orientaci.

typech textů mohou stírat. To je patrné např. v umělecké literatuře, kde se tento problém týká především řeči postav a jejich mluvenostní stylizace.

⁵⁰ Lze rozlišovat jednak (1) písemný kód, jednak (2) čistě mluvený kód (zahrnující jak prostředky verbální, tak i neverbálně vokální, tj. suprasegmentální prostředky), a jednak (3) mluvený kód doprovázený prostředky neverbálně-nevokálními, tj. verbální prostředky + neverbálně-vokální prostředky + neverbálně-nevokální prostředky, tj. gestika, mimika, haptika, kinesika, proxemika apod. Neverbálně-nevokální prostředky jsou však prostředky jednoznačně jiného znakového systému než přirozený jazyk; podílejí se sice na předávání významu v komunikaci nemalou měrou, pro nás však jsou tyto prostředky na základě korpusového materiálu nedohledatelné, a proto je nezohledňujeme. V naší práci budeme brát v potaz pouze jazykové prostředky verbální, příp. neverbálně-vokální.

5. Klasifikace komunikačních funkcí (KF) výpovědi

Abychom se vůbec mohli věnovat interpretacím jednotlivých KF VISPNP, musíme si určitou klasifikaci KF stanovit. V zásadě je jedním z podstatných momentů této problematiky otázka, jaký je vlastně počet KF? U Grepla-Karlíka (1998, s. 423) nacházíme tuto odpověď: „Počet KF výpovědi je velký. Těžko jej můžeme být jen přibližně stanovit.“ Pro nás je však přesto nezbytné pracovat s již určitým ohraničeným množstvím KF, jelikož se jedná o náš hlavní předmět zkoumání a v případě, že bychom si ani rámcově cílový počet KF neurčili, představovalo by to pro nás metodologický problém. Proto je pro stanovení počtu jednotlivých KF nutné zohlednit jistou míru abstrakce. V tomto ohledu se opíráme o klasifikaci KF, kterou prezentuje právě práce Grepla-Karlíka (1998). Jejich typologizace KF vychází ze Searlovy kategorizace ilokučních aktů.⁵¹ V rámci jednotlivých podtypů KF se zmínění autoři opírají o tzv. slovníkové názvy (pojmenování), tj. typu např. *otázka*, *výzva*, *rada*, *výtka*, *návrh* apod. To, že ekvivalenty těchto pojmenování (ať už v substantivní či slovesné podobě *návrh* / *navrhnout*) můžeme najít v jakémkoliv dvojjazyčném slovníku (pro nás je samozřejmě určující česko-ruský, proto např. *предложение* / *предложить*) a to, že si tato označení v jednotlivých jazycích významově odpovídají, svědčí mimo jiné o tom, že **realizace** jednotlivých druhů **ilokučních aktů** je jevem **univerzálním**. Co se v jednotlivých jazycích liší, jsou již konkrétní jazykové prostředky určené k realizaci a indikaci těchto ilokučních aktů. Greplovu-Karlíkovu klasifikaci KF považujeme za dostačující pro účely naší práce tedy jednak proto, že vychází, jak už bylo řečeno, z původního zdroje, tj. ze Searlova roztřídění, a jednak proto, že přihlíží i k závažným námitkám a doplňkům jiných autorů.⁵² Považujeme však za nutné zdůraznit, že přebíráme danou klasifikaci v její abstrahované podobě, tedy jako jakýsi univerzální model, obecné abstraktní schéma postihující významy jednotlivých druhů ilokučních aktů, které jsou společné jak ruštině, tak češtině.

Zvolením této klasifikace se také vyhýbáme školské, ojediněle ještě dosud přijímané, klasifikaci – opírající se o formální stránku –, která rozlišuje čtyři základní typy: „věty“ oznamovací, tázací, rozkazovací a přací. Tuto klasifikaci nepovažujeme za náležitou,

⁵¹ Searle rozlišuje pět typů ilokučních aktů: (1) *reprezentativa*, tj. výpovědi postihující určitý stav věcí (v zásadě jde o funkci sdělovací, oznamovací); (2) *direktiva*, tj. výpovědi s funkcí výzvovou, apelovou, včetně tázací; (3) *komisiva*, tj. výpovědi míněné jako závazek (slib) mluvčího něco vykonat; (4) *expresiva* tj. výpovědi vyjadřující osobní postoje k určitému faktu, příp. k jednání (chování) adresáta, zahrnují rovněž aspekt zdvořilosti; (5) *deklarativa*, tj. výpovědi míněné jako řečové akty měnící stav věcí, např. *jmenuji vás* apod. Více viz Searle (2007, 1976), Grepl-Karlík (1998, s. 430), Hoffmannová (1997, s. 83–84).

⁵² Viz Grepl-Karlík (1998, s. 430).

především z toho důvodu, že nezohledňuje skutečnost, kdy výpověď plní nepřímo (indirektně) mnohé jiné KF (například výpověď vyjádřená tázací formou sice může být otázkou ve svém pravém významu, zároveň však může fungovat v určitých komunikačních situacích jako prostředek pro vyjádření návrhu, výtky, varování, nejistoty, nerozhodnosti, bezradnosti apod.).

Nyní můžeme uvést námi vybranou klasifikaci, kterou budeme podrobněji komentovat a vymezovat v průběhu popisu jednotlivých KF v části týkající se materiálové analýzy. Svou klasifikaci Grepl-Karlík (1998, s. 430–431) charakterizují takto:

„Pro rámcovou (velmi obecnou) kategorizaci (taxonomii) různých KF výpovědí jsou podstatná dvě kritéria: (a) **záměr** (úmysl, cíl), který mluvčí vůči adresátovi výpověďmi sleduje, tj. pokouší se u adresáta dosáhnout; (b) **vztah** „slov ke světu“. Výsledkem je následující klasifikace KF:

(1) funkce **asertivní** (oznamovací, sdělovací, tvrdící), záměrem je obohatit vědomí adresáta o nějakou informaci, tedy způsobit, aby adresát věděl (o), popřípadě aby akceptoval mínění mluvčího, z hlediska (b) jde o **přízpůsobení slov světu**; patří sem např. sdělení, oznámení, tvrzení, hlášení aj.

(2) funkce **direktivní** (výzvolá), záměrem je způsobit (autoritativně/neautoritativně, s různou mírou naléhavosti), aby adresát vykonal, to co po něm mluvčí požaduje, z hlediska (b) jde o snahu **přízpůsobit svět slovům**; patří sem např. rozkaz, příkaz, prosba, pozvání, instrukce, návod, návrh, rada doporučení aj.

(3) funkce **interogativní** (otázková), záměrem je získat informaci o světě, kterou mluvčí v okamžiku promluvy postrádá a potřebuje, z hlediska (b) jde o **zjištění souladu slov o světě**; patří sem především otázka a její různé funkční varianty

(4) funkce **komisivní** (závazek vykonat [o]), záměrem je zavázat se k vykonání něčeho, co je zpravidla ve prospěch adresáta, z hlediska (b) jde o **ochotu mluvčího přízpůsobit svět slovům**; patří sem např. slib, závazek, přísaha, nabídka

(5) funkce **permisivní a koncesivní** (dovolení, souhlas), záměrem je odstranit překážky (normy, konvence, nařízení) bránící adresátovi něco vykonat, z hlediska (b) jde o **umožnění adresátovi přizpůsobit svět slovům**;

patří sem např. dovolení, souhlas, rezignace, opakem jsou výpovědi s funkcemi odmítnutí, nesouhlasu, nedovolení

(6) funkce **varování**, záměrem je způsobit, aby se adresát vystříhal jednání, které by mohlo mít negativní následky, spojené popřípadě i se sankcemi, z hlediska (b) jde o snahu **zabránit přizpůsobení světa slovům**;

patří sem např. varování, výstraha, výhrůžka

(7) funkce **expresivní a satisfaktivní**, záměrem je dát adresátovi najevo kladné nebo záporné stanovisko k jeho jednání nebo stavu, hledisko (b) je v tomto případě irelevantní; patří sem např. výtky, výčitky, pokárání, pochvala, uznání, poděkování, blahopřání, kondolence aj.

(8) funkce **deklarativní**, záměrem je měnit stav světa, z hlediska (b) jde tedy o **konstituování souladu mezi slovy a světem**,⁵³ většinou se jedná o mluvní akty institucionálně vázané a zakotvené;

patří sem např. jmenování, křest, odsouzení

Jak jsme již předeslali, z této klasifikace budeme v následující části naší práce vycházet a dle ní rovněž interpretovat jednotlivé KF VISPNP v ruštině a češtině, současně však tuto koncepci budeme modifikovat, tj. pro účely naší práce jemněji klasifikovat. Jelikož výrazným způsobem vstupuje do jednotlivých interpretací těchto výpovědí právě modální platnost (význam nutnosti, nezbytnosti, možnosti/nemožnosti, schopnosti apod.),⁵⁴ budeme věnovat tomuto aspektu v rámci daného klasifikačního typu KF speciální podkapitoly (to se týká KF asertivní). Tímto zaměřením rovněž zohledňujeme přístupy ruských lingvistů ke klasifikaci *infinitivních vět*.⁵⁵ Jak však také v následujících kapitolách ukážeme, některé typy KF

⁵³ Proto se jim někdy říká „výpovědi-skutky“ (Hirschová, 1988).

⁵⁴ K úvahám o amodálnosti infinitivu viz Svoboda (1962, s. 17–21). Přesto upozorníme na jednu zajímavou myšlenku, se kterou se plně ztotožňujeme (tamtéž, s. 19): „Modálnost infinitivu či přesněji modálnost děje pojmenovaného slovesem v infinitivu není [...] vyjádřena samotným infinitivem, nýbrž modálním výrazem, popřípadě intonací. Je třeba odlišovat amodálnost samotného infinitivu od modálnosti spojení, jehož je infinitiv členem.“

⁵⁵ Budeme vycházet ze dvou zásadních prací o *infinitivních větách*, jednak ze studie K. A. Timofejeva (1950), jež je studií v této problematice základní a z níž vychází řada pozdějších klasifikací, a jednak z práce V. M.

vycházející ze Searlovy koncepce budou v případě výpovědi s infinitivem ve funkci VF silně převažovat (např. KF direktivní, interogativní), některé se budou uplatňovat jen vzácně (KF koncesivní), popřípadě se nebudou uplatňovat vůbec (KF komisivní a deklarativní). Dále uvidíme, jak těžké je vůbec tyto výpovědní akty s infinitivem ve funkci VF klasifikovat, neboť dané KF se mohou v určitých případech prostupovat, příp. koexistovat vedle sebe, vzájemně se podmiňovat apod. V této souvislosti můžeme stejně dobře vztáhnout ke KF Jakobsonovo následující tvrzení (1995, s. 78): „[...] těžko bychom však našli jazykové sdělení, jež by plnilo pouze jedinou funkci [...] slovesná struktura sdělení závisí v první řadě na funkci dominantní.“ Daný citát se sice vztahuje k Jakobsonově typologii jazykových funkcí, ty je však možné chápat (zejména díky jejich významové blízkosti) jako určitou alternativu k funkcím komunikace v rámci teorii mluvních aktů. Proto i my v následující části věnované konkrétní materiálové analýze klasifikujeme a interpretujeme jednotlivé typy výpovědi především podle KF, která se nám jeví jako dominantní.⁵⁶ Uvědomujeme si také, že se tím tak dopouštíme určitého zjednodušení problematiky, avšak tato práce si neklade za cíl podat zcela vyčerpávající výklad všech existujících typů a podtypů VISPNP včetně všech jejich podrobných charakteristik. Jedná se v rámci dané klasifikace spíše jen o nárys, ve kterém se snažíme předvést danou problematiku a přistoupit k ní z jiného úhlu pohledu a také poukázat z tohoto hlediska na VISPNP, kterými v různé míře disponují oba námi vybrané a srovnávané jazyky: ruština a čeština.

Bricyna (1990), která jednak shrnuje a zároveň přehodnocuje dosavadní zkoumání infinitivu, a jednak se zaměřuje především na stránku sémantickou.

⁵⁶ Jsme si samozřejmě dobře vědomi toho, že **aktuální** KF výpovědi je vždy určována konkrétními faktory dané komunikační situace. Nám však mnohdy všechny určující faktory nejsou k dispozici (k významu souhry prostředků jednotlivých jazykových rovin KF srov. Žaža, 1993). To se vztahuje zejména k mluvenému jazyku, ve kterém hraje stěžejní roli např. intonace, větný důraz a jiné prostředky tohoto charakteru, ty jsou totiž silně vázány na kontext. Zkoumání VISPNP v mluveném jazyce s přihlédnutím k intonacím a jiným suprasegmentálním prostředkům by byla jistě velmi zajímavá a cenná práce, která by si podle nás zasloužila samostatný výzkum. Takový výzkum by však představoval práci s rozsáhlým materiálem konkrétních zvukových nahrávek, které by bylo možné si poslechnout (takovou možnost navíc dosud žádný z ruských ani českých korpusů mluveného jazyka neposkytuje, k tomu srov. Grišina, 2005). Tento problém tedy bereme na vědomí a plně akceptujeme to, že dané **aktuální** KF konkrétních komunikačních situací můžeme v těchto případech pouze odhadovat, a to na základě informací, které nám jsou známy.

II. Materiálová analýza komunikačních funkcí (KF) výpovědí s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu (VISPNP)

6. Jazykový materiál

Jak už jsme předznamenal v kap. 1, příklady daných typů výpovědí s infinitivem ve funkci VF budeme dokládat převážně z jazykových korpusů, v menší míře pak budeme uvádět vlastní zaslechnuté popřípadě zahlédnuté příklady⁵⁷ a také budeme pracovat s příklady z internetu (zejména ve vyhledávači Google). Jsme si samozřejmě dobře vědomi možných úskalí, které může tento zdroj představovat (zejména jeho nestálost, proměnlivost, naprostá libovolnost zveřejnění čehokoli apod.), přesto ho považujeme za cenný zdroj zvláště pro typy výpovědí, které se v korpusech často nevyskytují (v našem případě půjde například o nápisy, instrukce, pokyny, návody, vojenské a jiné povely, skandovací hesla apod.). Z internetu je sice někdy obtížné určit autora a původ textu, pro zmíněné příklady však tyto informace nejsou pochopitelně prioritní. Budeme se navíc snažit uvádět pokud možno seriózní a spolehlivé webové odkazy.

Komunikační funkce VISPNP budeme dokládat také na materiálu literárních (prozaických) textů; dané příklady budeme čerpat výhradně z dostupného českého i ruského korpusového materiálu. Korpusové texty jsou jednak v oblasti beletrie dostatečně bohaté, a jednak jsou ve srovnání s internetem z hlediska zdroje anotovány, u každého textu jsou k dispozici podrobné bibliografické údaje, které jsou již v tomto případě relevantní.

Daný typ výpovědí – VISPNP, budeme rovněž dokládat příklady z mluvených korpusů. Tato sféra komunikace totiž představuje ve srovnání s psanými texty mnohem pestřejší a bohatější materiál (zejména pro ruštinu) a byla by proto podle nás škoda tento aspekt nezohlednit.

⁵⁷ V době, kdy jsem věděla, že se budu zabývat tímto tématem, jsem se snažila najít oporu i v konkrétních, běžných, reálných, tzn. na základě vlastní zkušenosti, zaslechnutých či zahlédnutých výpovědí.

Čerpali jsme tedy jednak z (1) databází Národního korpusu ruského jazyka (Национальный корпус русского языка),⁵⁸ a jednak z (2) databází Českého národního korpusu (ČNK), ten má v případě češtiny téměř monopolní zastoupení.⁵⁹

Zároveň znovu podotýkáme, že záměrem této práce není na základě korpusových dat v rámci jednotlivých typů výpovědí provádět statistiku či dokládat jejich produktivitu nebo stanovovat frekvenci jejich výskytu. Korpusová data nám slouží čistě jen pro doložení daných typů VISPNP a jako podnět pro interpretaci KF.

6.1. Národní korpus ruského jazyka (Национальный корпус русского языка)

K vyhledávání požadovaného ruského jazykového materiálu jsme využili v rámci Národního korpusu ruského jazyka následující korpusy:⁶⁰

- **korpus současných psaných textů (Современные письменные тексты):** 100 mil. slov, časové rozhraní textů: od pol. 20. stol. do začátku 21. stol., zastoupeny jsou různé typy textů žánrově vyvážené (např. současná umělecká próza, současné drama,

⁵⁸Jiné dostupné synchronní ruské korpusy viz např. Ruský korpus v Tübingenu (Russian Corpora in Tübingen) dostupný z WWW <<http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/b1/en/korpora.html>>; The Uppsala Corpus (korpus ruských odborných textů z let 1985–1989 a textů prozaických z let 1960–1988, budován Ústavem slavistických studií na švédské univerzitě v Uppsale) dostupný z WWW <<http://www.slaviska.uu.se/korpus.htm>>; Strojový fond ruského jazyka (Машинный фонд русского языка, zahrnující ruský folklor, ruskou poezii a drama 19.–20. stol. a ruský tisk 90. let 20. stol., budován Institutem ruského jazyka V. V. Vinogradova v rámci ruské Akademie věd) dostupný z WWW <<http://cfri.ru/>>; Helsinský anotovaný korpus ruských textů (Хельсинкский аннотированный корпус русских текстов ХАНКО, budován Ústavem slavistiky a baltistiky na Univerzitě v Helsinkách), dostupný z WWW <<http://www.ling.helsinki.fi/projects/hanco/>>; Počítačový korpus ruských publicistických textů konce 20. století (Компьютерный корпус текстов русских газет конца XX века – МГУ), dostupný z WWW <<http://www.philol.msu.ru/~lex/corpus/>> přístupná je pouze část, celá verze korpusu bude teprve zveřejněna.

⁵⁹ Mimo ČNK viz např. Pražský závislostní korpus 2.0 (texty anotované a provázané na různých jazykových rovinách – morfologické, syntaktické a sémantické, korpus budovaný ÚFAlem na MFF UK v Praze) dostupný z WWW <<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/index-cz.html>>; korpus DIALOG (korpus mluvené češtiny v televizních politických diskusních pořadech, budován ÚJČ AV ČR) dostupný z WWW <<http://ujc.dialogy.cz/>>; chystaný a dosud nezveřejněný Olomoucký mluvený korpus (budován Petrem Pořízkou od r. 2002–dosud na FF UP v Olomouci).

⁶⁰ Uvedené korpusy jsou dostupné z WWW: <<http://www.ruscorpora.ru/>>.

autobiografická a memoárová literatura, publicistika, literární kritika, naučně-populární a učební texty, religiózní a filozofická literatura, texty právního a administrativního charakteru aj.)⁶¹ Dané jazykové doklady budeme rovněž rozlišovat z hlediska funkčněstylistického. V případě, že z uvedeného názvu nebude zcela jasný funkčněstylistický původ zdroje, tak tuto skutečnost dovysvětlujeme značkou PUB (publicistika), LIT (literární text).

- **korpus mluveného jazyka (Корпус устной речи):** 5 810 482 slov, časové rozhraní přepisů 1930–2000, zastoupeny jsou různé typy textů z různých geografických oblastí Ruska (Moskva, Petrohrad, Saratov, Uljanovsk, Jekatěrinburg, Voroněž aj.), základní rozdělení daných komunikátů je na veřejné/formální – публичная речь (např. diskuze, rozhovory, komentáře, reportáže, talk-show aj.), soukromé/neformální – непубличная речь (běžné rozhovory všedního života, vyprávění zážitků apod.) a filmové dialogy – речь кино. S těmi jsme však záměrně nepracovali, jelikož se domníváme, že se jedná již o specifický druh umělecké (literární) stylizace. Sice jde ve výsledné podobě o „mluvenost“, ta má ale svůj primární předobraz v psanosti a nepředstavuje proto pro nás přirozenou mluvenou komunikaci. Pokud uvádíme příklady z mluveného korpusu, tak tuto skutečnost zdůrazňujeme značkou (MK), většinou i naším komentářem, a snažíme se citovat rovněž bližší zdroj (např. z materiálů Uljanovské univerzity apod.), v případě, že je v korpusu uveden.

Jednotlivé ruské doklady budeme v textu překládat. Upozorňujeme však na to, že nám nepůjde o stylisticky vytříbený překlad, nýbrž především o postižení základního odpovídajícího významu, proto také uvádíme více variant. V případě delších – kontextově zapojených – dokladů překládáme zpravidla jen výpovědi s infinitivem.

6.2. Český národní korpus (ČNK)

K vyhledávání požadovaného českého jazykového materiálu jsme využili v rámci ČNK následující synchronní korpusy psaného a mluveného jazyka:⁶²

⁶¹ Detailní statistický rozpis zastoupení jednotlivých typů textů, jednotlivých témat textů apod. viz WWW: <<http://www.ruscorpora.ru/corpora-stat.html>>.

⁶² Všechny uvedené korpusy jsou dostupné z WWW <www.korpus.cz>.

- **SYN2000:** 100 mil. slov, žánrově vyvážený korpus (60 % publicistika, 25 % odborná literatura, 15 % beletrie), převažují texty z let 1989–1999;
- **SYN2005:** 100 mil. slov, žánrově vyvážený korpus (33 % publicistika, 27 % odborná literatura, 40 % beletrie), převažují texty z let 2000–2004;
- **SYN2006PUB:** 300 mil. slov, korpus publicistických textů z let 1989–2004;
- **ORAL2006:** 1 mil. slov, korpus neformální mluvené češtiny;
- **ORAL2008:** 1 mil. slov, sociolingvisticky vyvážený korpus neformální mluvené češtiny;

V rámci korpusů SYN2000 a SYN2005 budeme rozlišovat texty vědecké, publicistické a umělecké, čímž zároveň budeme moci porovnat výskyty VISPNP i z hlediska funkčněstylistického.

Všechny uvedené korpusy ČNK jsou označovány pouze morfologicky (kromě korpusů ORAL2006 a ORAL2008, ty nejsou lemmatizovány ani morfologicky označovány vůbec), nikoliv tedy syntakticky, jak by to bylo pro účely naší práce ideální a žádoucí, to vyhledávání samozřejmě značně zpomaluje a je tak nutné dané příklady zadávat a procházet ručně.

7. Prostředky indikace KF

Jak už jsme uvedli v podkap. 4.1., v mnoha případech VISPNP, a to jak v ruštině, tak češtině, představují **ustálenou (konvencionalizovanou) výpovědní formu**, která se používá k realizaci a indikaci různých typů KF, příp. jejich dílčích druhů. Jedná se především o KF základní (v našem případě nejfrekventovanější, tj. otázku, výzvu nebo přání), které jsou svou formou vyjádření (tj. VISPNP) společné ruštině i češtině.⁶³ V této souvislosti můžeme tedy mluvit o určitých konstituentech (faktorech) podílejících se zásadním způsobem na indikaci jednotlivých KF. Tyto konstituenty představují jazykové prostředky různé povahy. Přesto, že většinu těchto prostředků bude možné sledovat na konkrétních příkladech, považujeme v rámci komplexnosti za vhodné stručně upozornit alespoň na nejdůležitější z nich. Ještě než se však dostaneme k samotným jazykovým prostředkům, je důležité upozornit na jednu – sice logickou a svým způsobem zcela zřejmou – věc, nikoli však zanedbatelnou: totiž na to, že se všechny uvedené faktory podílejí na výstavbě VISPNP **vždy jen ve vzájemném souvýskytu**, přičemž jejich podíl na indikaci odpovídajícího druhu KF samozřejmě nemusí být stejně závažný. Z výše uvedeného tak vyplývá, že je potřeba nahlížet na jednotlivé typy VISPNP jako na celek, který je dán součinnostmi všech těchto faktorů. Jde tedy zejména o prostředky **lexikální, gramatické, prozodické (grafické)**.

Lexikálními prostředky podílejícími se významným způsobem na signalizaci dílčích druhů KF jsou především **částice** (respektive výrazy mající funkci částic). V ruštině je pro indikaci KF stěžejní částice *бы*, vedle samozřejmě četných jiných vyskytujících se však mnohdy v součinnosti (*только, ли, лишь, хоть, как*). V češtině se uplatňují nejvíce částice *tak, jen, aspoň*. Poněkud specifitějším faktorem ovlivňujícím strukturu VISPNP může být v určitých případech lexikální význam daného infinitivu, tj. omezení výběru predikátu z hlediska sémantického (např. pro VISPNP zachycené tímto větným vzorcem $\text{inf} + \text{H} + \text{S}_{\text{dat}}$ je náležité užití infinitivu označující pohyb $\rightarrow \text{inf}_{\text{sloveso}} \text{pohybu} + \text{H} + \text{S}_{\text{dat}}$). Této problematiky spadající do oblasti lexikální sémantiky se však během našich interpretací dotkneme jen částečně, neboť svou podstatou přesahuje cíle a ambice této práce.

Důležitými prostředky gramatickými, které se budeme snažit reflektovat, jsou slovesný **vid** a **negace**. Dokonavá a nedokonavá podoba infinitivu se uplatňuje v různých typech VISPNP různým způsobem, proto ho nelze zcela automaticky a izolovaně spojovat jen

⁶³ Mimo tyto ustálené infinitivní výpovědní formy najdeme samozřejmě také mnoho VISPNP, jejichž aktuální KF se odvíjí od konkrétního kontextu a konkrétní komunikační situace.

s určitými typy KF. Kombinuje se navíc právě spolu s negací, odlišnými typy modalit⁶⁴ a dalšími prostředky. Můžeme však v rámci jednotlivých dílčích druhů KF mluvit o určitých tendencích, např. k vyjádření KF zákazu se využívá vždy záporná podoba s nedokonavým infinitivem *He курить!* / *Nekouřit!*; *He закрывать окно!* / *Nezavírat okno!*, ve srovnání s tím např. k vyjádření KF přání slouží v tomto případě spolu s částicí *бы* kladná podoba s infinitivem dokonavým *Покурить бы!* / *Tak si zakouřit!* stejně tak jako v příkazu k okamžitému vykonání činnosti *Закрывать окно!* / *Zavřít okno!* Tyto dva prostředky a jejich uplatnění v jednotlivých typech syntaktických konstrukcí za součinnosti jiných faktorů bude možné detailněji sledovat během interpretací konkrétních výpovědí v kap. 9.

Dalším významným komponentem – přináležejícím však jako specifikum VISPNP ruštině – je tzv. **dativní subjekt**, kterému jsme věnovali speciální pozornost v teoretické části v podkap. 3.1.1.

Dále můžeme zmínit také prostředky prozodické. V mluvených projevech se na indikaci KF výpovědí výrazně podílejí suprasegmentální prostředky, jako je např. **intonace**, **větný přízvuk** apod. O této problematice jsme pojednali podrobně v pozn. 56. Jelikož však v naší materiálové analýze vycházíme z psaných (či v psané podobě zachycených mluvených) komunikátů, jsou proto pro nás určující **prostředky grafické** v širším slova smyslu. Tyto prostředky zahrnující interpunkci, užití uvozovek, velká písmena, tučné písmo apod. představují totiž v písemném projevu určitou „paralelu“ intonačního ztvárnění. Stejně tak jednotlivá interpunkční znaménka (tj. tečka, vykřičník, otazník, středník, tři tečky aj.) nejsou jen pouhými signály konce výpovědí. Zároveň však nejde o prostředky zcela jednoznačné (např. vykřičník se nemusí užívat pouze ve výpovědích s funkcí rozkazovací). Navíc také může docházet k jejich kombinacím (např. spojení otazníku s vykřičníkem vypovídá o silně citově zabarvených výpovědích).

⁶⁴ Např. modální odstín nutnosti, nezbytnosti bývá obvykle spojován s nedokonavým videm (srov. Timofejev, 1950; Bricyn, 1990; Krasil'nikova, 2004), zatímco vyjádření (ne)možnosti s videm dokonavým. Vztahu vidu a specifických typů modalit, popřípadě také negace *infinitivních vět* je v poslední době věnováno mnoho odborných lingvistických studií, viz např. Fortuin, 2005, 2006, 2007, aj.

8. Stylová oblast uplatnění VISPNP

V průběhu našeho výkladu KF budeme stručně komentovat i aspekt stylový, a to jednak proto, že jsme přesvědčeni o skutečnosti, že funkčněstylistické hledisko má pro uplatnění VISPNP v komunikaci podstatný význam, a jednak také proto, že nám to poměrně přehledně umožňuje i náš materiálový zdroj. V této kapitole se pokusíme lapidárně shrnout hlavní funkčněstylistické oblasti, ve kterých se VISPNP mohou vyskytovat, ty pak v konkrétních realizacích bude možné sledovat během našich interpretací.

Tento typ výpovědí (tj. VISPNP) je charakteristický zejména pro styl hovorový, který je spojený s běžnou komunikací, můžeme říci s každodenním „sdělováním“,⁶⁵ v němž dominuje hovorový, běžně mluvený jazyk. Tato (tendence) v užívání VISPNP je patrná jak v ruštině, tak i v češtině.⁶⁶ Ruský termín *разговорная речь* je však v ruské stylistice pojímán mnohem širěji než pojem *hovorová čeština*. Nám však zde nejde o přesné ekvivalentní terminologické uchopení, nýbrž pouze o uvedení určitého typu komunikační situace. Máme na mysli neformální, spontánní, nepřipravené mluvené projevy, které se vyznačují zejména silnou vazbou ke komunikační situaci – bez situačních a kontextových faktorů by byly někdy zcela nesrozumitelné. S bezprostředním situačním kontextem účastníků mluvené komunikace souvisí rovněž větší míra subjektivnosti, emocionality, fragmentárnosti (nezmiňují se skutečnosti, které jsou z komunikační situace zjevné a zřejmé). Jak jsme uvedli v předešlé kapitole, v rámci ruského MK můžeme odlišovat projevy formální,⁶⁷ veřejné (*публичная речь*), jejichž míra připravenosti a formálnosti se rovněž odvíjí od konkrétní komunikační situace, rozdíly mohou být v některých případech totiž nepatrné.

⁶⁵ Tímto pojmem označujeme obecně „přenos informací během komunikace“, nemáme na mysli konkrétní asertivní KF.

⁶⁶ Tady se však obáváme, že danou tendenci nebudeme moci v češtině doložit přibližně srovnatelným množstvím příkladů z mluveného korpusu (MK) jako v případě ruštiny. A to jednak už kvůli tomu, že v češtině jsou VISPNP v porovnání s ruštinou perifernější záležitostí (srov. kap. 3), a jednak je dána tato skutečnost především tím, že mluvené korpusy ČNK svým rozsahem nedostačují zcela k tomu, aby se v nich tento specifický, okrajový jev vyskytoval s větší frekvencí. Tento problém nevyváženosti v rámci obou jazyků i v rámci obou MK jsme si samozřejmě uvědomili ještě před tím, než jsme se rozhodli s nimi pracovat. V žádném případě neznevažujeme rozsah a obsah MK. Naopak – z vlastní zkušenosti dobře víme, že budování MK je časově velmi náročné a obtížné. Chtěli jsme jen říci a zároveň zdůraznit, že je nutné s těmito fakty v materiálové analýze počítat.

⁶⁷ Nikoli již v materiále českých MK, v obou korpusech ORAL jsou zahrnuty jen promluvy neformální.

Velmi úzkou spojitost, jak později ukážeme, s „neformálně formálními“ typy mluvených komunikátů má specifický druh psané komunikace⁶⁸ – příspěvky v internetových diskusních fórech.⁶⁹

Poněkud odlišnou, avšak rovněž širokou oblast uplatnění VISPNP představuje styl publicistický. VISPNP se objevuje v různých žánrech a typech textů tohoto stylu (např. v titulcích k novinovým článkům, jako součást reklamních sloganů apod.).

Další možné pole použití těchto výpovědí poskytují některé typy textů prakticky odborných či popularizačních. Můžeme na ně narazit v návodech a instrukcích, kde mají funkci explicitního, neosobního a přitom dostatečně důrazného vyjádření.

VISPNP se objevují také v textech umělecké literatury, a to zejména jako snaha o mluvenostní stylizaci v literárním díle, tj. tehdy, když se autor snaží zprostředkovat a vypravěčsky napodobit mluvený jazyk, zachytit jeho specifické zvláštnosti (VISPNP bývají proto především v řeči postav) – jak tomu nasvědčuje mnoho příkladů, které se nám v korpuse podařilo najít (Čapek, Tolstá, Ulická aj.).

⁶⁸ Charakter tohoto druhu komunikace můžeme vyjádřit výstižným označením D. Tannenové, která jej označuje jako „psanou mluvenost“ (Tannen, 1982).

⁶⁹ Ty jsou rovněž obsaženy jako specifický typ textu elektronické komunikace v Národním korpusu ruského jazyka.

9. Komunikační funkce VISPNP v ruštině a v češtině

9.1. KF asertivní (oznámení, sdělení, tvrzení)

9.1.1. Obecná úvodní charakteristika

V této kapitole nám půjde o výpovědi s funkcí oznamovací, sdělovací, tvrdící, případně stvrzující, potvrzující určitou skutečnost. Prostřednictvím této KF je zobrazován **stav světa**, příp. jde o **přízpůsobení slov světu**. **Záměrem** mluvčího je adresáta pouze **informovat o daném faktu**, tedy obohatit jeho vědomí o nějakou informaci.⁷⁰ Ačkoli se zdá být tato KF ve své podstatě triviální a základní, jazykový materiál nás přesvědčuje o tom, že se v této „ryzí“ podobě (kdy se jedná opravdu jen o sdělení)⁷¹ vyskytuje poměrně zřídka a že lze naopak v mnoha výpovědích tohoto typu sledovat i jiné komunikační cíle.

9.1.2. Výpovědi oznamující (vyjadřující) nutnost, potřebnost, nezbytnost a náležitost děje⁷²

Jelikož je v ruštině tato klasifikační podskupina (zejména VISPNP s dativním subjektem) v rámci asertivní KF jedna z nejpočetnějších a nejužívanějších, řadíme ji na první místo. Na rozdíl od ruštiny však čeština uvedené modální významy touto formou (tj. dativním subjektem + infinitivem ve funkci VF) nevyjadřuje. Přímé ekvivalenty tak nejsou v češtině téměř vůbec možné. V české literatuře jsou sice dochované příklady, výhradně však sponových, infinitivních konstrukcí ruským typům výpovědi sémanticky odpovídající, tedy s významem nutnosti a dativním subjektem v roli činitele/nositele děje (např. *jest nám sloužiti na všech místech* – V. Vančura; *na tomto světě jest nám býti* – R. Palouš apod.), dnes se ale jednak již běžně nepoužívají, jsou naopak pocíťovány jako výrazně knižní, a jednak je kvůli

⁷⁰ Avšak v reálné komunikační situaci, kde se podílí více situačních faktorů, se nedají samozřejmě zcela vyloučit ani jiné „postranní“ – ať už vědomé či bezděčné úmysly mluvčího.

⁷¹ V případě, že se skutečně v dané čistě oznamující funkci vyskytuje, může její výklad působit poněkud banálně.

⁷² Podobnou skupinu ve své klasifikaci vydělují také Bricyn (srov. 1990, s. 208: *предложения со значением долженствования*) a Timofejev (srov. 1950, s. 267: *инфинитивные предложения, обозначающие необходимость или долженствование совершения определенного действия*), ten však s tím rozdílem, že do této klasifikační skupiny zahrnuje i „*вопросительные инфинитивные предложения*“ (srov. tamtéž, s. 269–273), my daný podtyp v této práci řadíme (obdobně jako Bricyn, srov. 1990, s. 257–282) na úroveň samostatné skupiny vyjadřující interrogativní KF.

nutné přítomnosti spony nepovažujeme za zcela ekvivalentní a nebudeme je proto ani blíže charakterizovat. Na základě toho, co jsme právě uvedli, je tedy zřejmé, že čeština k vyjádření daných modálních odstínů volí jiné prostředky (nejčastěji prostředky lexikální),⁷³ z tohoto důvodu se v našem následujícím výkladu – až na nepatrné výjimky – zaměříme pouze na VISPNP v ruštině.

Výpovědi s konstativní KF zahrnující v sobě **modální význam nutnosti, potřeby, záhodnosti** představují takovou komunikační situaci, kdy **mluvčí sděluje (oznamuje) adresátovi, že je potřeba/nutno/záhodno vykonat děj vyjádřený infinitivem**. Mluvčí zpravidla tímto typem výpovědi jen popisuje určitý objektivní stav věcí – v případě, že jím vyjadřuje svůj vlastní postoj k realizaci/nerealizaci děje vyjádřeného infinitivem, jde pak spíše již o akt výzvy, výtky či výčitky, na který se zaměříme v rámci KF direktivní a KF expresivní. Nyní však budeme naši pozornost soustředit na první typ výpovědí. S modálním odstínem nutnosti, nezbytnosti bývá zpravidla spojován nedokonavý vid.

Ty se mohou vyskytovat **(1) ve spojení s pouhým infinitivem** – $\text{inf}_{\text{impf}} / \text{pf}$ ⁷⁴ a to: (a) pokud agent (subjekt) vyplývá z kontextu situace a z tohoto důvodu není vyjádřen.

- Подожди. **Отчаиваться** рано. (Это было под Ровно, 1948, PUB) / tj. ve významu Počkej. Nesmíme si zoufat tak brzy.

Silnou kontextovou vazbou ke komunikační situaci (a k jednotlivým komunikantům obzvlášť) se vyznačují samozřejmě spíše mluvené projevy, v těch se také s tímto typem výpovědi setkáme nejčastěji.

- Пельмени не хочу / котлеты противные / мяса путного нету. Картошку только опять **варить**. (Домашний разговор, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu [...] Zase musím uvařit brambory / nezbývá mi nic jiného, než zase uvařit...

Mluvčí v této výpovědi tedy zároveň oznamuje, sděluje určitý fakt (tuto KF považujeme za dominantní, také vzhledem ke koncové interpunkci),⁷⁵ zároveň je však danou výpověď možno interpretovat jako vyjádření stížnosti.

⁷³ Kterými samozřejmě plně disponuje i ruština, jejich popis však překračuje rámec problematiky naší práce.

⁷⁴ Problematika vidu je samozřejmě velmi složitá a závislá na mnoha faktorech. Jak jsme se již zmínili, ve spojení s uvedeným typem modalit se mluví o **určitých převažujících tendencích** (srov. Fortuin, 2007, s. 201), které však nejsou platné za všech okolností, jak to ostatně ukáže také náš jazykový materiál. Uvidíme, že se v některých výpovědích může uplatňovat také dokonavý vid (viz příklady).

⁷⁵ Jak jsme již uvedli v podkap. 4.1.1.1., pro výpovědi v mluvených projevech jsou jako jeden z určujících faktorů suprasegmentální prostředky, tj. intonace, větný důraz apod. Jelikož se ale v případě korpusů mluveného jazyka, se kterými pracujeme, tyto informace nedají zjistit ani dohledat (nejedná se totiž ani o korpusy fonetické, ani o korpusy multimediální), musíme proto spoléhat pouze na podobu psanou a opravdu skutečných, reálných

Význam potřeby/nutnosti odkazující k ději, který zbývá ještě vykonat, představují výpovědi s dokonavým infinitivem ve spojení s částicí *только*. Ty obvykle vyjadřují konstatování určitého faktu, který je potřeba vykonat.

- *Обед готов, только нарезать хлеб и все.* (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 64). / tj. ve významu Oběd je hotový, (zbývá) jen nakrát chleba a je to všechno.

Dále (b) pokud se daná výpověď vztahuje k všeobecně míněnému agentu, tento typ výpovědi se objevuje často v krátkých stručných heslovitých komunikátech, jako jsou např. titulky článků v novinách a časopisech:

- *Крепнуть традиции сотрудничества* (журнал Родина, № 5, 2003)⁷⁶ / tj. ve významu *Je potřeba / je nutno / naším úkolem je udržovat tradici spolupráce*

V tomto případě daný titulek nabývá určitého charakteru programového hesla představujícího hlavní myšlenku uvedeného časopisu (ačkoli je možné tento titulek interpretovat jako jistý typ výzvy, přesto se domníváme, že dominuje KF konstativní, nikoli důrazná KF direktivní). Podobné příklady můžeme najít také v titulcích českých časopisů:

- *Бýt a мýt a недěлат hlouposti* (LitENky, 26.4.2008)⁷⁷ / tj. ve významu *Je potřeba žít, mít a nedělat hlouposti*

Tento titulek literární recenze podává záměrně informaci jen částečnou a neúplnou, jeho cílem je totiž jednak funkce aktualizací, a jednak funkce persvazivní, záměrem je tedy zaujmout a přimět čtenáře k přečtení celého komunikátu. Opět se zde kombinují obě funkce, tj. KF asertivní a direktivní (ta je však podle nás v porovnání např. s reklamními slogany spíše jen v pozadí).

VISPNP může tvořit také např. tituly knih:

- *Мýt a бýt* (*Sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese*) (VŠUP, 2009)

Tato výpověď se zdá být z hlediska KF možná obtížně analyzovatelná, přesto ji zařazujeme ke KF konstativní. Daná kniha, jak se v ní uvádí, se totiž vztahuje „k základním lidským činnostem – sbírání předmětů“, v této souvislosti je proto titul možné interpretovat jako výpověď vyjadřující základní důvody lidské potřeby sbírání předmětů, tj. potřeba mít (vlastnit) a potřeba být (existovat) skrze něco, tj. ve významu s všeobecným lidským činitelem – člověk musí / potřebuje / vyžaduje.

KF se tak můžeme jen dohadovat (otázkou samozřejmě zůstává, nakolik bychom se KF museli dohadovat i v případě, že bychom dané informace znali). Přesto jsme přesvědčeni, že i „teoretické“ spekulace tohoto typu – rozumí se však, že zdaleka ne všechny mluvené výpovědi disponují takovou nejednoznačností jako je tomu v tomto případě, mají především pro účely naší práce (ale doufáme, že nejen pro ně) význam.

⁷⁶ © 1999–2007 dostupný z WWW: <http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=57&n=2>.

⁷⁷ © 2004–2009 dostupné z WWW: <<http://litenky.ff.cuni.cz/clanek.php/id-2178>>.

Nejfrekventovanějšími, pro ruštinu specifickými, jsou již zmíněné výpovědi (2) **ve spojení (zpravidla nedokonavého)⁷⁸ infinitivu s dativním subjektem** (S_{dat}+inf_{impf}). Tyto výpovědi opět vyjadřují určité sdělení / tvrzení o nutnosti / potřebnosti / povinnosti vykonání děje dativním subjektem.⁷⁹ V tomto případě se jedná téměř vždy o kladné věty s nedokonavým infinitivem a výhradně o subjekt představující konkrétního, životného činitele děje. A to hlavně proto, jak uvádí Bricyn (1990, s. 210), že jen ten může „воспринимать и осознавать наличие некоторого долга и соответствии со своими желаниями реализовывать или не реализовывать его в практике.“ Slovesný děj, jež má/musí být požadovaným subjektem vykonán, se může časově vztahovat k době následující po okamžiku promluvy (tj. k času budoucímu – ten může být také poměrně přesně konkretizován):

- *не грусти. зато **нам** раньше **вставать*** (Женщина + мужчина: Секс – форум, 2004) tj. ve významu Z toho si nic nedělej, to my musíme vstávat ještě dřív;

Zároveň jde o ujištění, utvrzení, přesvědčení, vyjádření toho, že oni (!) jsou na tom vlastně ještě hůř než adresát.

- *Вечером **нам** **идти** в гости.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Večer jdeme (musíme jít) na návštěvu.
- ***Мне** в Москву **ехать**.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Musím (odjet / jet) do Moskvy.
- *Ну **мне** **выходить** / еще **встретимся**.* (Монолог в автобусе, 2006, МК) / tj. ve významu Už musím vystupovat, ještě se uvidíme.

V této výpovědi jde především o sdělení / oznámení podstatné informace, která bude vzápětí následovat (tj. že mluvčí bude vystupovat), akt (roz)loučení pak vyjadřuje výpověď následující.

- *Осенью **им** **идти** в первый класс.* (Известия, 22. 3. 2002) / tj. ve významu Na podzim jdou (ve smyslu už musí jít) do první třídy.

Časový moment, ke kterému se vztahuje vykonání děje v předcházející výpovědi (*осенью*, tj. ve smyslu už letos), je zdůrazněn mimo jiné i slovoslednou pozicí.

Slovesný děj se může (spíše však jen vzácně) vztahovat také k době předcházející okamžik promluvy (tj. k minulému času). Nejčastěji se jedná o komunikáty zachycující vyprávění z retrospekce, jak ukazuje následující příklad:

⁷⁸ Viz pozn. 74.

⁷⁹ Velká pozornost se v jednotlivých klasifikacích těchto infinitivních konstrukcí věnuje především (ne)odpovídajícímu sémantickému vztahu k modálním predikativům *надо*, *нужно*, *должно* apod. (srov. Fortuin, 2007; Bricyn, 1990 aj.).

- [...] «Завтра будет холодно». Мягко сказано! Утром **нам уезжать**, а тут минус тридцать [...] (За рулем, 15. 3. 2004, PUB) / tj. ve významu [...] „Zítra bude chladno.“ Jak eufemisticky řečeno! Ráno jsme měli odjíždět, a (nejednou) bylo třicet pod nulou [...]

Případně se nemusí slovesný děj vztahovat k času žádnému, tj. může mít tzv. mimočasovou (obecnou) platnost:

- [...] а ведь он — муж, он — главный, **ему решать**, а ей — **слушаться**... (Записки театрального отщепенца, 2001, PUB) / tj. ve významu On je přeci manžel, šéf, on má (jemu náleží) rozhodovat a ona má (musí) poslouchat...

V tomto případě se jedná o neaktuálně pojatý děj, který se nevztahuje k okamžiku promluvy. Mluvčí jím vyjadřuje (sděluje) fakt, který by měl být obecně platný.

Podobně, tj. jako obecně platné, nevztahující se ke konkrétnímu času, můžeme charakterizovat VISPNP, které obsahují dativní subjekt vyjádřený výrazy *одним – другим* zpravidla ve spojení s nedokonavým infinitivem. Děje vyjádřené infinitivem (které jsou, příp. by měly být, realizovány současně) tak představují dvě kontrastní skutečnosti. Dominantní je KF asertivní, mluvčí totiž sděluje (tvrdí) adresátovi fakt/názor, o jehož platnosti je přesvědčen.

- Каждому свое. **Одним думать, другим умирать**. Но люди умирают не от отсутствия мыслей. Умирают от голода. (Н. Джин: Учитель, 1980–1998, LIT) / tj. ve významu Každý má svoje. Jedni přemýšlejí (musí přemýšlet), druhí umírají (musí umírat). Ale lidé neumírají na nedostatek myšlenek. Umírají hladem.

9.1.3. Výpovědi oznamující (vyjadřující) neuskutečnitelnost nebo nevyhnutelnost děje⁸⁰

Výpovědi s konstativní KF zahrnující v sobě modální význam **(1) neuskutečnitelnosti děje** představují takovou komunikační situaci, kdy mluvčí sděluje (oznamuje) adresátovi, že se s naprostou jistotou, nevyhnutelnou nutností děj vyjádřený infinitivem neuskuteční. Infinitiv má v tomto případě podobu dokonavou. Do této kategorie řadíme rovněž typy výpovědí oznamující (vyjadřující) **ne-nutnost, ne-potřebnost, ne-náležitost děje**. Pro tento typ výpovědí je charakteristický naopak infinitiv nedokonavý. Ty představují takovou

⁸⁰ Podobnou skupinu ve své klasifikaci vydělují také Bricyn (srov. 1990, s. 218, *предложения со значением предопределенности*, kterou dále ještě vnitřně klasifikuje) a Timofeev (srov. 1950, s. 276–282, *инфинитивные предложения, выражающие неизбежность действия, обозначенного инфинитивом*, kterou rovněž dále vnitřně člení).

komunikační situaci, kdy mluvčí sděluje (oznamuje) adresátovi, že není potřeba / není nutno / není záhodno vykonat děj vyjádřený infinitivem.

Tyto dva typy výpovědí v podstatě označují negaci jednotlivých modálních kategorií v předcházející podkapitole. Nejčastěji mají tyto výpovědi podobu zápornou a zpravidla (ne však nutně) obsahují také dativní subjekt.

Doklady představující modální odstín **neuskutečnitelnosti**, tj. nesoucí **význam jistoty neuskutečnění** děje, jsou následující:

- *Одним словом все **не решит***. (Дагестанская правда, 23.11. 2004) tj. ve významu Jedním slovem se to všechno rozhodně nevyřeší / se nedá vyřešit.
- *Да мне **не поиграть*** (Домашние разговоры , 2006, МК) / tj. ve významu Nesmím za žádnou cenu prohrát (rozhodně neprohráju).
- *Отсюда мне уже **не выйти**...* (Миллионер, 2004, PUB) / tj. ve významu Odsud se už rozhodně nedostanu / nemám šanci dostat.
- *Этого дня мне **не забыть***. (příklad podle PMR II, 1979, s. 117) / tj. ve významu Na ten den (nikdy, rozhodně) nezapomenu.

Doklady představující modální odstín **ne-nutnosti, ne-potřebnosti, ne-náležitosti děje** jsou např. tyto:

- *Удастся или же нет— **не нам судить***. (Богатей, Саратов, 11. 9. 2003) / tj. ve významu Jestli se to povede nebo ne, nám nepřínáleží soudit.
- *Нам завтра рано **не вставать**, потому что завтра выходной*. (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 64) / tj. ve významu Zítra ráno nevstáváme (nemusíme vstávat), protože je volno.
- *Впрочем, **не нам судить***. (Криминальная хроника, 2003.07.08) / tj. ve významu Ostatně, není na nás, abychom soudili (mohli soudit). Tj. pouhé konstatování faktu nekompetentnosti dativního subjektu (to je dáno členským zápořem) vykonat děj vyjádřený infinitivem.

Oproti prvnímu zmíněnému typu výpovědi s konstativní KF zahrnující v sobě modální význam **(2) nevyhnutelnosti děje** představují takovou komunikační situaci, kdy mluvčí sděluje (oznamuje) adresátovi, že se naopak s naprostou (až nevyhnutelnou) jistotou děj vyjádřený infinitivem uskuteční. Přičemž, jak už na to upozornil Timofejev (1950, s. 277), „действие совершится не потому, что его должен совершить субъект, а потому что это определяется объективным течением обстоятельств.“ – tj. nezávisle na vůli a záměru subjektu. Tento typ výpovědi je tvořen nedokonavým infinitivem a mívá zpravidla podobu kladnou, zároveň mnohdy obsahuje neživotný dativní subjekt:

- *Но **России** скоро **вступать** в ВТО*. (Известия, 20.12. 2001) / tj. ve významu Ale Rusko už brzo vstoupí (bude členem) WTO.

Specifickou záležitostí ruštiny je také vyjádření významu nevyhnutelnosti, neodvratnosti děje užitím nedokonavého infinitivního predikátu *быть* spolu s neživotným dativním subjektem ($\text{inf}_{\text{быть}} + S_{\text{dat}}$),⁸¹ který v mnohých případech označuje událost abstraktního charakteru, příp. přírodní jev.⁸² Tento typ výpovědi obvykle představuje KF asertivní, tedy že mluvčí danou výpovědí informuje adresáta, příp. ho svým sdělením utvrzuje o nevyhnutelnosti uskutečnění dané události.

- *Апраксин запер двери на ключ, не садясь, сказал Иевлеву: — **Быть войне**, Сильвестр.* (Ю. П. Герман: Россия молодая. Часть первая, 1952, ЛИТ) / tj. ve významu Apraksin zamkl dveře a aniž by se posadil, řekl Jievlevovi: – Rozhodně bude válka, Silvestře.
- *Конкурсу **быть**. Но не скоро.* (Культура, 1. 4. 2002) / tj. ve významu (Rozhodně) bude (musí proběhnout) konkurz. Ale nebude to brzy.

9.1.4. Výpovědi oznamující (vyjadřující) možnost, popřípadě nemožnost uskutečnění děje

Výpovědi s konstativní KF zahrnující v sobě modální význam možnosti / nemožnosti uskutečnění děje představují takovou komunikační situaci, kdy mluvčí sděluje (oznamuje) adresátovi, že je možné / nemožné vykonat děj vyjádřený infinitivem. Modální kategorie možnosti (na rozdíl tedy od nutnosti) připouští případné / alternativní / jiné / možné řešení. Kategorie možnosti tedy v sobě zahrnuje informaci o tom, že subjekt (konatel) má možnost volby mezi realizací a nerealizací děje vyjádřeného infinitivem.

- P1: *Вы писали, что никто и не догадывался, что волосы крашенные, а сейчас как окружающие реагируют?* P2: *Спасибо. На окружающих мне **плевать**.* (Красота, здоровье, отдых: Красота, форум, 2005) tj. ve významu [...] Na ostatní (tj. lidi kolem sebe) se můžu vykašlat.

Mluvčí danou výpovědí vyjadřuje své pohrdání, lhostejnost k tomu, jak ho bude vnímat okolí. Tím však, že jde o reakci na konkrétní (tj. předem stanovenou) otázku, daná odpověď (výpověď) představuje pouhé konstatování faktu, nikoli tedy např. akt rozhořčení, jako je tomu v následujících silně expresivních výpovědích. Ty jsou ukotveny samozřejmě v odlišných komunikačních kontextech a v případech kterých považujeme za dominantní již KF

⁸¹ Bricyn tento typ *infinitivních vět* nazývá – stejně jako Šachmatov – „экзистенциальными предложениями“ (Bricyn, 1990, s. 219–220).

⁸² Do této kategorie bychom mohli zařadit konstrukce typu *Быть грозе / дождю...* (tj. ve významu Určitě bude bouřka, rozhodně bude pršet...) apod. Přestože však jsou tyto příklady hojně uváděny v gramatikách, v běžné (především mluvené) ruštině se již téměř nepoužívají, neboť jsou pocíťovány jako silně zastaralé.

expresivní, satisfaktivní, příp. KF direktivní. Avšak pro srovnání a odlišení od výše uvedeného příkladu KF konstativní je z tohoto důvodu uvádíme v této kapitole:

- *Да и не за что. Ну и чёрт с вами. Чёрт с вами со всеми, в конце-то концов. Мне **плевать** на всё. Делайте что хотите.* (А. Волос: Недвижимость, 2000, LIT) / tj. ve významu [...] Kašlu na všechno. Dělejte si co chcete.
- *Что мне твои деньги! Мне **плевать** на твои деньги!* (Л. Улицкая: Медя и ее дети, 1996, LIT) / tj. ve významu Co mi je do tvých peněz! Já kašlu na tvoje peníze!

Intenzifikační funkci má rovněž grafém vykřičníku, který je pro tento typ výpovědi velmi charakteristický.

O nemožnosti uskutečnění děje vyjádřeného infinitivem můžeme mluvit např. tehdy, pokud nejsou splněny (příp. pokud neexistují) podmínky (předpoklady) k jeho uskutečnění. Obvykle se jedná o dokonavý infinitiv ve spojení se zápořem (не+inf_{pf}), jak dokazují ostatně následující příklady:

- *Когда мальчики-подключатели приходили, говорили, что в нашем районе Корбина работает в тестовом режиме, поэтому хорошей работы не ждите. Но мне **пожаловаться не** на что, опять три раза тьфу.* (Москва. Подключение к инету, форум, 2007) / tj. ve významu [...] Ale já si nemůžu na nic stěžovat / nemám důvod si na něco stěžovat [...]
- *Этот текст нам **не перевести**, так как он очень трудный.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Tento text nepřeložíme (nedokážeme, nemůžeme přeložit), protože je příliš složitý.
- *Ну и ладно / вроде бы / так и надо. Да. Ничего уж теперь **не сделать**.* (Пересказ снов, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu No dobře, zdá se, že to tak musí být. Ano. Teď už se nedá (není možné) nic dělat.
- *Мне **не умереть** здесь.* (příklad podle Fortuin, 2007, s. 209) / tj. ve významu Tady já nemůžu umřít.
- *Дверь **не открыть**: ключ потеряли.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Ty dveře neotevřeme, ztratil se klíč.

9.2. KF direktivní (výzvodá)

9.2.1. Obecná úvodní charakteristika

Předmětem této kapitoly budou, jak vyplývá již z názvu, výpovědi s funkcí direktivní, výzvodou. Tato KF představuje **snahu přizpůsobit svět slovům**. **Záměrem** mluvčího je tedy svou výpovědí **zapůsobit na adresáta** takovým způsobem – autoritativně či neautoritativně a s různou mírou naléhavosti, aby **adresát následně vykonal** (příp. nevykonal) **to, co po něm mluvčí požaduje**. Obecně lze charakterizovat tento typ výpovědi jako výzvy – ty mohou být

(srov. Grepl – Karlík, 1998, s. 450) kategorické/nekategorické, naléhavé/nenaléhavé, silné/slabe, zainteresované/nezainteresované, zavazující/nezavazující.⁸³ Podle uvedených dichotomií (ty však lze opět podle míry intenzity daného příznaku jemněji charakterizovat např. více kategorické, méně kategorické apod.) můžeme funkčně rozlišovat řadu podtypů (na základě tzv. slovníkových pojmenování): rozkaz, příkaz, výstraha, povel, prosba, rada, návrh, instrukce, návod, doporučení, pozvání, nabídka, vybídnutí, reklama, přání aj.⁸⁴

Dobře si uvědomujeme, že zmíněná sémantická „nejednoznačnost“ vztahů mezi jednotlivými podtypy může představovat určitý metodologický problém v rámci možné klasifikace direktivní KF a že se jedná v naší práci tím pádem o hledisko silně subjektivní. Účelem naší práce je však (pouze) ukázat možné (a tak zdůraznit jak zcela odlišné) komunikační funkce může VISPNP v komunikaci plnit. Proto nepovažujeme tento problém za rozhodující a proto budeme i nadále jednotlivé typy výzev charakterizovat podle podtypů uvedených výše.

Dále uvidíme, že KF direktivní (spolu s KF interogativní, která se však často bude s touto KF prolínat) je pro VISPNP jednou z nejpříznačnějších. Jak také ukážeme, v rámci některých podtypů této KF bude docházet ke shodným či přinejmenším obdobným použitím VISPNP jak v ruštině, tak češtině.

Také ruští lingvisté v rámci svých klasifikací *infinitivních vět* reflektují tuto KF. Timofejev vyděluje poněkud úžeji (specifičtěji) vymezenou skupinu *повелительные инфинитивные предложения* (srov. Timofejev, 1950, s. 282–284), která bude odpovídat v naší klasifikaci pouze jednomu podtypu direktivní KF (rozkaz, příkaz). Již poněkud širěji stanovenou skupinu *infinitivních vět* – *побудительные инфинитивные предложения* – najdeme u Bricyna (srov. Bricyn, 1990, s. 248–256).

⁸³ Např. prosba je druh výzvy nezavazující a nekategorické, ale silně zainteresované, a tedy často i naléhavé.

⁸⁴ Samozřejmě lze v rámci daných slovníkových pojmenování uvažovat o hyponymních, hyperonymních, příp. i kohyponymních vztazích, a to ve smyslu, jak se má rozkaz k příkazu, rada k doporučení, pozvání k nabídce, jaký je nadřazenější pojem např. povelu apod. Tuto problematiku však necháváme v naší práci stranou, jelikož se domníváme, že by jednak zasluhovala samostatnou pozornost, a jednak, že by k tomu bylo potřeba stanovit velmi promyšlená sémantická kritéria, na jejichž základě by se uvedené významové kategorie klasifikovaly. Navíc samozřejmě již existuje řada pokusů o vnitřní diferenciaci a strukturaci naznačených druhů výzev (viz např. Hindelang, 1978; Wunderlich, 1976 aj.), většinou však vždy vycházejí ze dvanácti klasifikačních kritérií stanovené Searlem již v roce 1969 (jednotlivá kritéria a podmínky viz Searle, 2007, s. 81n).

9.2.2. Rozkaz, příkaz, povel

Tato klasifikační podskupina má v rámci direktivní KF VISPNP nejvíce společných znaků a přímých ekvivalentů v obou jazycích.

Výpovědi s direktivní KF představující rozkaz, příkaz, popřípadě povel (ten je však poněkud specifitějším typem rozkazu, věnovat se mu budeme v závěru kapitoly) znázorňují takovou komunikační situaci, kdy mluvčí přikazuje (rozkazuje) adresátovi, aby něco vykonal či nevykonal. Proto se v těchto případech považuje výzva ve formě infinitivu (např. *Mlčet!*) za ekvivalent EPF: *Přikazuji (ti, vám) mlčet.*

V případě obou jazyků, češtiny však obzvlášť, se jedná o kategorický, příp. silně emocionální druh výzvy. V češtině stejně tak jako v ruštině je vyjádření příkazu/rozkazu prostřednictvím infinitivu konkurentním prostředkem imperativu, jež je prostředkem základním a více méně nepříznakovým, a to často v případě, že mluvčí chce vyjádřit skutečně strohý, striktní, neosobní, kategorický příkaz/rozkaz mnohdy s sebou nesoucí význam nutnosti, ten je ale pouze průvodní okolností a nikoli hlavní modální platností (srov. Timofejev, 1950, s. 282).

Tento typ výpovědi je téměř výhradně spjat s důraznou zvolací intonací v mluveném projevu a v podobě psané s grafickým prostředkem s intenzifikační funkcí – vykřičníkem, ten má v textu svou specifickou funkci, zároveň se ale snaží minimálně zprostředkovat a napodobit (samozřejmě velmi nedokonale) zmíněnou intonaci.

Výše uvedené výpovědi plní typ strohé, kategorické výzvy nejčastěji představuje pouhý infinitiv (inf!),⁸⁵ který tvoří celou výpověď. Z toho zároveň plyne, že jde o výpovědi vždy bezsubjektové – avšak subjekt, odkazující k osobě, po které se vyžaduje vykonat děj vyjádřený infinitivem, ačkoli není vyjádřen, je (měl by být) vždy zřejmý z komunikačního kontextu.⁸⁶ Neboť přikázání/rozkázání **určitému subjektu** (adresátu) je funkční podstatou této direktivní KF. V opačném případě by totiž příkaz/rozkaz ztrácel svůj význam a musel by být nutně komunikačně neúspěšný. Ve většině případů je v češtině možná přímá ekvivalentní

⁸⁵ Ten může mít podobu jak nedokonavou, tak dokonavou, což se vztahuje jak k ruštině, tak češtině (viz doklady).

⁸⁶ Srov. (Timofejev, 1950, s. 283): „[...] отсутствие специального выражения субъекта-адресата при инфинитивных императивных предложениях играет формальную роль, является одним из грамматических признаков данных предложений и вовсе не означает их безличности. Субъект-адресат не устраним в мысли; он определяется контекстом, обстановкой речи, интонацией [...]“.

(tj. taktéž jednoslovná) infinitivní podoba. Z gramatického hlediska mají tyto výpovědi podobu kladnou:⁸⁷

- **Перестать!** / *Přestat!* příp. různé modifikované podoby *Okamžitě přestat!* *Ihned přestat!*
- **Переписать!** / *Přepsat!* příp. *Всехно то přepsat!*
- **Спать!** / *Spát!* příp. *А teď спать!*
- **Одеваться!** / *Obléct!*
- **Встать!** *Вон отсюда!* **Встать!** / *Vstát!* *Вен одсуд!* *Встát!* / příp. *А ну встать!*
- **Молчать!** *Что за разговоры!* / *Млчте!* *Со то је за речи?* / příp. *И молчать!*
- **Закрывать окно!** / *Zavřít okno!* příp. *То okno zavřít!*
- **Ужинать!** / *Večeřet!*
- **Некесат а макат!** (u všech výše uvedených příkladů zdroj vlastní)
- *Держи! Стоять! Молчать! Час! Тише!* (Малой, Сухой и Писатель, 2000–2001, PUB) / tj. ve významu [...] Stát! Mlčet! [...]
- **Докружить!** *На плац! За deset minut začínáme!* (Blesk, 26. 7. 2004, syn2006pub) / tj. ve významu Rychle všichni dokuřte, jde se zase natáčet...
- **Наседат!** *Jedem!* (Vlasta, č. 26, 1995, syn2006pub)

Četné jsou také doklady z literárních děl, zejména co se týče ruského materiálu:

- **Молчать! Прекратить истерику!** (В. Кондратьев: Сашка, 1979) / tj. ve významu Mlčet! Zabránit hysterii!
- **Встать! Сесть! Встать! Десять раз! Двадцать!** (А. Рыбаков: Тяжелый песок, 1975–1977) tj. ve významu Vstát! Sednout! Vstát! [...]
- **Вста-а-ать!** (Ю. О. Домбровский, Факультет ненужных вещей, часть 2, 1978) / tj. ve významu Vstá-á-át!
- **Молчать!!!** (Н. Коляда: Мы едем, едем, едем в далёкие края..., 1995) / tj. ve významu Mlčet!!!

Strohost, ráznost a síla rozkazu/příkazu/povelu je v posledních dvou příkladech mimo jiné zdůrazněna grafikou; ta se snaží zachytit odpovídající důraznou zvolací intonaci. Dalšími faktory poukazujícími k výzvové – příkazující/rozkazovací –, KF jsou komentáře vypravěče vztahující se k charakteristice řeči postav:

- **Встать!** – громко крикнул (hlasitě křiknul), заревел (zařval), гаркнул (křikl), командовал (poručil, zavelel);

⁸⁷ V opačném případě (tj. v případě záporu) často představují již specifický typ KF, kterým je **заказ**. Ten je možné chápat na rozhraní dvou KF – jednak KF direktivní (při zdůraznění aspektu výzvy, tj. nařizujeme někomu (vyzýváme někoho), aby něco **nedělal**), a jednak KF permissivní (při zdůraznění aspektu dovolení/ne-dovolení, existence určité překážky, která brání adresátovi vykonat děj vyjádřený infinitivem). Domníváme se, že zmíněná druhá KF blíže určuje komunikační záměr tohoto typu výpovědi, a proto zákaz v naší klasifikaci řadíme ke KF permissivní.

- **Молчать!** – закричал (zakřičel), загремел (zaburácel), заорал (zařval), приказал (přikázal), взорвался (vybuchl);

Stejně tak můžeme dobře zaznamenat i rozdílný typ direktivní KF – naléhavou prosbu, přání, žádost, jež je vyjádřena tou samou formou:

- **Молчать!** – просил, умолял (prosil), тонко всхлипнул (slabě zavzlykal), прошептал (zašeptal);

V jiných typech výpovědí může být adresát (subjekt) – jak v ruštině, tak i češtině, spolu s infinitivním příkazem/rozkazem explicitně vyjádřen (formálně mohou mít samozřejmě i rozvitější strukturu). V tom případě je příznak rozkazu v porovnání s neosobními variantami poněkud oslaben. Zejména se však jedná z pozice mluvčího o hledisko výběrovosti, za určitých okolností i volitelnosti. Mluvčí tak směřuje svou výzvu z různých důvodů konkrétnímu adresátovi, který je v daných situacích vybírán jako jeden z mnoha jiných možných (potenciálních) adresátů (srov. následující výpovědi). Děje se tak formou nominativu substantiva (v ruštině) – vokativu, příp. i nominativu substantiva (v češtině). Výpovědi samozřejmě mohou mít rozvitější strukturu:

- **Баба, молчать!** – *скомандовал Мишка* (В. Левашов: Заговор патриота, 2000, LIT) / tj. ve významu Babo (ženská), mlčte! (buďte zticha!) – rozkázal Miška;
- **Павле, сдвигать!** (zdroj vlastní) (chápáno tak, že zrovna Pavel jako jeden z mnoha dalších hráčů, byl vybrán ke střídání a proto musí být výzva adresována přímo, aby se zdařilo uskutečnění děje. V opačném případě by nebylo srozumitelné, **kdo** má vlastně vůbec střídat.)
- **Martine, zapsat!** (zdroj vlastní)
- **Пан Новák volat linku jedna!** (hlášení v obchodním domě Tesco, Národní třída, 31. 3. 2009) / tj. ve významu Pan Novák ať volá linku jedna! (chápáno tak, že zrovna Pan Novák jako jeden z mnoha dalších zaměstnanců, byl vyzván k tomu, aby volal linku jedna. Proto, aby došlo k uskutečnění děje, musí být opět výzva adresována přímo x případná neadresná výpověď *Volat linku jedna!* by se pak mohla v tomto kontextu vztahovat ke všem zaměstnancům, příp. zaměstnancům, kteří byli již předem upozorněni na to, že budou vyzváni.)

Případně zájmenem, a to dativní formou (ruština) – nominativní formou (čeština):

- **Всем молчать!** (Э. Володарский: Дневник самоубийцы, 1997) / tj. ve významu Všichni buďte zticha!
- **Вystupovat, все́хni vystupovat!** *Zavazadla nechat ležet!* (Právo, 2. 8. 2003, syn2006pub)
- **Тебе – оставаться здесь, а вам – следовать за мной!** (пříklad Zolotova, 1982, s. 256) / tj. ve významu Ty zůstaneš tady a vy půjdete za mnou.
- **А тебе молчать!** (zdroj vlastní) / tj. ve významu Ale ty mlč! V češtině podoba VISPNP s osobním zájmenem v tomto případě není možná (*Ty mlč!).
- **Ты там, настoupit!** (zdroj vlastní)

Adresát může být u tohoto typu výpovědi také zamýšlen všeobecně:

- *Крепить единство народов Белоруссии и России!* (КПРФ)⁸⁸ / tj. ve významu (Musíme) upevňovat (udržovat) jednotu národů Běloruska a Ruska! V tomto případě jde o agitační heslo s výraznou direktivní KF (srov. podkap. 9.1.2).

Za příkaz, který může mít v různých kontextech odlišnou míru kategoričnosti (často však funguje spíše jako pobídnutí), můžeme považovat spojení výrazu *менерь* s nedokonavým infinitivem (v češtině se objevuje infinitiv obou vidů):

- *Наузгались, менерь спат!* / tj. ve významu Pohráli jste si **a ted' spát / zalehnout!** (jděte spát)
- [...] „**a ted' nasadit helmy!**“ (N. Robinson, Pobřežní hlídka, syn2000, LIT)
- *A ted' svlékat! Támhle na té straně máte všichni kabinky!* (R. Bradbury, Marťanská kronika, syn2000, LIT)

Jak už jsme uvedli v úvodu této kapitoly, za speciálnější typ výzvy můžeme považovat **povel**. Oproti zmíněným druhům výzvy představuje povel příkaz/rozkaz, který je charakteristický svou stručností, úsečností, jednoznačností. Vyznačuje se jednak ustálenou formou svého použití, a jednak výraznou kategoričností a závazností pro adresáta. Ta vyplývá především z autoritativního postavení mluvčího (v některých případech určených institucionálně). Grepl-Karlík (srov. 1998, s. 456) dále vyzdvihují moment okamžitosti vykonání děje vzhledem k momentu promluvy, tj. že se jedná o druh výzvy, který je podmíněn okamžitým započetím nebo ukončením činnosti, v našem případě vyjádřené infinitivem. Pověly rovněž nelze nahradit EPF jako např. *Tímto vám poroučím, abyste se zastavili a stáli!* Je to především kvůli požadavku stručnosti, neboť u povelů je rozvláčnost a přílišná vyjadřovací rozvleklost samozřejmě nežádoucím jevem. Velké množství povelů – jak v ruštině, tak češtině, je spjata s oblastí vojenskou, v níž je také vybudována poměrně složitá hierarchie vztahů nadřízenosti a podřízenosti. Komunikanti (tj. mluvčí a adresát) jsou tak navzájem v asymetrickém vztahu. Mluvčí zpravidla představuje osobu hodnotně výše, která je v nadřízeném postavení vůči adresátovi. Pro vojenské povely je rovněž charakteristická velmi důrazná zvolací intonace.

- *Стрелять!* / tj. ve významu Střílet!
- *Заходить!* / tj. ve významu Vstupte! (v češtině se v tomto konkrétním případě zpravidla užívá forma imperativu 2. os. pl.)
- *Стоять! Сидеть!* / tj. ve významu Stát! Sedět!

Četné jsou také doklady z literatury s vojenskou tematikou:

⁸⁸ Коммунистическая партия российской федерации © 2007 dostupné z WWW: http://www.kprf13.ru/doc_3787.html.

- *И снова к Чонкину: — Отставить! Ложись! Отставить! Ложись!* (В. Войнович: Жизнь и необычайные приключения солдата Ивана Чонкина, 1969–1975) / tj. ve významu [...] Vstát! Lehnout! Vstát! Lehnout!
- *Взвод, встать! Смирно! Товарищ капитан, третий взвод для беседы собран!* (Н. Рубан: Тельняшка для киборга, 2003) / tj. ve významu Četo, vztyk! Pozor! [...]
- *Встать!!! Доложить по уставу!* (В. Синицына: Муза и генерал, 2002) / tj. ve významu Vztyk! Hlásit podle stanov!
- *На пол! !! На пол лечь!!!* (Т. Устинова: Персональный ангел, 2002) / tj. ve významu K zemi! Okamžitě k zemi!
- *Приготовиться! ... Пошел! — по этой команде сорок курсантов, скрюченных в позе эмбриона, делают короткий шажок-прыжок вперед и нестройно, но от души горланят хором: — Пятьсот один!* (Н. Рубан: Тельняшка для киборга, 2003) / tj. ve významu [...] Připravit! Pochodem vchod! [...]
- *Стоять на месте! Положение не менять! Лейтенант с хрустом и лязгом открывал камеру.* (В. Скворцов: Каникулы вне закона, 2001) / tj. ve významu Nehýbat se! Zůstat! [...]

V češtině jsou infinitivní vojenské povely následující:

- *Upažit!*
- *Стát! Выводить ряды! Влево/вправо ото́йт ! Влево/вправо зато́йт !* (Povely a bitevní pořádek)⁸⁹

Jak uvádí Grepl-Karlík (1998, s. 456), v češtině je „silná tendence vytvářet povelové výrazy dvouslovné: první slovo funguje jako tzv. návěstí a vyslovuje se často s prodlouženým vokálem poslední slabiky [...]“. Tento zřetel k rytmické stránce se týká také infinitivních povelů, jako je např. *Zastavi:t stát!* Dalším zajímavým postřehem je, že „tendence k dvouslovným strukturám způsobuje, že oba výrazy mají nejednou – vlastně absurdně – týž význam: *Zastavit stát!*“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 456). S tímto tvrzením by se však podle nás dalo polemizovat. Neboť první část povelu *zastavit*, tím, že sama o sobě předpokládá určitou činnost (přesněji pohyb – běh, pochod, chůzi, jízdu apod.) přikazuje k ukončení (přerušení, „zastavení“) této činnosti (tj. způsobuje, aby někdo ustal v daném pohybu), naopak druhá část povelu *stát* přikazuje k vykonání činnosti jiné (tj. k setrvání na místě). Nezpochybňujeme fakt, že určitá míra významové redundance v tomto spojení je (*zastavit* svým způsobem předpokládá následné stání), ale domníváme se, že se o týž význam nejedná.

Dvouslovné vojenské povely se objevují také v ruštině, nejedná se však tak jako v tomto případě o spojení dvou infinitivů: *Стоять смирно!* Přičemž se občas první člen vypouští a používá se tak jen příkaz: *Смирно!*

⁸⁹ Dostupné z WWW: <http://houfy.webzdarma.cz/mainpage_soubory/livinghistory/ordnung.htm>, [cit. 09-06-30]

Infinitivní povely se samozřejmě uplatňují i v jiných oblastech, zpravidla ve sportu. Jako příklad můžeme uvést proslule známý povel z atletiky (ten však nemá v ruštině infinitivní ekvivalent):

- ***Připravit*** ke startu, pozor, teď! (Mladá fronta DNES, 26. 8. 1999, syn2006pub) / На старт! Внимание! Марш!

Adresáty tohoto povelu jsou všichni atleti na startovní čáře, zde však nelze mluvit o asymetrickém vztahu mluvčího a adresáta. Povel má v tomto případě spíše **organizačně prospěšnou funkci**. Tento povel je jednak vyžadován pravidly, a jednak předpokládá organizačně rovné a jednotné podmínky.

Dále existují např. infinitivní povely jízdařenské:

- ***Nacválat! Změnit*** směr! příp. další variantní zpřesňující podoby *Obloukem změnit směr!*
V kruhu změnit směr! (Základní jízdařenské povely)⁹⁰

Adresátem je v tomto případě možná poněkud netradičně, avšak jak vyplývá z kontextu povelu, kůň. V této souvislosti ještě můžeme pro zajímavost a v rámci srovnání zmínit, že např. výcvikové povely pro psa se v češtině používají zpravidla ve formě imperativu 2. os. sg. (*Sedni! Lehni! Nesmíš! Dej! Zůstaň!*). V běžné komunikaci se infinitivní povely adresované psovi vyskytnout samozřejmě mohou, jde ale spíše jen o okrajovou záležitost, často mohou být dány určitou speciální komunikační situací (*Sednout a sedět!*), příp. idiolektem majitele.

V ruštině jsou oproti tomu pro komunikaci se psem vedle imperativní formy 2. os. sg. (*Дай лапу!*) běžné i infinitivní, tj. „neosobní“ povely:

- ***Сидеть!*** (zdroj vlastní)
- ***Лежать!*** (zdroj vlastní)
- [...] *крикнул собакам: — Молчать! Место!* (Б. Екимов: Пиночет, 1999, LIT) / tj. ve významu ... Ticho! (v češtině není přípustná ekvivalentní podoba: Mlčet!) Místo!

9.2.3. Návod, instrukce, recept

V této klasifikační podskupině sice můžeme již v obou jazycích v rámci užití VISPNP spatřovat více odlišností, přesto však můžeme najít stejně tak jako v podskupině předcházející i přímé infinitivní ekvivalentní podoby. Shoda je zpravidla dána požadavkem odosobněnosti mluvčího (ať už částečného či úplného) a v některých případech, jak dále ukážeme, tak i požadavkem odosobněnosti adresáta, respektive jeho zabstraktnění (zobecnění).

Výpovědi s direktivní KF, které lze interpretovat jako návod, instrukci, příp. recept představují typ výzvy s výraznou preferencí adresáta, proto je funkce mluvčího mimo jiné

⁹⁰ © 2005–2008 Dostupné z WWW: <<http://www.likehorses.estranky.cz/stranka/zakladni-jizdarenske-povely>>.

upozaděna. Jedná se o komunikační situaci, kdy je adresát poučován, jak něco dělat, jak něco používat, jak něco provádět.

Použití infinitivu ve funkci VF se v návodech a instrukcích objevuje nejčastěji tehdy, pokud se jedná o výčet uspořádaný do jednotlivých bodů, jak je tomu v následujících výpovědích (v tomto případě pro přehlednost zachycujeme česky pouze význam infinitivu):

- 1.7. *Соблюдать* правила внутреннего трудового распорядка. 1.8. *Использовать* по назначению и бережно относиться к выданным СИЗ. 1.9. (Инструкция по охране труда для аппаратчика стерилизации консервов, 1995–2003) / tj. ve významu 1.7. **Dodržovat** předpisy... 1.8. **Používat** podle předpisů...
- *Перед выездом на линию и при работе на линии: 2.2.1. Проверить* наличие и исправность электропредохранителей и электропроводки. (Типовая инструкция № 23 по предупреждению пожаров и предотвращению ожогов на автомобильном транспорте ТОИ Р 200-23-95, 1996) / tj. ve významu Před výjezdem... 2.2.1. **Zkontrolovat**...

Ekvivalentní VISPNP s identickou funkcí najdeme také v češtině:

- *Небезопасі пожіру :*
Знат umístění hasicích přístrojů na pracovišti, jejich náplň a použití
Provést opatření pro záchranu ohrožených osob a majetku
Potom vznik požáru ohlásit policii
- *Úrazy elektrickým proudem:*
Při vypínání šňůry elektrického spotřebiče přidršet zásuvku
Знат umístění hlavního vypínače elektrického proudu pro laboratoř (Zásady bezpečnosti práce)⁹¹

V silné většině případů se však u tohoto typu výpovědí, jak v ruštině, tak češtině, pro jednoznačnost a srozumitelnost vyjádření, jednotlivé modální či jiné významy explicitně uvádějí např.:

- *Курить, принимать пищу следует в специально отведенных комнатах.* / tj. ve významu Kouřit a jíst **se smí (je povoleno)** pouze ve speciálně vyhrazených místnostech.
- *Навод к использованию лифта – САМОСТАТНЄ ПОУЖІВАТ А РІДИТ ВІТАН смєї osoby starší 10 let.*

Zajímavé si je však na předcházejícím dokladu všimnout, že ačkoli se jedná o výpověď s VF, je iniciální pozicí a také typem písma (majuskule) význam infinitivu maximálně zdůrazněn.

Jindy se v návodech místo kategorického vyjádření výzvy prostřednictvím infinitivu užívá imperativ 2. os. pl.:

- *Перед проведением осмотра и техническую ухода всегда отсоединяйте* кабель от розетки электросети. / tj. ve významu Před čištěním filtru vždy **vypojte** kabel ze sítě.

⁹¹ Dostupné z WWW: <<http://genetika.upol.cz/vyuka/materialy/BZP.pdf>>, [cit. 09-07-23]

- Зарядку **проводите** только в закрытом помещении. / tj. ve významu **Nabíjejte** pouze uvnitř, nikdy ne venku.

Případně se mohou formy vyjádření v každém z jazyků navzájem lišit. Jak ostatně dokládá následující příklad, ve kterém je v ruštině užita podoba infinitivní a v češtině podoba imperativu 2. os. pl. Jedná se o autentický nápis ve vlaku ČD:

- Стоп-кран – Рукоятку **приводить в действие** только в случае опасности / Záchranná brzda – **Zatáhněte** за рукоjeť jen v nebezpečí

V některých případech se vedle synonymní varianty imperativní formy 2. os. pl. (*Ukládejte mimo dosah dětí! Uchovávejte při teplotě 25°C!*) užívá kategorická infinitivní podoba. Nejčastěji jde o nápisy na obalech, instrukce uvedené v příbalových letáčích, návodech k použití apod.:

- Перед употреблением **взбалтывать!** / Перед употреблением **встряхнуть!** / Перед употреблением **охладить!**
- Před upotřebením **zatřepat!!** (Mladá fronta DNES, 2. 7. 2001, syn2006pub)
- Před použitím těsto **rozmrazit** (Blesk magazín, č. 37, 1997, syn2006pub)

Výzvnový charakter má také následující nápis objevující se na displeji pokladny:

- **Zavřít** zásuvku! (dm drogerie)

Významnou funkcí tohoto příkazu je však také **funkce připomínací**, tj. apel na adresáta, aby nezapomínal vykonávat danou činnost.

Specifickou záležitostí v oblasti instrukcí jsou bezpečnostní pokyny v podobě výstražných a příkazových bezpečnostních tabulek. Bezpečnostní a výstražné pokyny se ve většině případů (nikoli však ve všech, jak uvidíme) primárně skládají ze znaku, tj. piktogramu, který je následně (do)vysvětlen textovým polem. K instrukcím tohoto typu mnohdy – zejména v ruštině, v češtině méně, slouží právě infinitivní výzvy. Jedná se o výzvy s oboustrannou preferencí komunikantů (tj. mluvčího i adresáta), která je dána jejich společným cílem (zájmem). K následujícím ruským ukázkám se budeme snažit uvádět odpovídající funkční české ekvivalenty. Z důvodu tématické blízkosti (nebo jejich vzájemné kombinace) uvádíme také bezpečnostní pokyny zákazové.

1) zásady požární bezpečnosti

příp. imperativní podoba 2. os. pl.

Požár **hlásit** / **hlase** na tel. číslo 150

2) zásady bezpečnosti práce

Курить здесь /
Kouření povoleno

Работать в защитной каске (шлеме) / **Nasadit** ochrannou přilbu / **Pracuj** v ochranné přilbě / **Používej** ochrannou přilbu

Работать в защитных наушниках
Chránit sluch / **Používej** chrániče sluchu

Работать в средствах индивидуальной защиты органов дыхания / **Nasadit** ochranu dýchadel / **Používej** respirátor!

Работать в защитной обуви
Nosit ochrannou obuv

Работать в защитной одежде / **Работай** в защитной одежде / **Pracuj** v ochranném oblečení

Отключить перед работой
Vypni před začátkem práce

Отключить штепсельную вилку / **Vypnout** ze zásuvky
Vypni ze zásuvky

Nezapínat Zde se pracuje

Nezapínat Zde se pracuje

Neotevírat Zde se pracuje

Pracuj s nejiskřícím nástrojem

Stůj! Nebezpečná zóna!

Stůj! Vysoké napětí

Nevstupuj! Nebezpečí ohrožení života!

3) evakuační instrukce

Открывать движением на себя

Открывать движением от себя

Jak je z uvedených příkladů patrné, čeština ve srovnání s ruštinou výrazně tíhne k přímé adresnější formě. Velmi důležité je však upozornit na to, že se nejedná o imperativní podobu 2. os. pl., nýbrž 2. os. sg. Tato forma výzvy, jak jsme se snažili na našich názorných dokladech ukázat, je samozřejmě možná a také používaná i v ruštině, a to především ve více nebezpečných situacích (viz příkazové tabule). Imperativ 2. os. sg. totiž představuje – oproti imperativu 2. os. pl. a současně i ve srovnání s infinitivní podobou – velmi direktivní, kategorický a silně autoritativní příkaz. Poukazuje také na podřízený, silně závazný vztah adresáta vzhledem k danému příkazu.

Již poněkud jiný typ výpovědi mající však instruktážně příkazový charakter představují zpravidla jednoslovné infinitivní pokyny vyskytující se v elektronickém způsobu navigace (tj. komunikace s počítačem pomocí nabídek v dialogových oknech atp.). Zcela záměrně je volena právě podoba infinitivní, příp. substantivní výpovědi, a to především ve

snaze o co největší odosobněnost a nepříznavost (adresát i mluvčí jsou tak maximálním způsobem zobecněni).

- *пřihlásit se / войти*
- *искать (поиск) / hledat, vyhledat (hledání)*
- *купить / koupit*
- *печатать / tisknout (tisk)*
- *прибавить комментарий / přidat komentář*
- *найти / najít*
- *читать дальше / číst další*
- *проголосовать / hlasovat*
- *переводить / přeložit*

Samozřejmě existují pokyny tohoto typu také v imperativní formě 2. os. sg. (*jdi!*), příp. 2. os. pl. (*zadejte dotaz*), ty se však vyskytují podstatně méně.

Jiným specifickým typem výzvy, ve kterém se užití infinitivního tvaru v ruštině a češtině značně liší, jsou **recepty**. Jako příklad si můžeme vzít např. recepty kuchařské, ty bývají běžně definovány jako **návody** k přípravě jídel. V ruštině se k jejich zaznamenání obvykle používá VISPNP. V češtině se však v této výzvosvé funkci často místo infinitivu (ten se uvádí pouze v bodovém výčtu) i místo imperativu užívá **indikativu**, obvykle 1. os. pl., příp. 2. os. pl., vzácněji imperativ 2. os. sg. Přesto je třeba zdůraznit, že ačkoli je tady v češtině použit indikativ, nejde o funkci oznámení či sdělení, nýbrž o jistý druh výzvy, sice nekategorické a nenaléhavé, ale výzvy. Ta je směřována na adresáta a plní funkci návodu, tj. navádí adresáta, dává mu pokyny, jak má něco udělat, připravit (opět pro přehlednost česky zachycujeme pouze význam infinitivu).

- *Коренья и лук **обжарить** в масле, **смешать** с сырым картофелем, **залить** томатным соусом, **добавить** немного бульона. Затем **положить** вареную кукурузу, лавровый лист, перец горошком, соль, **заккрыть** горшок крышкой и **держат** в духовке до готовности. (Рецепты, Работница, 1988) / tj. ve významu ...**osmažíme... smícháme... zalijeme... přidáme... připravíme... přikryjeme... necháme...***
- *Вытекающий из гуся жир периодически **собирает**. [...] Для того, чтобы убедиться, что гусь готов, **проткните** острым ножом бедро. [...] **Выключить** духовку, **приоткрыть** дверцу и **оставить** в духовке гуся ещё на 15 минут. (Рецепты национальных кухонь: Скандинавская кухня, 2000–2005) / tj. ve významu **odlijte... prořízněte... vypněte... nechte pootevřené... nechte...***

Jak už jsme uvedli, ve stejné funkci může být jak v ruštině, tak v češtině použit i imperativ 2. os. pl.:

- ***Намотайте** на палочку кусок проволоки и **изжарьте** грибной «шашлык» на костре.* (Я из всего шашлык сделаю!, Петербургский Час пик, 3. 9. 2003) / tj. ve významu **Namotejte... osmažte...**

Jak už jsme předznamenal, v češtině se v kuchařských receptech preferuje indikativ 1. os. pl.:

- *Do mouky **dáme** vlažnou vodu, ocet, olej, vejce, trochu soli a **vypracujeme** vláčné [...] těsto. [...] Z těsta **uděláme** bochník, který **přikryjeme** nahřátou pánví a **necháme** [...] odpočívat.* (Moučníky, 2001, syn2005)

Případně indikativ 2. os. pl.:

- ***Budete potřebovat** misku, lžíci a šálek. Pokud je **nemyjete** v myčce, měly se před použitím sterilizovat.* (Naše dítě v otázkách a odpovědích, 2003, syn2005)

Nebo také imperativ 2. os. pl.:

- *Omáčku **uskladněte** v lednici, před použitím **rozehřejte** a těsně před podáváním **vmíchejte** oregano a olivový olej [...]* (Bylinková kuchařka, 1996, syn2005)

Poměrně vzácně se v češtině používá v této funkci imperativ 2. os. sg. Např. následující doklad představuje kuchařské recepty určené dětem. Právě proto je také v tomto případě užita tato adresnější forma:

- *Postup: 1. **Utři** máslo s cukrem a **přidej** bílky a kakao. 2. Dnem sklenky **rozdrť** sušenky a **zpracuj** do máslového krému. 3. Asi deset oříšků si **dej** stranou [...]* (Šmoulí dobrůtky, 1998, syn2005)

9.2.4. Rada, doporučení

Výpovědi s direktivní KF, které lze interpretovat jako radu či doporučení, představují opět typ výzvy s výraznou preferencí adresáta. Oproti předcházejícímu typu však rada a doporučení patří k nekategoričným druhům výzev, tj. žádným způsobem nezavazují adresáta k tomu, aby vykonal danou činnost. Jedná se tedy o takovou komunikační situaci, kdy mluvčí adresátovi doporučuje, radí vykonat děj vyjádřený infinitivem. Radí mu tak, **co** má dělat, **jak** má něco dělat, a to především proto, že se domnívá o vhodnosti, náležitosti, patřičnosti, užitečnosti, prospěšnosti, správnosti vykonání děje pro adresáta, příp. si mluvčí dovoluje adresátovi radit či ho poučovat, jelikož má s danou situací zkušenosti a proto ví, jak se má v dané situaci zachovat a co dělat, přinejmenším je o tom aspoň přesvědčen.

Poslední zmíněnou motivaci představuje infinitivní typ výpovědí, kterými mluvčí odkazuje k textu (v některých případech též VISPNP), ve kterém se pak snaží adresátovi

udílet rady a doporučení na základě svého obeznámení s daným problémem.⁹² Tento typ výpovědi tvoří proto především záhlaví titulků novin, časopisů a knih. Svou formou – zájmenem *как / jak+inf* je tato VISPNP společná jak ruštině, tak češtině:

- *Как **пережить** кризис и не **попасть** в секту (Известия, 12.7.2009)⁹³ / tj. ve významu Jak přežít krizi a nepropadnout sektě*
- *Как **создать** в доме таинственное и торжественное рождественское настроение? Как **помочь** малышам по-своему, по-детски пережить чудо этого особенного дня? (Здоровье, 15.12. 1997, PUB) / tj. ve významu Jak doma navodit tajemnou a slavnostní vánoční atmosféru? Jak pomoci dětem, aby po svém dětském způsobu vnímaly kouzlo tohoto jedinečného dne?*
- *ЖИТЬ НА ПРОЦЕНТЫ? КАК **ЖИТЬ** НА ПРОЦЕНТЫ? Ещё раз о странностях тарифов на жилищно-коммунальные услуги (Сочи, 22. 8. 2002, PUB) / tj. ve významu Žít na procenta? Jak žít na procenta? Ještě jednou o zvláštnostech tarifů bytověkomunálních služeb.*
- *Декольте снова в центре внимания! Как **сделать** эту зону идеальной? У тебя есть два способа. (Даша, № 10, 2004) / tj. ve významu Dekolty jsou znovu středem pozornosti! Jak dosáhnout dokonalosti této partie? Máš dvě možnosti.*

Také v češtině se hojně uplatňuje tento typ výpovědí. Jak uvidíme na následujících dokladech, v mnoha případech také následuje ona rada ve formě VISPNP.

- *Jak **пřežít** оheň в tunelu? – Рychле **опустит** вагон či авто. **Неподдат** се давоуе психозе. (Младá fronta DNES, 14.11. 2000, syn2006pub)*
- *Jak **пřežít** ведро? **Пít, пít, пít!** (Blesk, 15. 6. 1999) výraznější výzvoуá dikce (ve významu Pijte! Musíte pít!)*
- *Jak **предежít** úrazу на жеleznici? **Рohybovat** се pouze ve vyhrazенých простorech [...] **Ненаскakovat** до розжízдежícího се vlaku [...] **Непречázet** траť mimo vyhrazенé преjezды а преходы [...] **Рoužívat** подходů а надходů – proto jsou за значне пенíze выбуdованы. [...] На двoukoleжné трати в жáдném пpипадě **непречázet** пpед nebo за vlakem. (Kampaň Českých drah)⁹⁴*
- *Jak **zvládnout** depresi. Jak **незtratit** optimismus. Jak **пřeжít** paniku. Jak **бýt** аsertivní. Jak **небýt** outsider. Jak **chválit** дítě. Jak **тrestat** дítě. (Младá fronta DNES, 2. 12. 2000, syn2006pub)*

⁹² Měli bychom tedy zdůraznit, že tento typ VISPNP sám o sobě radu nepodává, pouze slouží jako určité její „návěští“. Přesto však pro velmi blízký významový vztah k této KF, ho zařazujeme právě sem, а nikoli např. ke KF interrogativní.

⁹³ © 2001–2009 Dostupné z WWW: <<http://www.izvestia.ru/>>.

⁹⁴ © 2008 Dostupná z WWW: <<http://www.ceskedrah.cz/tiskove-centrum/kampane/prevence/-1821/>>.

- *Bojíte se cestování? Blesk radí: Jak přežít!* (Blesk, 22. 2. 1999, syn2006pub)

Daný typ výpovědi také často figuruje v titulech populárních příruček, čímž upozorňuje své potenciální čtenáře na to, že jim následující kniha ukáže, poradí, jak mají dosáhnout toho, aby uvedený děj, k němuž infinitiv v titulu odkazuje, byl uskutečněn a naplněn:

- *Как **перестать** беспокоиться и **начать** жить* (Д. Карнеги, 2009) / tj. ve významu Jak se přestat užírat a začít žít?
- *Как **назвать** вашего ребенка* (Е. Л. Исаева, 2009) / tj. ve významu Jak pojmenovat své dítě?
- *Как **найти** мужчину своей мечты* (titul knihy) / tj. ve významu Jak najít muže svých snů
- *Jak **přežít** v extrémních podmínkách* (P. Darman, Mladá fronta DNES, 30. 4. 1999)
- *Jak **zachránit** manželství?* (P. Šmolka)
- *Jak **interpretovat** text?* (K. M. Newton)

Zároveň by se o uvedeném typu VISPNP také dalo uvažovat jako o návodu či instrukci. My však tento typ VISPNP řadíme do této klasifikační podskupiny, neboť se domníváme, že s ní má společný především, již uvedený, aspekt nezávadnosti. Adresát se může sám rozhodnout, zda se uvedenou radou bude řídit, či nikoliv.

Poněkud jiný typ výpovědi mající však platnost KF doporučení, rady, příp. vybídnutí představuje v ruštině výpověď vyjádřená infinitivem, dativním subjektem a částicí *бы* ($S_{\text{dat}} + \text{бы} + \text{inf}$). Částice v tomto případě oslabuje modální platnost nutnosti a implikuje spíše náležitost, vhodnost, záhodnost realizace⁹⁵ daného děje. Mluvčí svou výpovědí tedy jednak vyjadřuje **své vlastní** přesvědčení o vhodnosti, náležitosti, správnosti, účelnosti či naopak o nenáležitosti, nevhodnosti, nesprávnosti, nežádoucnosti uskutečnění děje vyjádřeného infinitivem, jednak tím však apeluje na adresáta k jeho vykonání či nevykonání. Čeština přímými ekvivalenty v podobě VISPNP nedisponuje. Uvedené modální významy, jak dále ukážeme, čeština vyjadřuje nejčastěji finitní formou modálního slovesa *mít*.

Pokud se mluvčí obrací přímo k adresátovi, nebo i pokud sám sebe zahrnuje mezi vykonavatele děje vyjádřeného infinitivem, pak VISPNP může vyjadřovat **vybídnutí**:

- ***Ехать бы нам.*** (zdroj vlastní) / tj. ve významu Měli bychom jet.
- ***Им бы отдохнуть!*** (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 65) / tj. ve významu Měli by si odpočinout.
- ***Тебе бы поторопиться.*** (příklad PMR II, 1979, s. 122) Měl by sis pospíšet (Pospěš si!)
- ***Тебе бы поговорить с ним!*** (příklad RSSČ, 1982, s. 175) / tj. ve významu Měl(a) by sis s ním promluvit! (Promluv si s ním!)

⁹⁵ Tyto VISPNP jsou sémanticky blízké konstrukcím s predikativy *надо бы, нужно бы, хорошо бы*, tj. ve významu *mělo by se, bylo by záhodno, bylo by dobře*.

Nebo může jít o **doporučení**, jak ukazuje následující doklad, ve kterém mluvčí dává jasně najevo svůj kladný postoj k určité skutečnosti, kterou adresátovi nadšeně doporučuje:

- *Такой чудесный город! Вот тебе бы посмотреть!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Takové úžasné město! To bys měl rozhodně vidět! To musíš určitě vidět!

Případně může tato VISPNP vyjadřovat **radu, domluvu**:

- *Пойти бы ей замуж за Диму.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Měla by se vdát za Dimu.
- *Бабушке бы сходить к врачу!* (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 65) / tj. ve významu Babička by měla zajít k doktorovi.

V některých případech nemusí být předpokládaný činitel děje vyjádřen, a to zejména pokud vyplývá z kontextu:

- *Написать бы домой.* (příklad PMR II, 1979, s. 122) / tj. ve významu Mělo by se (měli bychom, bylo by dobré) napsat domů.

V případě, že je uvedená výpověď záporná, pak může obsahovat význam **varování, obavy**. Jedná se především o výpovědi, které mluvčí vždy někomu konkrétnímu adresuje a upozorňuje ho na něco, co by neměl dělat:

- *Вам бы не стоять здесь* / tj. ve významu Neměli byste tady stát (není dobré, abyste tu stáli)
- *А коньяку и вам бы не пить, — опасно посоветовал он [...]* (Ф. М. Достоевский: Братья Карамазовы, 1880, LIT) / tj. ve významu Ten koňak byste neměl pít – s obavou mu řekl [...]

KF doporučení / rady může být v ruštině vyjádřena také pouhým infinitivem:

- **ВЕРИТЬ!** — человеку с которым живешь... (Женщина + мужчина: Секс, форум, 2004) / tj. ve významu V tom případě **bys měla**, (naléhavější varianta **musíš** – ve smyslu je potřeba) věřit člověku, se kterým žiješ...

Podobně tomu tak může být i v češtině, jedná se však o velmi periferní záležitost, přičemž je rozhodující kontext. V našem následujícím dokladu je pro správnou interpretaci podstatná předcházející replika, na základě které je pak možné usuzovat, že se jedná právě o KF rady.

- *Jakou radu byste dal svému nástupci? Nebrat! Nedělat výjimky – pak není hranice. Pracovat pro město a ne pro své osobní zájmy nebo politické ambice. Sloužit!* (Mladá fronta DNES, 31.10. 2002, syn2006pub)

9.2.5. Přání

Zde bychom měli zdůraznit, že výpověď představující komunikační funkci, kterou lze interpretovat jako přání, může znázorňovat dvě poněkud odlišné komunikační situace. Jednak (1) situaci, kdy **mluvčí směřuje přání** ohledně uskutečnění děje vyjádřeného infinitivem **k**

adresátovi a k němu se také dané přání vztahuje, a jednak (2) situaci, kdy **mluvčí** dané **přání** „adresuje“ **sobě samému** (tj. uvedenou výpověď míní jako přání). V případě druhém, jak už jsme na to upozornili v podkap. 4.1.1.1., se sice nejedná o zcela obvyklou a standardní komunikační situaci (tedy že je adresát nulový, respektive adresát = mluvčí), přesto se však domníváme, že i tento typ výpovědi má svou specifickou komunikační platnost, proto jsme ho také v našem komunikačním modelu zohlednili a proto ho také zařazujeme do našeho popisu jednotlivých KF.⁹⁶ Výrazně se u tohoto typu přání uplatňuje právě postojová stránka, tedy že jde především o výraz (expresi) touhy mluvčího vzhledem k uskutečnění, udržení platnosti děje vyjádřeného infinitivem.

Tento druhý zmíněný typ přání oproti prvnímu zaujímá z hlediska povahy výzovosti v soustavě direktivní KF poněkud specifické postavení. A to především tím, že ho lze chápat jako „výzvu (prosbu) [...] na vyšší (nadlidské) moci [...] a i když vyslovujeme přání v přítomnosti adresáta, nepočítáme (obvykle) s tím, že on je bude realizovat“ (Grepel – Karlík, 1998, s. 488).

Tento typ VISPNP vydělují ve svých koncepcích také ruští lingvisté. Timofejev poněkud obecněji v rámci oddílu *собственно-инфинитивные предложения с частицей „бы“* (srov. 1950, s. 284), Bricyn ve speciální kapitole *инфинитивные предложения целесообразности и желательности* (srov. 1990, s. 241).

Právě VISPNP jsou v ruštině, zároveň však i v češtině, charakteristickým prostředkem k vyjádření přání či žádoucnosti určitého děje, srov. Timofejev, 1950, s. 285:

“Ими выражается желание говорящего относительно осуществления или неосуществления действия, обозначенного инфинитивом. Иначе, говорящему хочется, чтобы это действие непременно случилось, было совершенно определенным лицом (субъектом), если таковое в предложении выражено.”

V ruštině se jedná zvláště o výpovědi s částicí *бы*, ty mohou, ale také nemusí obsahovat dativní subjekt – (S_{dat})+inf_{pf/impf}+*бы*. Vid infinitivu může být jak dokonavý, tak nedokonavý.⁹⁷ Pokud tento typ výpovědi figuruje v mluveném komunikátu, pak ho charakterizuje příznaková „přací“ intonace.

⁹⁶ Na rozdíl od Greplova-Karlíkova pojetí komunikační situace a vztahu jednotlivých komunikantů (srov. 1998, s. 382).

⁹⁷ Jak uvádí Bricyn (1990, s. 242), můžeme sledovat „большую частотность значения желания при употреблении инфинитивов совершенного вида, выражающих результат действий и процессов, по

- *Лежать бы, смотреть на море и попивать холодное вино.* (В. Крейд: Георгий Иванов в Йере, Звезда, № 6, 2003, биография) / tj. ve významu Jen tak ležet, dívat se na moře a popíjet vychlazené víno.
- *Поспать бы!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Tak si pospat!
- *Покурить бы!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Tak si zakouřit!
- *Закурить бы, — сказал Глебов мечтательно. — Завтра закуришь.* (В. Т. Шаламов: Колымские рассказы, 1954–1961, LIT) / tj. ve významu Tak si zakouřit, řekl snivě Glebov. Zítra si zakouříš.
- *Я так утомилась! Отдохнуть бы... отдохнуть!* (С. Д. Кржижановский: Московские вывески, 1924, LIT) / tj. ve významu Tak jsem se znabila! Teď si tak odpočinout... odpočinout.
- [...] *вспомнить бы — а не может.* (Е. И. Замятин: Север, 1918, LIT) / tj. ve významu Tolik by si chtěl vzpomenout, ale nemůže.
- *Вырвать бы всё с корнем...* (Ф. Горенштейн: Куча, 1982, LIT) / tj. ve významu Se vším skončit! Zbavit se všeho!
- *Увидеть бы ее!* (Г. Шергова: ...Об известных всем, 2002–2004, мемуары, PUB) / Spatřit ji tak!
- *Дожить бы мне до правнуков* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Dožít se tak pravníků. (Kdybych se tak ještě dožila pravníků)
- *Съездить бы нам всем на море!* (пříklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 65) / tj. ve významu Kdybychom tak mohli jet všichni k moři!

Jak můžeme vidět na následujícím dokladu, VISPNP s KF přání může být také bez částice *бы* (v tomto případě je určující zejména kontext, srov. dále) a může mít také formu zápornou. Mluvčí totiž může toužit nejen po uskutečnění, ale také po neuskutečnění (nenaplnění) děje vyjádřeného infinitivem.

- *Убежать бы нам на несколько дней. Никого не видеть, никого не слышать.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Odjet tak na několik dní. S nikým se nevidět, nikoho neslyšet.

V češtině této ruské podobě – (S_{dat}) +inf+бы – odpovídají nejčastěji VISPNP s částicí *tak*, které rovněž ještě mohou, ale nemusí obsahovat osobní zájmeno (příp. substantivum) v nominativu.

- *Выhrát (tak) ve sportce!* (пříklad podle práce Grepl – Karlík, 1998, s. 399)
- *Tady tak bydlet!* (zdroj vlastní)
- „A co si udělali?“ „Nevím. *To se tak dozvědět!* [...]“ (S. Sheperdová: Vražedný lék, syn2000, LIT)

срoвнению со случаями, когда используются инфинитивы несовершенного вида, которые обычно имеют процессуальное значение.“

- *Můj ty bože, **já se tam tak dostat!*** (E. Hemingway, Sbohem armádo, syn2005, LIT)
- *Naše dcera **tak** tu zkoušku **udělat!*** (příklad podle Grepl – Karlík, 1998, s. 489)

Stejně tak může mít i v češtině výpověď v infinitivní podobě vyjadřující KF přání formu zápornou, která značí to, že si mluvčí přeje, aby jej nějaká situace přestala trápit, případně nenastala vůbec.

- ***Nemít (tak)** tolik starostí!* (zdroj vlastní)

Také VISPNP obsahující sponu *быть* / *být* a *стать* / *stát se* ve formě infinitivu spolu se jmennou částí v instrumentálu⁹⁸ mohou v obou jazycích představovat KF přání. V ruštině se pro zdůraznění žádoucnosti uskutečnění děje přidává částice *бы*, v češtině obvykle bývá částice *tak*.

- ***Быть бы богатым!*** (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 65) / tj. ve významu *Být tak bohatý!*
- ***Стать бы (мне) знаменитым артистом!*** (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 65) / tj. ve významu *Stát se tak významným umělcem!*

Pokud bychom se rozhodli zohlednit přítomnost dativního subjektu, který uvedená výpověď obsahovat může, ale nemusí, pak by měla v češtině odpovídající infinitivní podobu s osobním zájmenem v nominativu ***Stát se já tak významným umělcem!*** Běžnější je však spíše kondicionálová podoba s VF: ***Kdybych se tak stal (kdybych se tak mohl stát) významným umělcem!***

- ***Být tak svobodný! Nemít žádné závazky!*** (zdroj vlastní)
- ***Stát se tak bankéřem...*** (Blesk, 21.11. 2002, syn2006pub)

V češtině navíc figuruje velmi často infinitiv *být* spolu s částicí *tak* v KF přání také beze spony, tj. jako plnovýznamové sloveso, ve většině případů rozvitě příslovečným určením (času, místa apod.):

- ***Být tak** v penzi...* (Lidové noviny, č. 242, 1999, syn2006pub)
- ***Být tak** v první desítce!* (Mladá Fronta DNES, 4. 2. 2002)
- ***Být už tak** doma v posteli!* (Vlasta, č. 3, 1995, syn2006pub)
- ***Být už konečně s ní*** (R. John, Memento, syn2005, LIT)
- ***Být už u dveří. Zavřít za sebou a pryč odtud!*** (R. John, Memento, syn2005, LIT)

Případně s vyjádřeným subjektem, který je v postpozici:

- ***Být už tak pátek!*** (zdroj vlastní)

Nebo subjektem v dativu:

- ***Jó být mi tak sedumnáct.*** (zdroj vlastní)

Vyjádřením touhy, **přání neuskutečnění (nenaplnění)** děje vyjádřeného infinitivem může mluvčí také dávat najevo své **obavy, strach** z jeho případné realizace (a v důsledku toho si

⁹⁸ V případě češtiny se může se sponovým slovesem *být* (nikoli už však se slovesem *stát se*) pojit také nominativ.

právě proto přeje opak). V ruštině se jedná o výpovědi s dokonavým infinitivem, které mají zápornou formu a obsahují částici *бы* (не+inf_{pf}+бы), dativní subjekt může být vyjádřen, anebo také nemusí.

- **Не заболеть бы мне!** (Ю. Бондарев: Горячий снег, 1969, ЛИТ) / tj. ve významu Jen abych neonemocněl! (Jen neonemocnět! – tato infinitivní výpovědní forma samozřejmě již neodráží přítomnost dativního subjektu)
- **Не упасть бы!** (zdroj vlastní) / tj. ve významu Jen neupadnout (aby člověk neupadl)!
- **Не опоздать бы.** — Да, пора! (С. Данилюк: Бизнес-класс, 2003, ЛИТ) / tj. ve významu Abychom se neopozdili. Ano, je načase vyrazit!

V ruštině se ke všem výše zmíněným typům VISPNP mohou dále připojovat např. částice *хоть, лишь, только, если, вот, хорошо, как* aj., které KF přání zesilují. Schéma výpovědi pak vypadá následovně: *хоть / лишь / только...+бы+(не) inf_{pf}*.⁹⁹ V češtině jim významově odpovídají částice např. *aspoň, jen*.¹⁰⁰

- **Вот только пережить бы 1943 год!** (В. Давыдов: Театр моей мечты, 2004, мемуары, PUB) / tj. ve významu Jen přežít rok 1943!
- **Хоть бы пива попить!** (zdroj vlastní) / tj. ve významu Aspoň si tak dát pivo! (Kdybychom si tak aspoň mohli dát pivo!)
- **Лишь бы попасть в Прагу.** (zdroj vlastní) / tj. ve významu Dostat se tak do Prahy.
- **Хорошо бы проснуться — и всё как раньше.** (Т. Виктория: Своя правда, Новый Мир, № 9, 2002, ЛИТ) / tj. ve významu Kdyby se tak člověk mohl probudit a všechno by bylo tak jako předtím.

V případě, že mají formu zápornou, pak zdůrazňují **obavu, strach** mluvčího. V následující výpovědi se tento význam odráží např. také v reakci adresáta, ten výpověď mluvčího, respektive její smysl interpretuje jako strach, obavu z případného uskutečnění děje:

- **Только бы уж не воевать! — Боишься? — спросил я.** (Ю. О. Домбровский: Хранитель древностей, часть 2, 1964, ЛИТ) / tj. ve významu Jen už abychom nemuseli bojovat! Bojíš se? zeptal jsem se.

Zřetelněji tento modální odstín (tj. obavu, varování) naznačuje také přítomnost částice *как*.

- **Как бы не потерять паспорт!** (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 65) / tj. ve významu Jen neztratit (nesmíme ztratit) pas.

KF přání (tj. tedy představující význam žádoucnosti děje) může být také v ruštině vyjádřena infinitivní výpovědní formou bez částice *бы*. Ta však až na pár výjimek, které uvedeme

⁹⁹ Tyto VISPNP jsou sémanticky blízké konstrukcím s predikativy *хочется, желательно* (srov. Bricyn, 1990, s. 241). Zde bychom však měli opět zdůraznit, že tento typ VISPNP také může kromě KF přání vyjadřovat i jiné KF – např. radu, doporučení, návrh, varování apod. (viz aktuální KF).

¹⁰⁰ Pracích částic je samozřejmě více (např. *аť, kéž* aj.), ne všechny se však mohou podílet na struktuře VISPNP.

v závěru, nemůže obsahovat dativní subjekt, který by označoval činitele děje. Tyto VISPNP vyjadřují přání, jehož splnění je obvykle reálnější a v němž silně proniká vůle mluvčího dosáhnout cíle. Lze v nich opět užít částic *хоть*, *лишь* nebo *только*:

- *Удержатъ... Всѣ возвернется... Лишь удержатъ до весны...* (Б. Екимов: Пиночет, 1999, LIT) / tj. ve významu Vydržet... Všechno se vrátí zpátky... Jen vydržet do jara...
- *Только найти подходящий ключик!* (příklad PMR II, 1979, s. 120) / tj. ve významu Jen najít ten správný klíček!
- *Хоть умыться где-нибудь!* (příklad RSSČ, 1982, s. 174) / tj. ve významu Umýt se tak někde!

K tomuto typu VISPNP (tj. bez částice *бы* a bez dativního subjektu) vyjadřující KF přání můžeme zařadit také konvencionalizované pozdravy (srov. PMR II, 1979, s. 120), ty (ani žádné jiné) však čeština formou VISPNP nevyjadřuje.

- *Добро пожаловать к нам в гости / садитесь за стол / чувствуйте себя как дома.* (Домашний разговор, Москва, 2006, МК) / tj. ve významu Vítejte u nás, posaďte se a buďte tu jako doma.

Tato ustálená, řekněme automatizovaná, infinitivní forma pozdravu se vedle neformálních projevů (viz předcházející doklad) uplatňuje také v komunikátech veřejné sféry:

- *Теперь если захотите попутешествовать / добро пожаловать / Воронеж / FM 107, 2.* (Беседа на радио с М. Задорновым, 2001, МК) / tj. ve významu Pokud zrovna máte chuť si zacestovat, tak vítejte na rádiu Voroněž 107,2 FM
- *Добро пожаловать во французский город Бордо / где сегодня открывается мировое первенство [...]* (Спортивный репортаж: велоспорт. Чемпионат мира на треке. Командный спринт, Т/к «Спорт», прямой эфир, 2006, МК) / tj. ve významu Vítejte ve francouzském městě Bordeaux, kde dnes začíná světový pohár [...]

Tento pozdrav kromě toho, že se může začleňovat do složitějších výpovědních struktur textu, jak je patrné zejména z uvedených dokladů z mluveného korpusu, se také často vyskytuje především ve své základní formě *Добро пожаловать!* příp. s upřesněným místním určením (*Добро пожаловать в Россию! / в Москву / в Википедию*) a to ve funkci uvítacích nápisů, kde je dominantní spíše funkce kontaktová.

Jiným z ustálených pozdravů ve formě VISPNP, který se však oproti předcházejícímu příkladu používá při loučení, je např.:

- M1: *Ну счастливо оставаться.* M2: *Пока.* (Разговоры на работе, 1999, Москва, МК) / tj. ve významu M1: Tak se měj! M2: Ahoj.

Tento pozdrav se stejně jako předcházející příklad může vyskytovat také v rozvitějších a začleněnějších výpovědních modifikacích: *Всего хорошего / счастливо оставаться*. příp. *Счастливо оставаться всем!*

Jak už bylo řečeno, VISPNP, v nichž je vyjádřen dativní subjekt a které zároveň neobsahují částici *бы*, představují KF přání jen výjimečně. Pro zajímavost je však přeci jen zmíníme. Jak uvádí R. Mrázek (srov. PMR II, 1979, s. 120), jedná se především o formule, které je možné interpretovat jako „zaklínání“ a které lze doplnit částicí *чтоб*. K významu „zaklínání“¹⁰¹ má podle nás v těchto výpovědích blízko význam „proklínání“ – tím však máme na mysli funkci lamentování, bědování apod.¹⁰² Domníváme se, že v uvedených výpovědích, jak je zejména z druhého příkladu patrné, jde především o tento přenesený význam, tzn. že by bylo na místě mluvit spíše o KF expresivní:

- [...] *дай бог околеть мне на этом месте...* (И. А. Гончаров: Обрыв, 1869, LIT) / tj. ve významu dej bůh, ať se na místě propadnu!

V tomto případě se tedy jedná spíše o KF ujišťování, stvrzování určité skutečnosti, která (ne)nastala (tj. ve významu *jestli tomu tak je / není, tak ať se na místě propadnu!*).

V následujícím příkladě je KF expresivní poněkud zjevnější:

- *Чтоб ему провалиться, этому здешнему фермеру, романтику Дикого Запада!* (О. Дивов: Молодые и сильные выживут, 1998, LIT) / tj. ve významu Ať táhne ke všem čertům, tento místní farmář, romantik Divokého západu!

Také v češtině lze přání vyjádřit pouhým infinitivem, tj. bez částic *tak, jen*, které tuto KF explicitně indikují. Jedná se však o vzácné, okrajové užití, silně vázané na kontext. Jako příklad můžeme uvést dnes již zkonvencionalizovanou infinitivní konstrukci **Platit!** (případně s uvedeným adresátem *Pane vrchní, platit!* či zdvořilejší formu *Prosím platit!*¹⁰³), kterou mluvčí vyjadřuje své přání zaplatit (tj. ve významu *chci platit, zaplatím*). Jde tedy o přání uskutečnění děje ze strany mluvčího, nikoli o příkaz určený adresátovi. To, že chce být mluvčí konatelem děje, vyplývá výhradně z dané komunikační situace. V tomto ustáleném významu se totiž uvedená konstrukce používá především v restauracích, kavárnách a jiných podobných zařízeních. Právě v této komunikační situaci adresát uvedenou výpověď v daném

¹⁰¹ Zaklínání v podstatě představuje ustálené rčení mající za cíl vyvolání, ovládnutí nadpřirozených sil. V tomto smyslu je možné uvedenou výpověď interpretovat jako přání, tj. že se mluvčí obrací k vyšším silám, žádá je, aby vykonaly děj vyjádřený infinitivem.

¹⁰² Pokud bychom uvedený typ výpovědi interpretovali jako lamentování, tj. jako projev silné emoce rozhořčení apod., tak se jedná více o KF expresivní, satisfaktivní než o KF přání.

¹⁰³ Slovo *prosím* zde figuruje ve svém oslabeném významu a slouží pouze k vyjádření zdvořilosti, nikoli k vyjádření nebo vyslovení prosby.

smyslu interpretuje (tj. ví, že se po něm nechce, aby něco někomu platil). Co se týče stylové normy, je toto spojení v dnešní době považováno za mírně archaické a převažuje tedy spíše podoba s VF (tj. zaplatím! zaplatíme! budu / budeme platit).

9.2.6. Nabídka, návrh

V rámci této klasifikační podskupiny budeme rozlišovat dvě KF. Jednak (1) **nabídku** (příp. pozvání, vyzvání), ta představuje takovou komunikační situaci, kdy mluvčí adresátovi něco nabízí, k něčemu jej vybízí, a jednak budeme rozlišovat (2) **návrh**, ten představuje takovou komunikační situaci, kdy mluvčí adresátovi něco navrhuje, něco mu předkládá. Jak je vidno, obě KF si jsou velmi blízké, rozdíl však bývá obvykle spatřován v tom, že KF návrhu (oproti nabídce) může (ale nemusí) jako vykonavatele uvedené činnosti zahrnovat i mluvčího. V obou případech se jedná o výzvy nekategorické a pro adresáta zcela nezávazné. To znamená, že záleží jen na adresátovi, zda nabídku mluvčího přijme či zda bude jeho návrh akceptovat.

KF nabídky můžeme v ruštině nejčastěji zaznamenat ve výpovědích, které mají podobu tázací věty a které obsahují dativní subjekt. Ten totiž ve většině případů označuje adresáta, ke kterému mluvčí svou nabídku směřuje, a proto, že obvykle nabízíme něco někomu – tj. tedy ne sami sobě (mluvčí \neq adresát) – se jedná téměř vždy o subjekt vyjádřený 2. os. sg., nebo 2. os. pl. V případě, že je dativní subjekt ve výpovědi vyjádřen 1. os. sg., pak neoznačuje adresáta, nýbrž mluvčího jako činitele navrhovaného děje (*Открыть мне окно, что ли? Nemám otevřít okno? Že bych otevřel okno?*). Spíše však než za nabídku, bychom tuto výpověď považovali za návrh. Dalším důležitým faktorem je, že neslovesný predikát je u tohoto typu výpovědí (tedy jak nabídky, tak návrhu) vyjádřen dokonavým infinitivem.¹⁰⁴ Tuto skutečnost např. L. V. Krasil'nikovová (Krasil'nikova, 2004, s. 62) vysvětluje tím, že užití dokonavého vidu slouží především k vyjádření dvou významů: „предложение совершить действие“ или „запрос согласия на совершение действия“. Četné doklady můžeme najít zejména v mluvených neformálních projevech:

¹⁰⁴ Existují samozřejmě i výpovědi – z hlediska formálního sice podobné níže uvedenému typu, nikoli však již z hlediska komunikačních funkcí –, které obsahují nedokonavý infinitiv. Můžeme uvést příklad L. V. Krasil'nikovové (Krasil'nikova, 2004, s. 62) *Тебе уже наливать чай?*, který sama výstižně charakterizuje jako „вопрос о разрешении начать выполнять действие“. Vidíme, že se tato výpověď skutečně formálně shoduje s našimi níže uvedenými příklady, z hlediska KF však není vyjádřením nabídky, nýbrž zjišťovací otázky.

- M1: *Ну / тебе-то налить?* M2: *Все / спасибо.* (На даче, Санкт-Петербург, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Chceš (mám ti) něco nalít? M2: Stačí, děkuju!

Dativní subjekt nemusí stát jen v iniciální pozici, ale může se také v rámci výpovědi posouvat do pozic jiných, stejně tak jako infinitiv. Záleží pak především na mluvčím, na co klade ve své výpovědi důraz. Zda chce zdůraznit např. samotný akt *Налить тебе?*, nebo naopak hledisko adresáta *Тебе налить чаю?*, případně jak hledisko adresáta, tak předmět týkající se navrhovaného děje *Вам кофе налить?* V některých případech dativní subjekt nemusí být vyjádřen vůbec. To je zejména tehdy, pokud vyplývá z kontextu, jak je tomu např. v následující výpovědi – kde je stěžejní kontextová poznámka týkající se v dané situaci jednání mluvčího, které však náleží již do oblasti nevokálně-neverbálních prostředků, zaznamenaná v hranatých závorkách):

- M1: [обращаясь к M2] *Налить чаю?* M3: *Она тоже вульгарная [...]* (Разговор за чаем, Свердловская область, 1989, МК) / tj. ve významu Mám ti (chceš) nalít čaj? [...]

Z popsané komunikační situace, ve které figuruje více mluvčích (tím pádem i více možných adresátů), je však evidentní, že se M1 obrací svou nabídkou právě k M2.

- *Тебе помочь?* (Праздний разговор, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu Mám ti помочь?
- *Хлеб тебе нарезать?* (Домашний разговор, 2006, МК) / tj. ve významu Mám ti (chceš) nakrájет хлеба?

Jinde může být dativní subjekt upřesněn přímým oslovením adresáta, a to buď formou propria:

- M1: *Жень / тебе помочь?* M2: *Да.* (Микродиалоги, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu Žeňo, chceš помочь?
- M1: *Тебе налить кофе / Ира?* M2: *Ага.* (Домашние разговоры, Москва, 1978, МК) / tj. ve významu M1: Chceš nalít kafe, Iro? M2: Hm.

Nebo formou apelativa:

- M1: *Девушка / вам помочь?* M2: *Что?* M1: *Я говорю / может / вам помочь?* (Микродиалоги в транспорте, Москва, 2006, МК) / tj. ve významu M1: Slečno, nechcete помочь? M2: Cože? M1: Ptám se, jestli vám můžu помочь?

V češtině není obvyklé vyjadřovat KF nabídky stejnými prostředky (**Помощь ti?* **Налить ti?*), jakými disponuje ruština. Čeština v tomto případě výrazně preferuje užití VF, jak je ostatně patrné již z výše uvedených českých ekvivalentů. V češtině se však kromě vět kladných, užívá mnohdy také vět záporných majících však ten samý význam (*Chcete / nechcete помочь? Mám / nemám вам налить кофе?*). To sice konkrétně u tohoto typu VISPNP v ruštině není možné (**Тебе не налить чаю?* **Вам не помочь?*), je ale možné tento význam vyjádřit se záporom

jinou infinitivní konstrukcí, a to v podobě tohoto „větného vzorce“ $ne+inf_{pf}+ли$? Rozdíl oproti českému *Nechcete pomoci?* spočívá především v tom, že je uvedená ruská konstrukce obvykle pocíťována jako více zdvořilá:

- **He помочь ли вам?** (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 62) / tj. ve významu *Nechcete (nemám) vám pomoci?*

Tato konstrukce může stejně tak plnit KF **návrhu**, jelikož může zahrnovat také mluvčího:

- **He позвать ли ее на день рождения?** (příklad podle Krasil'nikova, 2004, s. 62) / tj. ve významu *Neměli bychom ji pozvat (nepozveme ji) na narozeniny?*
- **He пойти (сходить) ли сегодня в кино?** (příklad PMR II, 1979, s. 123) / tj. ve významu *Nezajdeme dnes do kina?*
- **He поехать ли к нему?** (příklad PMR II, 1979, s. 123) / tj. ve významu *Nezajdeme (neměli bychom zajet) k němu?*

V češtině lze dané významy výše uvedených příkladů vyjádřit také infinitivní konstrukcí, avšak pouze v podobě kladné a uvozením zájmena *co* (např. *Co takhle zajít do kina? Co tak k němu zajet?*). Ostatně tento typ konstrukcí, tj. s uvozením zájmena *co(ž)*, případně s částicí *tak* („větný vzorec“ těchto konstrukcí pak vypadá následovně: *co [si] tak+inf*; *co [se] tak+inf*; *což+inf*) je pro češtinu k vyjádření KF **návrhu** velmi příznačný. O tom svědčí i četné doklady z ČNK:

- [...] **co si tak dát něco z místních specialit?** (Mladá fronta DNES, 15. 3. 1997, syn2006pub)
- **Co se tak učít od hvězd z televizních pořadů? Ježišmarjá, já nemůžu kopírovat hvězdy, když mám základní nedostatky.** (Mladá fronta DNES, 21. 5. 2004, syn2006pub)

Z kontextu předcházející výpovědní události je patrné, že se mluvčí svým návrhem obrací pouze na adresáta (tedy že do navrhovaného děje nezahrnuje sám sebe). Adresátova odmítavá odpověď také dobře ilustruje nezávaznost navrhované skutečnosti.

- *Jedna láhev dezertního portského [...] stojí kolem 350 korun [...] Což zkusit zařadit portské do slavnostního jídelníčku letošních Vánoc?* (Hospodářské noviny – víkend, 1995, syn2006pub)
- **Co se tak domluvit s vašimi blízkými a všechno to obrátit!** (Instantní astronomické noviny, populárněnaучný časopis, 1998, syn2000)
- **Co se tak podívat raději do kuchyně čtyřkoalice? Tady se připravují docela jiné dobroty.** (Právo, 26. 1. 2001, syn2006pub)

V tomto případě je návrh součástí klišovité novinářské fráze, o které ale můžeme říci, že je svým způsobem vyprázdněná, tedy ne-funkční. Tím máme na mysli zejména dvě skutečnosti: jednak to, že uvedený návrh není směřován na adresáta, a jednak to, že ačkoli je daná fráze užitá ve významu návrhu, tj. vyzvání k „zaměření pozornosti na jinou oblast“, tak slouží

především samotnému autorovi k uvedení problematiky, o které se chce dále zmínit a také slouží jako prostředek ozvláštnění.

9.2.7. Prosba

Výpověď, kterou je možno interpretovat jako prosbu (žádost), se obvykle uplatňuje v takové komunikační situaci, kdy mluvčí prosí (žádá) adresáta o realizaci / nerealizaci děje vyjádřeného infinitivem. Jedná se tedy o výzvu s výraznou preferencí mluvčího, ten má zjevně na realizaci / nerealizaci osobní zájem. Prosba může mít různé stupně naléhavosti (silně naléhavá, méně naléhavá), nemůže však nikdy být kategorická. Uskutečnění děje totiž opět závisí jen na vůli adresáta. Tato KF může být vyjádřena pouhým infinitivem v těchto případech se však často pohybuje na hranici příkazu. K odlišení pak slouží především intonační průběh či jiné zpřesňující kontextové informace, jak je tomu např. v následujících dokladech – pro srovnání uvádíme oba podtypy:

- *Соблюдать тишину!* / tj. ve významu *прошу вас соблюдать тишину* / *žádám vás* o to, abyste dodržovali ticho → KF naléhavé prosby

Stejná výpověď může být užita v jiném kontextu jako vyjádření kategorického příkazu:

- [...] *из коридора гремел голос надзирательницы: „Соблюдать тишину!“* (Н. И. Гаген-Торн: *Memoria*, 1936–1979, LIT) / tj. ve významu [...] z chodby byl slyšet řev dohlázelky: *Tiše!*

Pokud se jedná v tomto případě o nápisy na veřejných prostranstvích typu *соблюдать тишину и порядок* či jiné modifikované podoby *соблюдать тишину и чистоту*, pak bychom uvedené výpovědi považovali spíše za vyjádření KF příkazu, které jsou pro adresáta závazné, neboť v případě jejich nedodržení, může následovat sankce.

- *„Помочь ему!“ просил меня.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu *Pomoz mu! prosil mě.*
- *Андрей, только с ней поговорить!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu *Andreji, já si s ní chci jen promluvit! (žádost, prosba o dovození)*
- *Никому не сказать это!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu *Prosím vás, nikomu to neříkejte!*

V češtině se objevuje vyjádření prosby formou VISPNP poměrně vzácně. V případě užití infinitivu (a nikoli VF) se pak jedná o silně citově zabarvené výpovědi charakteristické především pro mluvené komunikáty a pronesené specifickou „prosebnou“ intonací:

- *Mami, jenom se vykoupat!* (zdroj vlastní)

Také následující výpověď můžeme považovat za vyjádření KF prosby spojenou však zároveň s přáním:

- [...] někteří žádali projev ještě jednou („**Opakovat! Opakovat!**“); ale Carollo se pokřižoval, šel si sednout dozadu [...] (S. Vassalli: Labuť, syn2005, LIT)

Tato výpověď výrazně výzvového – řekněme přímo skandovacího – charakteru je často doprovázena specifickým rytmickým členěním, které můžeme v hrubých rysech naznačit následujícím způsobem O-pa-kovat! Lze ji považovat rovněž za ustálenou výpovědní formu, kterou mluvčí (většinou se jedná o hromadný pokřik určitého publika) žádá / prosí adresáta o opakování předcházejícího děje. Jestli bude děj uskutečněn (zopakován), záleží pouze na vůli adresáta.

9.2.8. Persvaze jako specifický typ KF infinitivních reklamních sloganů

Tuto KF vydělujeme v rámci direktivní KF zvlášť, neboť ji považujeme za specifickou. A to především v tom ohledu, že dominantním rysem reklamních sloganů, které jsou tvořeny VISPNP, je **funkce ovlivňovací, přesvědčovací a získávací**, kterou zároveň chápeme jako specifický druh výzvy.¹⁰⁵ Text reklamy – my se samozřejmě v této kapitole zaměříme pouze na infinitivní reklamní slogany,¹⁰⁶ které se v ruštině poměrně hojně objevují – se snaží adresáta jednak zaujmout, přitáhnout jeho pozornost, ale jednak, a to především, se snaží adresáta ovlivnit a tak na něj zároveň zapůsobit, přesvědčit ho o výhodnosti, správnosti, potřebnosti či nezbytnosti reklamované skutečnosti (ať už skutečnosti v konkrétním či abstraktním významu) a tím ho následně donutit ke koupi, ke změně, k aktivitě. Reklamní slogan se snaží zapůsobit na emoce adresátů, čehož dosahuje především prostřednictvím psychologického apelu (apel na hrdost, šetrnost, jistotu a bezpečí, rychlost, krásu, sílu, standard, sociální status, sounáležitost, životní styl, dobrý pocit apod.). Další podpůrnou, ale velmi důležitou funkcí tohoto typu výpovědí je to, že slouží mimo jiné jako prostředek k budování povědomí o značce.

Reklamní slogan je zpravidla velmi jednoduchý (aby byl co největšímu počtu adresátů srozumitelný) a stručný (aby byl lehce zapamatovatelný), navíc bývá téměř vždy spojen s průvodní grafickou stránkou, se kterou obsah VISPNP koresponduje. Snaha o nápaditost, originalitu, poutavost, příp. vtipnost sloganu (což všechno souvisí samozřejmě s dosažením co největší úspěšnosti) vede k tomu, že jsou VISPNP v reklamních textech mnohdy založeny

¹⁰⁵ V tomto případě se touto KF také dostáváme do oblasti funkčněstylistické. Reklamní texty bývají spojovány zejména s publicistickým stylem. Nám však v této kapitole půjde předně o fungování VISPNP z hlediska komunikačního. Označením reklama máme tedy na mysli specifickou komunikační funkci infinitivních reklamních sloganů.

¹⁰⁶ O obecných aspektech reklamního textu v ruštině a češtině viz např. Bernadskaja, 2008; Čmejrková 2000.

na hře s jazykem (zejména na dvojznačnosti), příp. na metaforicky nebo metonymicky obměněném významu. Jako příklady uvádíme některé reklamní slogany, které figurovaly v ruských reklamních kampaních.¹⁰⁷

- **Чихать на насморк!** (Pinosol – Травяные капли от насморка) / tj. ve významu Kýchněte na rýmu!
- **Не тревожить!** (Трубка телефона лежит на столе. Рядом – готовое к употреблению пиво "Сибирская корона") (пиво СИБИРСКАЯ КОРОНА) / tj. ve významu Nevyrušovat!
- **Так держать!** (пиво Белый Медведь) / tj. Takto se musí držet!
- **Давать самое лучшее.** (ТСНВО, кофе) / tj. ve významu Dávat to nejlepší.
- **Крепить всегда, крепить везде...** (Инструменты и крепеж – Строительство и архитектура) / tj. ve významu Spojuje vždy, spojuje všude...
- **Убить стилем.** (сотовый телефон) / tj. ve významu Zrušit / odrovnat / uzemnit stylem
- **Westland. Быть вместе.** (WESTLAND, одежда и джинсы) / tj. ve významu Бýt spolu.
- **Любить так любить** (сигареты Русский стиль) / tj. ve významu Když milovat, tak milovat
- **Блестать так блистать** (сигареты Русский стиль) / tj. ve významu Když oslnit, tak oslnit
- **Читать и быть прочитанным.** (FRANKFURTER BUCHMESSE, Франкфуртская книжная ярмарка) / tj. ve významu Číst a být přečten
- **Спассти или погибнуть** (Девиз пожарных) / tj. ve významu Zachránit nebo zemřít

Jak sme již uvedli, v češtině se infinitivní reklamní slogany objevují jen vzácně. Proto uvádíme alespoň následující:

- **Sníst si svůj malý sen** (reklamní slogan na sušenky)
- **Nakupovat s úsměvem** (reklamní nápis na supermarketu, Týniště nad Orlicí)

Jako součást reklamní náborové kampaně policie ČR se objevovalo např. následující motto:

- **Pomáhat a chránit** (motto Policie ČR)

Ačkoli se v tomto případě prvotně o reklamní slogan nejedná,¹⁰⁸ přesto se domníváme, že jej můžeme k této kategorii přiřadit. A to především z toho důvodu, že v reklamních kampaních víceméně zastupovalo jeho funkci, tj. snažilo se upevňovat povědomí lidí o významu a smyslu této instituce a zároveň se tím tak snažilo získávat nové členy.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Jedná se o volné překlady postihující význam, nikoli o ekvivalentní slovní hříčky.

¹⁰⁸ Jde o heslo, motto, které má vystihovat podstatu (filosofii) této instituce, tj. že jejím hlavním úkolem je pomáhat občanům této země a chránit je.

¹⁰⁹ Přičemž šlo samozřejmě o zaměření na cílovou skupinu adresátů představující potenciální uchazeče, tj. nevyžývalo např. důchodce nebo děti, aby se přihlásili do služeb policie.

9.3. KF interogativní (otázková)

9.3.1. Obecná úvodní charakteristika

V této kapitole nám půjde o výpovědi s **dominantní funkcí tázací**. Uvedli jsme zpřesňující přívlastek dominantní zejména z toho důvodu, neboť se tento typ KF poměrně často prostupuje s KF direktivní a v některých případech tak není snadné vést mezi jednotlivými typy ostrou hranici.¹¹⁰ Záměrem mluvčího však u tohoto typu KF **není přimět** adresáta, aby něco vykonal, nýbrž aby adresát **doplnil** mluvčímu (tazateli) **chybějící informace o světě**. Mluvčí se tedy adresáta ptá s úmyslem získat určitou informaci, kterou v okamžiku promluvy postrádá a potřebuje nebo chce znát. Jde tedy o **zjištění souladu slov o světě**. V souvislosti vztahu interogativní KF ke KF direktivní Grepl-Karlík (1998, s. 460) výstižně dodávají: „Na druhé straně nelze popřít, že i OTÁZKY jsou druhem VÝZVY vůči adresátovi, a to VÝZVOU K ODPOVĚDI.“ Podle uvedených autorů je však podstatný rozdíl ve způsobech realizace a indikace jednotlivých typů výzev. Tento argument se rovněž i my budeme snažit ukázat na jednotlivých typech VISPNP s interogativní KF.

Jak již vyplývá z předcházejícího textu, do této KF patří především otázky a její různé funkční varianty. Obvykle se rozlišují dva typy otázek (podle toho, na co se ptáme): otázky **doplňovací** a otázky **zjišťovací**. Poněkud specifickým typem otázky jsou tzv. otázky **deliberativní**,¹¹¹ tedy otázky, které mluvčí klade především sám sobě nebo zároveň sám sobě (ty mohou být samozřejmě jak zjišťovací, tak doplňovací). Tyto otázky nejčastěji vyjadřují **nejistotu** (pochybnost) nebo **nerozhodnost** (váhání, rozvažování). Jak jsme již uvedli v rámci vymezení našeho komunikačního modelu, i tyto výpovědi (kdy je adresátem sám mluvčí) mají svou specifickou komunikační platnost a proto je zařazujeme do našeho popisu. Zvláštní druh představují také otázky, které bývají běžně označovány jako **řečnické**. Ty sice mají interogativní formu, ale funkci netázací, tj. není vyžadována (a není to ani cílem těchto výpovědí) žádná odpověď, zpravidla totiž samy vyjadřují námitku či odmítnutí, zamítnutí určité skutečnosti. Z tohoto důvodu ji řadíme k jiným, avšak svým komunikačním záměrem náležitým funkcím (k této problematice ještě viz dále).

¹¹⁰ Někteří autoři (srov. Searle, 2007; Geis, M. L., 2006) vymezují tázací výpovědi v rámci teorie mluvních aktů právě jen jako podtypy direktiv. My však stejně tak jako je tomu v koncepci Grepla-Karlíka (1998), danou KF vyčleňujeme zvlášť a to především proto, že VISPNP zaujímá právě v rámci této KF své specifické místo.

¹¹¹ Toto označení např. viz Svoboda, 1962, s. 54. Běžně se používá také v ruské lingvistické terminologii – *делиберативный вопрос*, viz např. Rusko-český lingvodidaktický slovník (1992, s. 44) nebo jiné odborné práce Novikova (2008, s. 216).

Jelikož zaujímá v ruštině interogativní KF formou VISPNP především z hlediska frekvence velmi důležité místo, můžeme podobnou klasifikaci najít také u ruských lingvistů. Timofejev vyděluje speciální skupinu *вопросительные инфинитивные предложения* (srov. Timofejev, 1950, s. 269–273), v rámci které liší dva výše uvedené typy otázek; ty pak ještě na základě jejich formálních náležitostí detailněji člení, podle typu a charakteru tázacích slov). Zvlášť pak Timofejev uvádí skupinu *инфинитивные предложения, выражающие сомнение*, která po stránce významové odpovídá deliberativním otázkám. Podobným (nikoli však stejným) způsobem klasifikuje tuto skupinu (*вопросительные инфинитивные предложения*) Bricyn (srov. 1990, s. 257–282). Ten rozlišuje čtyři základní skupiny: **1. Модально-неопределенные нереферентные вопросительные предложения** (ty dále člení na *побудительные* a *непобудительные вопросы*) **2. Пропозитивные нереферентные вопросительные предложения** **3. Референтные побудительные и непобудительные вопросительные предложения** **4. Псевдовопросы.**¹¹² Oba uvedené přístupy se budeme snažit v naší následující klasifikaci reflektovat.

Měli bychom také zdůraznit ještě jednu podstatnou skutečnost, která se samozřejmě plně projeví na analyzovaném materiálu. A to sice, že tzv. pravé doplňovací a zjišťovací otázky, tedy takové, jimiž se mluvčí skutečně ptá na chybějící informaci, kterou se potřebuje (chce) od adresáta dozvědět, se realizují převážně v přímém kontaktu s adresátem, tj. v dialogu, příp. polylogu. Dá se tedy očekávat, že na tento typ otázek bude bohatý především mluvený korpus. Z korpusu psaných textů pak zejména dialogické psané projevy, např. diskuzní internetová fóra, promluvová pásma literárních postav apod. V textech monologického charakteru (jako je např. memoárová a monografická literatura, publicistické texty) je naopak patrná tendence k otázkám rozvažovacím, vyjadřujícím pochybnost, nejistotu, otázkám řečnickým – namítacím / vytýkacím¹¹³ nebo otázkám podivovacím.¹¹⁴ Tzv. pravé a nepravé doplňovací otázky ve své klasifikaci rozlišuje rovněž Timofejev (srov. 1950,

¹¹² Ty bývají někdy také označovány jako **nepravé** otázky, jak už jsme se ostatně zmínili v souvislosti s řečnickými otázkami. Obvykle totiž formálně představují věty tázací, které však mají jinou KF než interogativní. Tuto skutečnost se však právě v naší klasifikaci snažíme zohlednit, tj. nečleníme výpovědi po stránce formální, nýbrž po stránce sémantické (tzn. na základě jejich KF).

¹¹³ Jak jsme již několikrát upozornili, v tomto případě dochází opět k prostupování jiných KF – a to KF **namítky** a KF **výtky**. Jak už jsme uvedli, tyto KF vydělujeme v naší klasifikaci zvlášť (KF permissivní a koncesivní, KF expresivní a satisfaktivní), a proto také tento typ výpovědi s netázací funkcí uvedeme v příslušné kapitole. Tzv. deliberativní otázky (tj. otázky rozvažovací, vyjadřující pochybnost, nejistotu, nerozhodnost) a otázky podivovací uvádíme naopak v rámci této KF, neboť se domníváme, že k ní mají významově nejbližší.

¹¹⁴ Mluvíme samozřejmě jen o tendencích. Jak také ukážeme, tyto otázky se vyskytují samozřejmě i v dialogických komunikátech.

s. 270): *предложение с прямо-вопросительным значением* a *предложение с обратно-вопросительным значением*. Jak také Timofejev dodává (a co známe dobře z vlastní komunikační zkušenosti), uvedené typy otázek (tj. otázky pravé, otázky deliberativní, otázky vytykácí, namítací) mají v mluvených projevech odlišný charakter intonace, na základě které jsou jednotlivé významy na první poslech rozpoznatelné a interpretovatelné.¹¹⁵ Nám však k rozpoznání těchto významů slouží výhradně textově-situační kontext. Z tohoto důvodu budeme u některých výpovědních událostí pro srozumitelnost a relevantnost uvádět právě širší kontext (zejména odpověď).

9.3.2. Otázky doplňovací

Otázky doplňovací představují typ otázek sloužících mluvčímu k získání informace, která je v otázkách tohoto typu zastoupená různými tázacími slovy (výrazy); ty jsou v nepříznačném použití otázky zpravidla v iniciální pozici (v opačném případě – to se týká především mluvených projevů, se mohou posouvat i na jiné pozice, zejména na konec výpovědi). Mluvčí pak tedy od adresáta položením své otázky požaduje, aby adresát ve své reakci doplnil místo těchto tázacích slov (výrazů) konkrétní pojmenování. Tázací slova (výrazy) na samém začátku výpovědi tedy primárně vyjadřují to, co mluvčí označuje jako jemu neznámou informaci. Okruh možných odpovědí na tento typ otázky je předznamenán již samotnými tázacími výrazy. Za adekvátní odpovědi se proto považují zejména ty, které podávají (poskytují) mluvčímu požadovanou informaci.

VISPNP tvoří tento typ otázek poměrně často. Běžnější je samozřejmě v ruštině, kde je jednak bohatě doložen v psaných i mluvených komunikátech, a jednak má také velmi široké funkčněstylové rozpětí, nechybí však ani v češtině, ostatně jejich výskyt si rovněž doložíme.

Níže uvedené doplňovací otázky členíme (stejně tak jako Timofejev, srov. 1950, s. 270–275) podle „oblastí“, které jsou sémanticky vymezeny jednotlivými tázacími výrazy.

¹¹⁵ Např. namítací otázky vystihuje zejména to, že se k tázací intonaci přidává „особый вопросительно-восклицательный характер“ (Timofejev, 1950, s. 271).

9.3.2.1. VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími subjekt / objekt infinitivního predikátu

Tyto doplňovací otázky bývají uvozeny tázacími zájmeny *кто / kdo, что / co, какой / jaký, který* apod. v různých pádech a ve spojení s různými předložkami (*кому, кого, у кого, с кем... чего, чем... какому, кокого, с каким* apod.) Bohatý materiál, jak už bylo řečeno, představuje především mluvený korpus, doklady z něj proto uvádíme na prvním místě:

- M1: *А что ему дать?* M2: *В морозилке рыба / вытащишь / пускай оттает / потом Барсику дай.* (Домашний разговор, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Co mu mám dát? M2: V mražáku je ryba, tak ji vyndáš a až rozmrzne tak ji Barsikovi dáš.
- M1: *А чего тебе налить?* M2: *Чайку.* (Домашние разговоры, 1978, Москва, МК) / tj. ve významu M1: A co si dáš ty? M2: Čaj.
- M1: *Сколько вам взвесить?* M2: *Грамм 300 / можно из серединки?* (Микродиалоги, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Kolik toho chcete? M2: 300 gramů, můžete ty z prostředka?
- M2: *Что тебе сделать?* M1: *Не знаю.[...]* (Разговор двух сестер, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M2: A co máš ještě (všechno) udělat? M1: Nevím.
- M1: *Что вам привезти?* M2: *Да ничё не надо / все вроде есть.* (Телефонный разговор, 2006, МК) / tj. ve významu M1: Co vám mám(e) přivést? M2: Ale nic, všechno mám.
- M1: *Кого позвать?* M2: *Кого позвать?* (Домашний разговор, Санкт-Петербург, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Koho pozvat? M2: Koho pozvat?

Jak vidíme, adresát (M2) reaguje zopakováním původní otázky. Tzn. znamená, že mluvčímu v tomto případě nepodává požadovanou informaci. Tato odpověď – formou reaktivní otázky – má tedy spíše rozvažovací charakter, zároveň jí ale dává adresát najevo, že ani on sám neví.

- *Какую музыку вам поставить?* *У меня тут все диски / выбирайте.* (Застольная беседа, 2005, МК) / tj. ve významu Jakou hudbu chcete pustit? Mám tu všechno, vyberte si.

V psaných textech, jak už bylo řečeno, figurují doplňovací otázky ve svém pravém významu opět převážně v dialogické podobě, to je dáno zejména požadavkem přímé vazby na adresáta:

- *Девочки можно конкретнее, как больница называется, к кому обращаться???* (Беременность: Планирование беременности, форум, 2005) / tj. ve významu Holky, můžete být konkrétnější, jak se jmenuje ta nemocnice, na koho se mám (můžu) obrátit?
- [...] *к кому обратиться по поводу гормонов (кроме эндокринолога)* (Красота, здоровье, отдых: Красота, форум, 2005) / tj. ve významu [...] Na koho se můžu obrátit ohledně hormonálních příčin (kromě endokrinologa)

- *Как звать твою тётю?* — Сона. (А. П. Дубров, О. Л. Силаева, В. Д. Ильичев: Кот, говорящий по-азербайджански, Первое сентября, № 13, 2003) / tj. ve významu Jak říkají tvojí tetě? Sona.

V ostatních psaných textech (zejména monologické povahy) převažují doplňovací otázky deliberativní. Mluvčí si je v mnoha případech klade sám sobě a rovněž si na ně mnohdy sám odpovídá.

- *Три варианта: Сафин — Кафельников, Черкасов — Кафельников и Ольховский — Кафельников. Кого из них ставить?* (Ш. Тарпищев: Самый долгий матч, 1999, мемуары, PUB) / tj. ve významu Jsou tři varianty: [...] Kterého z nich (mám) nasadit?
- *Вот бумажку принесли. Что теперь с ней делать?* (Российская газета, 15. 9. 2003, статья, PUB) / tj. ve významu Tak přišly formuláře. Ale co teď s nima?

Touto otázkou mluvčí postihuje problém – bezradnost situace, se kterou se potýká mnoho lidí. Není to tedy otázka, která by byla směřována na adresáta ani samotnému mluvčímu, nýbrž otázka, kterou si kladou lidé nacházející se v této bezradné situaci. Proto se také sám mluvčí ujímá odpovědi a informuje, co v podobné situaci dělat.

- [очерк] *Написали! А чем его закончить? Тоже проблема.* (В. Аграновский: Вторая древнейшая. Беседы о журналистике, 1976–1999, монография, PUB) / tj. ve významu Studii jsme napsali! Ale jak ji ukončit? Taký problém.
- **КАКИХ ПЛОДОВ НАМ ЖДАТЬ НА ЭТОЙ ПОЧВЕ?** (64 — Шахматное обозрение, 15.12. 2004) / tj. ve významu Jaké výsledky tady můžeme čekat?

Podobnou tendenci můžeme zaznamenat také v češtině. I zde se vyskytují (ve srovnání s ruštinou však poměrně méně) tzv. pravé doplňovací (infinitivní) otázky:

- M1: [...] *co si představit pod pojmem ptal?* M2: *no prostě tys včera říkal, že to, že [...]* (ORAL2006)
- M1: *Na koho vsadit teď?* Rychle, říkej? M2: *Na toho bílýho.* (zdroj vlastní)
- M1: *Koho teda vyškrtnout?* M2: *A nevezmeme všechny?* (zdroj vlastní)

Zatímco pro publicistické a jiné monologické psané texty jsou opět charakteristické spíše otázky rozvažovací a podivovací, ty svou formou, tj. VISPNP, v češtině převládají.

- *Čím skončit? Snad jenom událostí, která dnes v literárním světě zas tolik neznamena [...]* (Lidové noviny, č. 98, 1991, syn2006pub)
- *Vůči hloupým ženám jsme galantní. Ale co dělat s chytrými? Tady je člověk bezbranný.* (Story, č. 17, 1998, syn2006pub)
- *Co napsat / dodat / říci na závěr?* (zdroj vlastní)

9.3.2.2. VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími okolnosti završení děje vyjádřeného infinitivním predikátem

Jelikož je v rámci tohoto typu VISPNP tendence funkčního, významového i stylového uplatnění obdobná typu předcházejícímu (srov. podkap. 9.3.2.1.), nebudeme jim proto věnovat již tak detailní pozornost. To se týká také našeho přístupu ke klasifikaci stanovené na základě tázacích výrazů upřesňujících okolnosti daného jednání. Pro to, abychom mohli ilustrovat základní typy doplňovacích otázek tvořené VISPNP, volíme jako kritérium naší klasifikace jen základní okolnostní významy, tj. **příčina / účel, prostor / místo, čas a způsob**. To plně postačuje našemu záměru, neboť naší ambicí není komplexní zachycení všech existujících okolnostních významů.

V následujících podkapitolách se tedy budeme snažit charakteristické okolnostní významy doložit jednotlivými příklady a rovněž se budeme snažit poukázat na variabilitu textů, ve kterých, ať už ve svém pravém tázacím či deliberativním významu, mohou doplňovací otázky s infinitivem ve funkci VF, a to především v ruštině, figurovat.

a) VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími příčinu, účel

Tyto doplňovací otázky, kterými se mluvčí ptá na **příčinu, důvod, smysl** nebo **účel** jednání, bývají nejčastěji uvozeny zájmenným příslovcem *зачем / proč, на ч.*

- [...] *он как помогает? зачем его нить?* (Наши дети: Малыши до года, форум, 2004) / tj. ve významu [...] a ten jak pomáhá? proč je dobré ho pít?
- P1: [...] *значит, и он вам дорог и его мнение... зачем же его бросать?* не понимаю. P2: *Вот интересно: а как можно хотеть детей от нелюбимого человека?* (Женщина + мужчина: Психология любви, форум, 2004) / tj. ve významu P1: [...] to ale znamená, že vám je on i jeho názory blízké... tak proč ho (chcete) opouštět? tomu nerozumím. P2: a jak mám chtít děti od člověka, kterého nemiluju?

Mluvčí touto otázkou sice dává výrazně najevo svůj odmítavý postoj, své nepochopení pro adresátovo zamýšlené jednání (tento fakt je v tomto případě také zesílen částicí *же*), neboť – jak je z kontextu zřejmé – je přesvědčen o tom, že adresát nemá opodstatněné důvody pro uskutečnění děje vyjádřeného infinitivem, ale zároveň od adresáta očekává odpověď, ve které mu své jednání adresát vysvětlí (ta také vzápětí následuje).

- M1: *Они встают каждый день в шесть утра (...)* M2: *Да / но зачем вставать в шесть утра каждый день?! (...)* M1: *Это у людей такой режим.* (Разговор трех женщин, 2005,

Московская обл., МК) / tj. ve významu M1: Vstávají každý den v šest ráno (...) M2: Ale proč vstávají každý den v šest?! (...) M: Lidi mají prostě takový režim.

Na tuto otázku, kterou bychom mohli charakterizovat jako výraz udivení, podivení se nad určitou skutečností, mluvčí opět očekává odpověď, kterou se mu dostane vysvětlení.

- *Для чего его использовать? Понятно, для достижения своих политических целей.* (М. Логвинов: Дробление компаний путь к энергетическому кризису, 2003, интервью, PUB) / tj. ve významu K čemu ho využít? Ovšem, k dosažení vlastních politických cílů.

Tento typ otázky můžeme označit svým způsobem jako řečnickou. Již z kontextu totiž vyplývá, že je nasnadě odpověď pouze jediná, která je mluvčímu (patrně i adresátům) dopředu známa.

b) VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími místo, příp. směr

Tyto doplňovací otázky, kterými se mluvčí ptá na **prostor, směr, místo**, kde má být konán děj vyjádřený infinitivem, bývá nejčastěji vyjádřen zájmennými příslovci *куда / kam, откуда / odkud, где / kde*.

- M1: [просит С разлить всем вина] *Саш / налей!* M2: *Так / вино в что налить?* M3: *Вик! Давай твой бокал.* (Домашние разговоры, Москва, 1999, МК) / tj. ve významu M1: Sašo, nalej! M2: Kam (do čeho) ho mám nalít? M3: Viko, podej tvoji skleničku!
- *А где его взять? В аптеке?* (Красота, здоровье, отдых: Красота, форум, 2005) / tj. ve významu A kde se dá sehnat? V lékárně?
- P1: *А что такое умная эмаль? Где ее купить?* P2: *Сейчас она везде продается, и в магазинах, и на рынках. Так и называется «Умная эмаль».* (Красота, здоровье, отдых: Красота, форум, 2005) / tj. ve významu P1: A co je to ten „chytrý lak na nehty“ [jedná se o značku Smart Enamel]? Kde se dá koupit? P2: Teď se prodává všude, v obchodech i na tržištích. Přímou se to tak i jmenuje: Умная эмаль.
- [M1]: *Откуда послать письмо?* M2: *Не знаю, я не здешний.* (zdroj vlastní) / tj. ve významu M1: Kde můžu poslat dopis? M2: Nevím, já nejsem odsud.

Doplňovací otázky formou VISPNP, můžeme najít také ve velmi odlišných typech promluv, jak to dokládá např. následující výpověď pocházející z kázání, tj. tedy z textu církevně-teologické povahy:

- *Исцеленный задает вопрос: Кто Он? Где мне Его найти? И Спаситель ему отвечает словами [...] (митрополит Антоний (Блум): Стояние христианское, 1973, проповедь) / tj. ve významu Uzdravený položil otázku: Kdo je on? Kde Ho najdu? A Spasitel mu odpovídá slovy (...)*

Jako příklad deliberativní otázky v češtině vyjadřující nejistotu, nerozhodnost a bezradnost můžeme uvést alespoň následující doklady:

- *Ted' jsem bezradná. **Kam se obrátit, co dělat?*** (Lidové noviny, č. 65, 1992, syn2006pub)
nejistota, nerozhodnost, bezradnost
- ***Kam se obrátit?** Na informační a poradenské středisko úřadu práce v místě vašeho bydliště.* (Mladá fronta DNES, 30. 1. 2003, syn2006pub)
- *Ale **kde najít** správné kontakty s možnostmi ubytování?* (Mladá fronta DNES, 9. 11. 1999, syn2006pub)

c) VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími časové určení

Tyto doplňující otázky, kterými se mluvčí ptá na **dobu**, ve které má být konán, uskutečněn děj vyjádřený infinitivem, bývají nejčastěji uvozeny zájmeným příslovcem *когда / kdy*.

- M1: *А **когда** тебе **сдавать**?* M2: *Мне надо было сдать уже 1 марта* (Микродиалоги, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M1: A kdy máš dělat tu zkoušku? M2: Měla jsem ji dělat už 1. března.

Četné doklady najdeme rovněž v umělecké literatuře, v pásmu postav:

- *А **когда ехать**? — А когда хотите!* (Л. Петрушевская: Город Света, 2003, ЛИТ) / tj. ve významu Kdy mám(e) jet? – Kdy chcete!
- *Что же мне теперь делать? — Это тебе решать. — **Когда решать**? — Сейчас.* (Ю. Азаров: Подозреваемый, 2002, ЛИТ) / tj. ve významu A co mám teď dělat? – To se musíš rozhodnout ty. – A kdy to mám rozhodnout? – Teď.

V tomto úryvku je možné sledovat dokonce kumulaci tří VISPNP následujících bezprostředně po sobě.

d) VISPNP s tázacími výrazy upřesňujícími způsob završení děje

Tyto doplňovací otázky, kterými se mluvčí ptá na **způsob** provedení, završení děje vyjádřeného infinitivem, bývají nejčastěji uvozeny příslovcem *как / jak, каким způsobem*.

- M1: *А **как** нам **перейти**?* M2: *Надо было ... по подземному переходу [...]* (Прогулка по городу, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Jak přejdeme? M2: To jste měli... jít podchodem
- *Насколько опасна аритмия сердца? **Как ее лечить**? [...]* (Семейный доктор, 15. 4. 2002, статья, PUB) / tj. ve významu Jak moc je nebezpečná arytmie srdce? Jak se léčí? (Jak je možné ji léčit?)

- *Чем это грозит нашей планете? Как ее защитить?* (Наука в России, 30. 4. 2003, статья в учебно-научном журнале) / tj. ve významu Čím to ohrožuje naši planetu? Jak ji lze (je možné ji) ochránit?
- *Как его убедить?* (Беременность: Планирование беременности, форум, 2005) / tj. ve významu Jak ho (mám / můžu) přesvědčit?
- *[...] в области щек на коже появились небольшие корочки [...] Как от них избавиться?* (Красота, здоровье, отдых: Красота, форум, 2005) / tj. ve významu Na tváři se mi objevily malé puchýřky [...] Jak se jich zbavím (mám zbavit)?

Stejně jako v příkladu předcházejícím výpověď představuje žádost o radu, kde je primárním cílem mluvčího získání požadované informace.

Do této podkategorie můžeme rovněž zařadit VISPNP typu *как сказать / как объяснить* aj. mající význam nejistoty, váhání, bezradnosti, kterým mluvčí, jednak dává najevo, že neví, jak dále pokračovat, a jednak tím současně vyjadřuje obtížnost pojmenování dané skutečnosti. Tento typ VISPNP je možné interpretovat jako jistý uhýbací manévr, kterým chce mluvčí získat čas a rozmyslet se. Je charakteristický zejména pro mluvené projevy¹¹⁶ a užívá se jak ve formálních, tak neformálních komunikačních situacích (to budeme ilustrovat na níže uvedených příkladech).

- M: *там/ на таб... / как это сказать/ табло склоняется?* [...] (Рассказ о поездке в Горький, Свердловская обл., 1990, МК) / tj. ve významu M: tam na tab... jak to říct, tabule se skloňuje? [...]
- M1: *Как бы сказать. Ну там я не знаю какого у нее размера* [...] (Разговор о транспорте, из материалов Ульяновского университета, 2006, МК) / tj. ve významu Jak bych to řekl. No tam já nevím jak je velká [...]
- M1: *Ну и как / интересно с ним?* M2: *Как сказать тебе. Не знаю. Он русский учит / но мало что понимает.* (Телефонный разговор двух подруг, Брянск, 2006, МК) / tj. ve významu M1: Tak co, je ti s ním fajn? M2: Jak ti to (mám) říct. Nevím. Rusky se sice učí, ale málo čemu rozumí.

Z tohoto příkladu je patrné, že může být adresát vyjádřen také dativní formou. Uvedená výpověď, jak je z grafické podoby zřejmé (koncovým interpunkčním znakem je totiž tečka, nikoli otazník), poukazuje spíše na intonaci vět oznamovacích než na intonaci tázací.

Dva níže uvedené doklady představují veřejnou komunikační situaci, v níž je uvedený typ VISPNP také velmi frekventovaný.

¹¹⁶ V psaných textech však také není výjimkou (viz české příklady).

- M1: *Что ему было все равно?* M2: *Ну / как сказать? Вот [...]* (Телевизионная беседа с психологом Курпатовым, 2005) / tj. ve významu M1: Jemu bylo všechno jedno? M2: No, jak to říct? [...]
- *Просто когда я...* **Как бы Вам объяснить?** (Беседа на радио с лидером рок-группы «Звери», 2005) / tj. ve významu Prostě když jsem ... Jak bych vám to vysvětlil?

V češtině je tento význam zachycen obdobnou infinitivní konstrukcí. S tím rozdílem však, že oproti ruštině, kde objekt v podobě ukazovacího zájmena *это / to* může nebo nemusí být vyjádřen, je v češtině nutnou podmínkou. Bez něj (**jak říct, *jak vysvětlit*) jsou uvedené věty v češtině agramatické. V češtině není – opět ve srovnání s ruštinou – možné tento typ VISPNP vyjádřit kondicionálně: *Как бы вам объяснить? Jak bych vám to vysvětlil?* (pouze VF).

- *No, ehm, ehm, jak to říct? protože já ...:* (ORAL2006)
- *jakej přechod jako, jak to vysvětlit jako, že jako [...]* (ORAL2006)

Adresát může být – stejně jako v ruštině – vyjádřen dativem:

- *a je to eee vlastně, eee, no jak ti to přiblížit? eee no takovej klasickéj příběh [...]* (ORAL2006)

Jak už bylo řečeno, tento typ VISPNP je možné najít také v psaných textech:

- *Byl to pěkný ... Jak to říct slušně? Prostě kádrovák.* (Mladá fronta DNES, 16. 6. 1998, syn2006pub)
- *Jak vám to vysvětlit? Přiznávám, že to bude asi těžké.* (Hospodářské noviny – víkend, 1995, syn2006pub)

9.3.3. Otázky zjišťovací

Otázky zjišťovací naopak představují takový typ otázek, kterými se mluvčí ptá adresáta na platnost / neplatnost obsahu predikátu (v našem případě prezentovaným predikátem neslovesným), tím se však zároveň mluvčí ptá i na platnost / neplatnost propozičního obsahu celé výpovědi. Tu příslušná odpověď buď potvrzuje nebo popírá. Základními potvrzujícími či naopak popírajícími výrazy jsou v tomto případě výrazy *да / ano* a *не / ne*, které mohou být samozřejmě různě modifikovány. Případně může být v odpovědi zopakován predikát v kladné, nebo záporné podobě. Tuto skutečnost budeme ilustrovat uvedením příslušné odpovědi.

Jak jsme se již zmínili v obecném úvodu k interogativní KF (srov. podkap. 9.3.1.), také zjišťovací otázky můžeme rozlišovat na pravé a nepravé.¹¹⁷

Jako první opět uvádíme doklady z mluveného korpusu, kde se pravé zjišťovací otázky tvořené VISPNP vyskytují nejčastěji.

¹¹⁷ K nepravým otázkám viz komentáře u konkrétních příkladů dále v textu.

- M1: *Ещё раз повторить?* M2: *Да*. M1: *Ш-у-б-а*. (Собеседование при приеме в школу, из материалов Саратовского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Ještě jednou vám to mám zopakovat? M2: Ano. M1: К-о-ž-и-ч.
- M1: *327 рублей*. M2: *Семь вам дать? Семь дать?* M1: *Нет*. (Разговор в кафе, 2007, МК) / tj. ve významu M1: 327 rublů. M2: Chcete těch sedm? Sedm chcete? M1: Ne.
- M1: *Можно я с вами тоже поеду?* M2: *Конечно*. *Тебе билет взять?* [...] M1: *Ну давай* [...] (Разговоры при встрече, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Možná že s vámi taky pojedu. M2: Jasně. Chceš koupit lístek? [...] M1: Tak jo [...]
- M1: *Какую программу?* *Открыть твою программу?* M2: *Да*. (Телефонный разговор, Москва, 2005, МК) / tj. ve významu M1: Jaký program? Mám otevřít tvůj program? M2: Ano.
- M1: [собаке] Семочка / а тебе что / зайчик мой хорошенький [...] колбаски тебе *дать*? M2: Оксан / *не давай* ему ничего! (Разговор матери и дочери, 2006, МК) / tj. ve významu Sěmočku, a co tobě, zajíčku můj milý, takové očička... chceš špekáček? M2: Oxano, nic mu nedávej!
- M1: *Меня проводить?* M2: *В универ / да*. (Домашний разговор, из материалов Ульяновского университета, 2006, МК) / tj. ve významu M1: Ty mě doprovodíš? M2: No, k unimarketu.

Tuto otázku můžeme charakterizovat jako výraz **udivení**, **podivení** se nad určitou skutečností, mluvčí však očekává odpověď, kterou se mu dostane vysvětlení. V psaných textech na tento typ výpovědi nejčastěji narazíme opět tam, kde je přímá vazba na adresáta (tj. převážně v textech dialogické povahy):

- *За тот рассказ вы не получили гонорара?* — *Нет*. — *Ну, за этот я вам вышлю. По дерптскому адресу его послать?* (В. В. Вересаев: Воспоминания, 1925–1935, мемуары, PUB) / tj. ve významu Za tuto povídku jste nedostal honorář? – Ne. – Tak za tuto vám ho určitě pošlu. Poslat to na derptskou adresu?

Tato otázku můžeme interpretovat jako vyjádření ověření či spíše ujištění, potvrzení správnosti určité skutečnosti.

Rozvažovací charakter vyjadřující nerozhodnost, nejistotu mluvčího, zda má či nemá vykonat děj vyjádřený infinitivem mají obvykle zjišťovací otázky, které mluvčí směřuje sám sobě:

- *Сказать отцу?* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Mám to říct otci?
- *Написать ему об этом?* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Mám mu o tom napsat?

Poněkud jiný typ rozvažovací otázky představuje následující doklad:

- P1: *пойти его позвать?* P2: *Вот я думаю стоит ли это делать, надо все-таки сперва разобраться* (Женщина + мужчина: Психология любви, форум, 2004) / tj. ve významu

P1: Že bych ho pozvala? P2: Myslím si, že pokud to má cenu dělat, tak je přesto nejdřív potřeba si to promyslet

Na tomto dokladu VISPNP je zajímavé především užití infinitivního slovesa *nořmu*. To zpravidla v konstrukcích tohoto typu (tj. kde je predikát zajištěn infinitivem ve funkci VF) ztrácí svůj věcný obsah (viz také PMR II, 1979, s. 123). Předpokládaným činitelem navrhovaného děje bývá téměř vždy mluvčí (tj. 1. os. sg.). Otázka však může být směřována k adresátovi, kterým nemusí být nutně mluvčí sám – jak je tomu ostatně i v našem příkladě – pak lze danou výpověď interpretovat jako žádost mluvčího vzhledem k adresátovi, tedy jako **žádost o radu**, příp. **ujištění**, **potvrzení** záměru navrhovaného jednání. Tento typ výpovědí je příznačný především pro hovorovou ruštinu. Uvedený příklad je sice z psaného projevu, jedná se však o diskuzní fórum, které má k mluveným neformálním komunikátům velmi blízko (viz kap. 8). V češtině není možné v tomto případě postihnout stejný význam formou VISPNP.¹¹⁸ Ekvivalentní podobou je tedy kondicionál, který může být v češtině vyjádřen pouze tvarem VF, a rozvažovací částice *že* – *že bych*.

V češtině figurují VISPNP jako zjišťovací otázky (podobně jako tomu bylo v případě otázek doplňovacích) především ve významu deliberativním (nerozhodnost, pochyby, nejistota), podivovacím, odmítacím apod. Tedy ne ve svém pravém tázacím významu – zde čeština oproti ruštině výrazně preferuje formu VF.

- *Ale co jsem měl dělat? Flákat se po městě, nebo celý den sedět na hotelu jako buchta?* (I. Landsmann, Pestré vrstvy, syn2005)

Subjekt se v češtině – na rozdíl od ruštiny – uplatňuje ve zjišťovací otázce tvořené VISPNP jen vzácně. Když už bývá vyjádřen, tak jedine formou nominativu osobního zájmena, příp. nominativem substantiva a nejčastěji zvláštní tázací výpovědí, která otázku formou VISPNP buď předchází, či následuje:

- *Zachechtal jsem se: „Plakat? Já?“ Ne, mně se nechce plakat [...]* (M. Pagnol, Jak voní tymián, syn2005)
- *Odprosit? Já? A proč?* (příklad Svoboda, 1962, s. 55) tj. ve významu Proč bych [je] já měl odprošovat? příp. v modifikované podobě **Já?** [je] **odprosit?** A proč?

Jak z uvedeného příkladu vyplývá, jedná se o tzv. parcelované výpovědi (viz podkap. 2.1.2.), které v tomto případě zachycují význam **podivení**, **údivu**, částečně také **nesouhlasu** mluvčího

¹¹⁸ Mohlo by se zdát, že má k této výpovědi významově blízko např. česká infinitivní konstrukce *A co ho tak pozvat?* Hlavní rozdíl je však podle nás právě v komunikační funkci. Zmíněná infinitivní konstrukce totiž uvedený děj adresátovi **navrhuje**, zatímco výpověď *Že bych ho pozvala?* si přeci jen více zachovává svůj **rozvažovací „tázací“** charakter a předně se v tomto případě obrací na adresáta o radu. O případných paralelách by se dalo uvažovat tedy jedine v případě, že by adresátem byl sám mluvčí.

se skutečností, jež je vyjádřena infinitivem. Agentem mluvčí v této výpovědi označuje pouze sebe (tj. 1. os. sg.). Mohou se však také vyskytovat podobné infinitivní struktury, kde je činitel vyjádřen 1. os. pl., tj. že mluvčí zahrnuje kromě sebe i někoho jiného (*Odprosít? My [je]? A proč?*)

Jak dále uvádí Svoboda (srov. 1962, s. 55), jen zřídka „je konatelem děje infinitivních vět tázacích jiná mluvnická osoba než 1. [tj. jak sg., tak pl., LV]“. Pro doložení této skutečnosti uvádí následující příklad, ve kterém je činitel vyjádřen 3. os. pl. (jedná se opět otázku s významem udivení):

- *Okrádat nás? Oni?* [...] (příklad Svoboda, 1962, s. 55)

9.4. KF komisivní (závazek)

9.4.1. Obecná úvodní charakteristika

KF komisivní představuje výpovědi, jež je možné interpretovat jako závazek mluvčího vykonat – často ve prospěch nebo z podnětu adresáta – obsah výpovědi. Jedná se tedy zpravidla o řečové akty reaktivní. Jejich jádrem je především **slib** a jeho různé varianty (přísaha, závazek, sázka, smlouva apod.), jimiž se mluvčí zavazuje k budoucímu jednání. Jde tedy o **ochotu mluvčího přizpůsobit svět slovům**. Na tomto místě však musíme zdůraznit, že pro VISPNP není v ruštině, a už vůbec ne v češtině tato KF příznačná. VISPNP nepatří k ustáleným prostředkům, které by se používaly k realizaci a indikaci této KF, jak jsme mohli vidět např. v případě KF direktivní, interrogativní aj. Stejně tak jako čeština upřednostňuje ruština k vyjadřování této KF jiný repertoár výrazových prostředků (samozřejmě vedle EPF typu *обещаю / присягаю / слагаю / обещаю*). Této KF proto nebudeme detailněji věnovat pozornost.

K této KF – tj. tedy pojmáno jako opak slibu či závazku – bývá řazeno také **odmítnutí** mluvčího vykonat nějakou činnost. Opět jde o reaktivní řečový akt, který je stimulovaný adresátem. Odmítací charakter však má řada výpovědí, jež primárně vyjadřují jiné KF např. **nesouhlas**, **ne-dovolení**, **námítku** apod. V případě, že dochází ve výpovědích ke kombinaci KF, tj. že v sobě zahrnují KF námítky a nesou také (byť i nepřímo) odmítací, zamítací význam, řadíme ji k příslušné **dominantní** KF (srov. podkap. 9.5.2.). Za ryze odmítací KF můžeme pak považovat např. následující VISPNP:

- M1: *что тебе штаны не снять?!* M2: *не снять* M3: *Как тебе не стыдно?* (Домашний разговор, 2007, МК) / tj. ve významu To si ani nesundáš ty kalhoty?! M2: **Ne**. M3: To se ani nestydíš?

V jiném případě sem můžeme řadit tzv. nepřímé mluvní akty, o kterých byla řeč již v podkap. 4.1. Tedy že mluvčí nepřímo realizuje ilokuční akt pomocí aktu jiného, jako příklad můžeme uvést následující repliky:

- M1: *Пойдем сегодня в кино!* M2: *Мне готовить ужин.* / tj. ve významu M1: Pojdme dnes do kina! M2: Já musím vařit večeři. (ve smyslu já nemůžu)

V tomto případě je „primárním“ ilokučním aktem odmítnutí návrhu, nikoli pouhé konstatování určité skutečnosti, neboť to by bylo v tomto případě nerelevantní odpovědí.

9.5. KF permissivní a koncesivní

9.5.1. Obecná úvodní charakteristika

KF permissivní a koncesivní představuje takovou KF, kterou je možné vykládat jako **dovolení / souhlas**, nebo naopak jako **ne-dovolení / nesouhlas / námitku / protest**. V případě této KF jde o **(ne)umožnění adresátovi přizpůsobit svět slovům**. Záměrem těchto výpovědí je tedy (1) zrušit pro daný případ platné překážky (normy, konvence, nařízení apod.), které brání adresátovi vykonat to, co vykonat chce, nebo v opačném případě (2) dané překážky vytvořit, upevnit, nastolit či podpořit. Výpovědi s touto KF jsou zpravidla reaktivní, jinými slovy, že reagují na předcházející adresátův mluvní (či jiný) akt. Jak v této kapitole také ukážeme, VISPNP se vyznačují především KF permissivní (to platí jak pro ruštinu, tak češtinu), mnohem méně se ve VISPNP uplatňuje KF koncesivní. Z tohoto důvodu budeme věnovat pozornost pouze první z uvedených funkcí.

9.5.2. Ne-dovolení, nesouhlas, námitka, protest

Výpovědi s touto KF tedy představují komunikační situaci, kdy (1) mluvčí adresátovi **nedovoluje**, neboli jinými slovy že mu **zakazuje** vykonání určité činnosti vyjádřené infinitivem (tento akt určuje právě konstituování norem), nebo kdy (2) mluvčí **nesouhlasí** s názory / chováním / jednáním adresáta, příp. proti adresátovi vnáší námitky nebo se vůči němu ohrazuje, eventuálně permissivní KF může představovat komunikační situaci kdy (3) mluvčí **protestuje** proti názorům / chování / jednání adresáta. Specifičnost protestu mimo jiné spočívá právě v reaktivnosti, tj. že jím mluvčí zpravidla reaguje na určité předcházející chování / jednání adresáta.

Nejfrekventovanějším typem permissivní KF s přímými ekvivalentními podobami jak v ruštině, tak češtině je první z uvedených aktů, kterým je **zákaz**. Jak už jsme se zmínili

v podkap. 9.2.2., zákaz představuje nařízení, rozhodnutí, že se něco nesmí dělat (že je určitá činnost zakázána), často je doprovázen důraznou zvolací intonací, příp. v grafice vykřičníkem. Bezpochyby je zákaz vzhledem k adresátovi autoritativní, kategorickou výzvou. Zákaz se tedy opět pohybuje na rozhraní dvou KF – funkce direktivní a funkce permissivní. Důležité je však říct, že se uvedené funkce rozhodně v tomto případě vzájemně nevylučují. KF permissivní s uvedeným podtypem (ne-dovolení) v tomto případě jen významově zpřesňuje tento typ výpovědi. Z tohoto důvodu (tj. kvůli výstižnějšímu významovému zpřesnění viz pozn. 87) řadíme zákaz do této klasifikační podskupiny.

Aby bylo vůbec možné interpretovat danou výpověď jako zákaz, musí být nutně splněna jedna základní podmínka – výpověď musí mít podobu zápornou, dále je pro tuto KF charakteristické užití nedokonavého infinitivu, a to jak v ruštině, tak češtině. Větné schéma pak vypadá následovně: *he+inf_{impf}*. Mnoho zákazů také již nabylo svou formou zkonvencionalizované podoby. V případě zákazu by měl daný adresát (tj. osoba, které je zákaz určen, obvykle se však jedná o adresáta „hromadného“) vždy jednoznačně vyplývat ze situačního kontextu. Ukážeme si to na následujících dokladech, přičemž se nejdříve zaměříme na již zkonvencionalizované nápisy na výstražných tabulích. Ty tvoří VISPNP v obou jazycích poměrně často, přesto však, jak ukážeme, čeština opět místy tíhne více k VF.

- ***Не кормить!*** (Московский комсомолец, 2003) / Sice nepřímý, ale ekvivalentní český příměr: *V zimě jako v zoo: nekrmit!* (Mladá fronta DNES, 9. 1. 1999, syn2006pub)

Uvedený doklad představuje nápis na výstražných tabulích umístěných u výběhů v zoologické zahradě. Adresátem, jemuž je určen tento konkrétní typ zákazu, je tak každý **návštěvník** ZOO (nikoli např. zaměstnanec), který se objeví u konkrétního výběhu s tímto nápisem, neboť ten může být samozřejmě potenciálním vykonavatelem zakázané činnosti. Tento nápis se může objevovat v různých modifikovaných podobách (*Nekrmit zvířata!*), příp. podobách „zdvořilejších“ (*Prosíme nekrmit! Prosím nekrmte nás!*).

- ***Не трогать!*** příp. *Руками не трогать!*

V češtině tomuto výstražnému zákazu obvykle odpovídá výpovědní forma: *Nedotýkejte se vystavených exponátů!* Zákaz formou VISPNP se rovněž objevuje, je však pocíťován jako kategoričtější, autoritativnější: *Nedotýkat se vystavených exponátů!* příp. pouze *Nedotýkat se!* Zákaz je opět určen každému **návštěvníkovi** nacházejícímu se v daném objektu (tj. muzeu, výstavě apod.)

- ***Не выходить*** до полной остановки поезда!

V češtině tomuto zákazu – jak nás o tom mohou přesvědčit výstražné nápisy ve vlacích ČD – odpovídá imperativní podoba s VF: *Nevystupujte, dokud vlak nezastaví!* Tento zákaz, jak opět

jasně vyplývá ze situačního kontextu, je určen **cestujícím**. V češtině se objevují také zákazy formou 2. os. sg. **Nenaskakuj za jízdy!**

S jiným zakazujícím nápisem, tentokrát již výhradně v podobě VISPNP, se můžeme setkat na nákladních vagonech ČD:

- **Neodrážet! Nespouštět!**

Adresáty, kterým je tento zákaz primárně určen, jsou případní **posunovači** (tj. železniční zaměstnanci), kteří s daným vagonem manipulují a kterým je propoziční obsah tohoto zákazu srozumitelný.

- **Не курить!**

Tomuto zakazu v češtině odpovídá pasivní forma (často s elidovanou sponou) **Kouření zakázáno!**

Z dalších VISPNP objevujících se běžně v nápisech ve funkci zákazu můžeme ještě stručně zmínit následující:

- **Не прислоняться!** (nápis na dveřích ruského metra) / odpovídající českou podobou je imperativní forma 2. os. pl. **Neopírejte se o dveře!**
- **Дверью не хлопать!** / tj. ve významu Nebouchat (nepráskat) dveřmi!
- **В бассейне не плавать в нижнем белье** (nápis před vchodem do bazénu) / tj. ve významu V bazénu je zakázáno (není dovoleno) koupat se ve spodním prádle (v češtině tento zákaz nelze vyjádřit formou VISPNP *V bazénu neplavat / nekoupat...)
- **Неparkovat (vjezd) / Nesahat! / Nebrat! / Nepoužívat! / Nefotografovat! Nevstupovat! Neopírat kola!**
- **Неклепат!** (nápis na dveřích lékařské ordinace)

Předcházející doklad je určen lidem v čekárně, nevztahuje se např. k zaměstnancům (tj. k doktorům či zdravotním sestrám).

Zákazy se samozřejmě objevují jak v ruštině, tak i v češtině mimo funkci nápisů, které se vztahují ke konkrétním adresátům:

- **Никого не пропускать!** / tj. ve významu Nikoho nepouštět!
- **Не подсказывать!** tj. ve významu Nenapovídat!
- **Настoupit! Немлвит!**

Jak už jsme se zmínili, KF permissivní může vedle zákazu představovat také jiné mluvnické akty, jako jsou např. **nesouhlas** či **námitka**. Výpovědi vyjadřující tento typ KF tvoří často otázkové formy (nejčastěji bývají uvozeny výrazem *зачем*),¹¹⁹ které však primárně nepožadují po adresátovi získání neznámé informace, nýbrž reagují nesouhlasně, namítavě, a to buď na předcházející výpověď jiného mluvčího nebo obecně na stav jisté skutečnosti. Do

¹¹⁹ V češtině tomuto typu odpovídají finitní otázkové formy s *proč, co* nebo *jakože*.

této kategorie zařazujeme také tzv. řečnické otázky (o nichž byla řeč již v kap. 9.3.1.), které mohou rovněž vyjadřovat námitku. Všechny uvedené typy výpovědí budeme ilustrovat na dokladech jak mluveného, tak psaného korpusu.

M1: *Ты его выключай.* M2: *А зачем выключать?* (Беседа о магнитофоне и здоровье, из материалов Саратовского университета, 1975, МК) / tj. ve významu M1: Vypni ho. M2: Proč bych ho měl vypínat?

- M1: *Шить / это очень сложно. Где шить? У кого шить? Из чего шить?* M2: *Да / готовое надо стараться купить.* (Разговор об одежде, из материалов Саратовского университета, 1960–1980, МК) / tj. ve významu M1: Šít, to už je dnes složitá věc. Kde šít? U koho šít? Z čeho šít? M2: Ano, člověku se vyplatí kupovat už jen hotové věci.

Podle reakce M2 lze usuzovat, že „tázací“ výpovědi M1 nemají v této konkrétní komunikační situaci charakter interogativní KF, nýbrž, že se jedná o otázky řečnické. Tzn. že se mluvčí neobrací na adresáta se záměrem, aby mu poskytl chybějící informaci, nýbrž si adresátovi stěžuje na danou (pro něj neuspokojivou) skutečnost (tj. např. ve smyslu *Řekni mi, z čeho by měl člověk šít? / Vždyť není z čeho šít?*). Dá se proto říci, že tato otázka vyjadřuje námitku proti stávající situaci a adresát tuto KF (námitku) svou odpovědí stvrzuje.

- M1: *Я вам все равно не верю!* M2: *Зачем мне врать? А он даже 4 место занял.* (Микродиалоги, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve významu M1: Stejně vám nevěřím. M2: Proč bych lhala? On byl dokonce čtvrtý.

Tato reaktivní otázka má především obranný charakter (nepřímo totiž tvrdí = nemám důvod ti lhát, nemohla bych ti lhát), zároveň však představuje KF námitky, odmítnutí předcházejícího tvrzení.

- M1: *А зачем тратить время на то / из чего / в принципе / заведомо ничего не выйдет?* M2: *Ну / это с одной стороны да / но с другой стороны [...]* (Рассказ о конференции, 2006, МК) / tj. ve významu M1: Ale proč bych měl plýtvat časem na něco, z čeho stejně nic nebude? M2: No, na jednu stranu máš pravdu, ale z druhé strany [...]

Následující reaktivní otázka má charakter podivovací, zároveň však i namítací, nesouhlasící:

- M1: *Она говорит / "Не открывай никому". Я говорю / "Ну как же / мама / не открыть? Кто-то идет".* (Биография, беседа лингвиста с информантом, 1998 Санкт-Петербург, МК) / tj. ve významu M1: Ona mi říká: Neotevírej nikomu! Ja na to ale: Jak to, mamí, že nemám otevírat? Někdo tam přece je.
- M1: *А зачем идти? У тебя есть его номер телефона?* M2: *Да!* (Разговор матери с сыном, из материалов Ульяновского университета, 2006, МК) / tj. ve významu M1: Ale proč bychom tam měli chodit? (Co bychom tam chodili?) Máš jeho telefonní číslo? M2: Ano.
- M1: *Ты тут уже десять минут жуешь эту колбасу.* M2: *Ну / мне давиться что ли?* (Домашний разговор, из материалов Ульяновского университета, 2007, МК) / tj. ve

významu M1: Ty už tady deset minut přežvykujes tu klobásu. M2: A to se mám jako dávit nebo co?

- *Господи / что нам сравниваться с ними.* (Беседа в Воронеже, 2003, МК) / tj. ve významu Ale proč bychom se měli s nimi srovnávat.
- *Но теперь и протокол вне закона! И что нам заполнять?* (Е. Лория: Запах смерти, 2003, Известия, статья, PUB) / tj. ve významu Ale teď už je i protokol mimo zákon! A co máme vyplňovat?
- *Они ответили: вы должны были написать заявление. Но откуда мне знать об этом, если ни по телевидению, ни в газетах ничего подобного не печатали?* (Пенсионеры ждут надбавку. Мы – ответа, 2003, Встреча, PUB) / tj. ve významu Na to mi odpověděli: měla jste vyplnit žádost. Ale odkud to mám vědět, když o ničem podobném nemluvili ani v televizi, ani to nebylo v novinách?

V některých výpovědích vyjadřujících námitku, nesouhlas může být subjekt vyjádřen také zájmenem v nominativu:

- *Все люди работают, а вы — спать?* [...] *Да так — просто спать!* (А. Солженицын: В круге первом, т.1, гл. 1–25, 1968, LIT) / tj. ve významu Všichni pracují, a vy budete spát? [...] Přesně tak, prostě spát!
- *А, вы бунтовать!* (А. О. Осипович: История, 1882, LIT) / tj. ve významu Tak vy byste se chtěli bouřit?

Výpovědi formou řečnické otázky také mluvčí obvykle míní opak toho, co je danou výpovědí vyjádřeno. Kladu a záporu se v nich proto užívá v opačném významu. Namítací, příp. odmítací charakter často umocňují částice *же, уж* a mnohdy také vykřičník, který poukazuje nikoli k tázací, nýbrž zvolací intonaci:

- *Где же мне идти!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Kam bych chodil! neboli Nikam nejdu!
- *Как же мне его не узнать?* (příklad PMR II, 1979) / tj. ve významu Jakpak bych ho nepoznal? neboli To víš, že jsem ho poznal!
- *Не может быть! Где бы встретиться!* (С. Данилюк: Бизнес-класс, 2003, LIT) / tj. ve významu To není možné! Kde bychom se asi tak setkali! neboli Rozhodně jsme se nemohli nikde potkat!
- *Где ему самому жениться!* (příklad RG 2, 1979, s. 833) / Kdepak ten a oženit se? neboli Ten se sám rozhodně neožení.
- *Где же ему сказать нам правду!* (příklad RSSČ, 1982, s. 174) / tj. ve významu Kdepak ten aby nám řekl pravdu! neboli Ten nám pravdu rozhodně neřekne!

Tento typ namítacích, podívovacích nebo odmítacích výpovědí se objevuje rovněž v češtině. Do této kategorie zařazujeme také specifický typ výpovědí tvořený zpravidla osobním, popřípadě ukazovacím zájmenem či vlastním jménem, spojkou *a* (ta může být v řeči případně

eliminována) a infinitivem. K. Svoboda se domnívá (srov. 1962, s. 42), že se nejedná v tomto případě o predikaci, nýbrž o pouhou konfrontaci dvou obsahů a že smyslem této konfrontace je vyjádření stanoviska mluvčího, které je zpravidla záporné, k slučitelnosti těchto dvou obsahů. Konfrontační vztah je tu bezpochyby patrný, domníváme se však, že ani vztah predikace není v tomto typu výpovědi tak zcela jednoznačný a máme proto za to, že se infinitiv na predikaci v tomto případě jistě podílí. Ukážeme si to na následujících příkladech:

- M1: *pojd' s náma na parket!* M2: ***já a tancovat?** to ses asi zbláznila!* (zdroj vlastní)
- *Řekly, ať hned vypadnu, protože bych tam mohla krást. "**Já a krást?** Já byla okradena."* (Eda Kriesová, Co se stalo, syn2005) námitka, údiv, nesouhlas
- *Třeba na něj žárlíš. Will: Blázníš? Já že... **Já a žárlit?** Allice: Proč ne? [...]* (Eva Pavlatová, Život napodruhé, memoáry, syn2005)
- *Prosím vás, **ten a vzít něco do ruky?*** (J. Zábrana, Vražda se zárukou, syn2000, LIT)

Případně v kombinaci s dativním subjektem:

- ***Já a slušet mi to...** he he* (zdroj vlastní)

Uvedené doklady evidentně vyjadřují **nesouhlas**, **údiv** nebo **námitku**, kde je ve všech případech potenciálním činitelem / nositelem děje sám mluvčí: jedná se o významy typu *já že bych měl tancovat?* *já že jsem měla krást?* *já že bych mohl žárlit?*, které jsou však zároveň nepřímým vyjádřením odmítnutí: *já tancovat rozhodně nepůjdu*, *já jsem přeci nekradla*, *já nežárlím*. Tento typ výpovědi může v pozici subjektu (v tomto případě ve funkci agentu) obsahovat také vlastní jméno, které neoznačuje mluvčího, nýbrž odkazuje k jiné osobě:

- ***Petr lhát?! / Petr a lhát?!*** (příklad podle Grepl – Karlík, 1998, s. 470) / tj. opět ve významu Petr že by lhal?

Případně nemusí být agens vyjádřen vůbec:

- ***Ted' v noci (a) telefonovat!?*** (příklad podle Grepl – Karlík, 1998, s. 470)

Dalším možným významem KF permissivní může být **protest**. VISPNP představující tento podtyp je spojen především se skandovacími hesly, jak ukazuje např. následující doklad.

- *„**Odstoupit, odstoupit!**“ skandovalo náměstí za cinkotu klíčů (...)* (Hospodářské noviny, 1996, syn2006pub)

9.6. KF varování

9.6.1. Obecná úvodní charakteristika

V této kapitole zaměříme naši pozornost na výpovědi s KF varování, příp. výhrůžky. Jde tedy o **snahu zabránit přizpůsobení světa slovům**. **Záměrem** mluvčího u tohoto typu výpovědi je **přimět adresáta k vykonání / nevykonání něčeho, co by pro něj** – v případě

neuposlechnutí – **mohlo mít nepříjemné (negativní) důsledky**, které mohou, ale také nemusí být spojené se sankcemi. Oba typy KF mohou být jak v ruštině, tak češtině vyjádřeny VISPNP. Není to však (obzvlášť pro češtinu) funkce příliš frekventovaná.

9.6.2. Varování, výhrůžka

Výpovědi interpretovatelné jako (1) **varování** představují takový typ komunikační situace, kdy mluvčí svou výpovědí adresáta varuje, upozorňuje ho na možná nebezpečí, na možné negativní důsledky, které by mohly nastat v případě, že by ho neuposlechl. Mluvčí tedy jedná v zájmu adresáta, neboť se tím, že adresáta varuje, snaží předejít či zabránit možným nepříjemnostem. Tato KF má rovněž velmi blízko k výzovým KF, zejména pak k radě či doporučení. Avšak jak uvádějí Grepl-Karlík (1998, s. 471), zásadní rozdíl je v tom, že „VAROVÁNÍ **vždy** [zvýrazněno LV] signalizuje [...] možné negativní konsekvence nebo sankce pro adresáta.“

Výpovědi interpretovatelné jako (2) **výhrůžka** představují v podstatě obdobnou komunikační situaci jako varování. Rozdíl někdy bývá spatřován v tom, že s varováním obvykle bývají spojovány spíše jen „negativní konsekvence“ (viz Grepl – Karlík, 1998, s. 471), kdežto s výhrůžkou spíše už sankce. Jednoznačné odlišení těchto dvou podtypů (natož stanovení / odhadnutí povahy možných následků) není mnohdy zcela možné. Také z tohoto důvodu je řadíme společně do jedné podkapitoly.

Zajímavá je také skutečnost, že zatímco ilokuční akt představující varování lze v obou jazycích vyjádřit EPF (navíc je uvedené vyjádření poměrně běžné) – *я тебя предупреждаю / предупреждаю / varuji tě*, tak ilokuční akt představující výhrůžku se explicitním performativním vyjádřením ani v jednom z jazyků (tj. ani v ruštině, ani v češtině) nerealizuje a nepoužívá – *я тебе грожу / угрожаю / vyhroжуji ti / hrozím ti*. Je samozřejmě možné užít explicitní performativ uvedeného slovesa v minulém čase jako např. *я угрожала ему / vyhrožovala / hrozila jsem mu*, to už je však jiná záležitost, neboť se akt výhrůžky pojmenovává zpětně jako celek, tj. v jeho obecné platnosti; ten však nebyl realizován v konkrétní komunikační situaci EPF v indikativu.

Jak už jsme uvedli v úvodu, tato KF se ve formě VISPNP uplatňuje zejména v ruštině. To, že se jedná o varování adresáta před něčím, co by **neměl** dělat, případně o upozornění na možné důsledky, zpravidla předpokládá zápornou formu:

- [какая-нибудь пьяная сволочь в ночном метро, LV] *мутными глазами шарит по всем сидящим людям / не отвести глаза и продолжать смотреть ему в глаза / вы тут же*

получите неприятности. (Лекция по психологии: Как общаться с другим человеком, 2007, МК) / tj. ve významu [situace: opilá banda v nočním metru] si svým zkaleným zrakem prohlíží všechny cestující, v žádném případě neupírejte na ně svůj pohled, jinak vás čekají nepříjemnosti.

Uvedená výpověď může být interpretována také jako rada či doporučení adresátovi, aby něco nedělal. Podle nás je však v této výpovědi dominantní především **funkce varovná**, neboť je vyjádřena také „negativní konsekvence“, která adresáta v případě neuposlechnutí může čekat. K této KF můžeme přiřadit také typ výpovědí, které jsou významově blízké již popsaným infinitivním výpovědním formám v rámci KF přání, které vyjadřují **obavy** mluvčího.

- *Не опоздать бы в кино, Женюша... Ну конечно, пойдём...* (Е. С. Гинзбург: Крутой маршрут, 1990, мемуары, PUB) / tj. ve významu Jen abychom neprošvihli to kino, Ženjušo... No jasně, raději půjdeme...
- *Не простудиться бы вам!* (příklad PMR II, 1979, s. 119) / tj. ve významu Ať se nenachladíte! Abyste se nenachladili!
- *Смотрите, Марья Петровна, не нажить бы вам бед с вашими леченьями!* (Д. В. Григорович: Бобыль, 1847, LIT) / tj. ve významu Marie Petrovno, abyste si nepřivodila tím vaším léčením nějaké neštěstí!

Mluvčí v těchto třech výše uvedených výpovědích varuje adresáta nikoliv tím, že by mu říkal, co nemá dělat, nýbrž tím, že ho upozorňuje na možné negativní důsledky, tj. např. ve výpovědi *Не простудиться бы вам!* / *Аť se nenachladíte* představuje *простуда* / *nachlazení* již možný následek jiného děje/stavu, který sice i když není vyjádřen, je z kontextu komunikační situace oběma komunikantům (adresátovi však zvláště) zřejmý.

9.7. KF expresivní a satisfaktivní

9.7.1. Obecná úvodní charakteristika

V této kapitole se, jak již napovídá titul, budeme věnovat KF expresivní a satisfaktivní. Ta může představovat dva významové póly, jednak KF pochvaly, uznání, poděkování, omluvy (satisfaktivní KF) apod., a jednak KF **výtky**, **výčitky**, **stížnosti**. Jak v ruštině, tak v češtině však silně převažuje uplatnění VISPNP právě v druhé ze zmíněných KF, proto se v našem následujícím popisu zaměříme jen na tento významový pól.

9.7.2. Výtka, výčitka, stížnost

Výpovědi interpretovatelné jako výtka, výčitka, stížnost představují takovou komunikační situaci, kdy chce mluvčí svou výpověď dát adresátovi najevo své záporné, negativní stanovisko k jeho přítomnému nebo minulému chování / jednání, příp. svou výpověď si mluvčí může adresátovi stěžovat na současný (pro něj neuspokojivý) stav, ve kterém se nachází, příp. může mluvčí vyjadřovat nespokojenost s jedním určitým konkrétním jevem. Prostřednictvím této KF vyjadřuje mluvčí **svůj psychický postoj ke stavu světa** vyjádřenému v propozičním obsahu. Jak již naznačuje samotný název KF, ve většině případů se jedná o silně emocionálně zabarvené (expresivní) výpovědi. Určitý aspekt satisfakce, který je primárně spojen s omluvou, však můžeme spatřovat také ve výtce, výčitce a stížnosti. Ta má totiž pro mluvčího v mnohých případech „terapeutický“ účinek. Tím máme na mysli především to, že mluvčí má (cítí) potřebu se k něčemu, co hodnotí jako negativní jev, vyjádřit, postěžovat si na danou věc a tím, že svou námitku, stížnost nebo i výtku mluvčí verbalizuje (tj. pronese, nebo napíše), se mu zároveň dostává úlevy a jisté satisfakce. Samozřejmě tuto skutečnost – kterou můžeme pracovníčně nazvat seberealizací mluvčího s následným pocitem zadostiučinění – nelze aplikovat globálně na všechny typy výpovědi této KF, a přestože se jedná o jev průvodní, domníváme se, že ho nelze úplně opominout.¹²⁰

Obvykle jako **výtku, výčitku** můžeme v ruštině interpretovat typ výpovědí, v nichž mluvčí negativně hodnotí určitou činnost, která je vyjádřena infinitivem a spojena s dativním subjektem. Tyto výpovědi vždy obsahují dativní subjekt a částici *бы* – často se přidává také částice *только* – „větný“ vzorec tohoto typu výpovědí je pak následující: $S_{\text{dat}} + \text{бы} + (\text{только}) + \text{inf}$. Měli bychom rovněž zdůraznit, že tento typ výpovědí patří v ruštině k jednomu z ustálených prostředků, který se používá k realizaci a zároveň i indikaci této KF. V češtině tomuto typu VISPNP odpovídá zpravidla vyjádření s kondicionálem příslušného slovesa. Obdobné infinitivní výpovědní formy (avšak s nominativem osobního zájmena) jsou v češtině vzácné a jsou vázané pouze na neformální mluvené projevy (*Ty jen tak sedět a nic nedělat! Ty se jen tak dívat, co?*).

- *Тебе бы только поспорить! И не называй меня мама!* (Д. Емец: Таня Гроттер и колодец Посейдона, 2004, LIT) / tj. ve významu Ty by ses jen hádal! A neříkej mi mami!

¹²⁰ Této problematice se samozřejmě v naší práci nijak podrobně věnovat nebudeme. Navíc se hodláme stále držet interpretace analyzovatelné pouze na základě jazykové stránky a jinými interdisciplinárními přesahy se – jako je tomu v tomto případě (tj. především do oblasti psychologie) – zabývat nebudeme. Považovali jsme však za podnětné a přinejmenším zajímavé na tuto spojnici upozornit.

- *Тебе бы только за бабами волочиться, а до прочего и дела нет!* (А. Иванов: Географ глобус пропил, 2002, LIT) / tj. ve významu Ty bys jenom běhal za ženskýma, ale abys dělal něco pořádnýho, to ne!
- *Тебе бы только водку пить!* (zdroj vlastní) / tj. ve významu Pořád bys jenom chlastal vodku!
- *Тебе бы только гулять и деньги тратить.* (В. Корнилов: Демобилизация, 1969–1971, LIT) / tj. ve významu Pořád by ses jen někde coudal a rozhazoval peníze!
- *Ему бы только шутить!* (příklad RSSČ, 1982, s. 177) / tj. ve významu Pořád by jen vtipkoval!

KF výtky mohou vyjadřovat také otázkové formy, jejichž hranice je často v psaném textu signalizována kombinací otazníku s vykřičníkem a která tak odráží silně citově zabarvenou výpověď:

- M1: *что тебе штаны не снять?!* M2: не снять M3: Как тебе не стыдно? (Домашний разговор, 2007, МК) / tj. ve významu To si ani nesundáš ty kalhoty?! M2: Ne. M3: To se ani nestydíš?
- *Я не пойду. Сколько раз тебе говорить?!* (Домашние разговоры, 1978, МК) / tj. ve významu Já nejdu. Kolikrát ti to mám říkat!
- *Где по здешним местам жениха Настасье сыскать!* (П. И. Мельников-Печерский: В лесах. Книга первая, 1871–1874, LIT) / tj. ve významu Kde mám asi tak někde tady hledat Nastasje ženicha?

Případně může být KF výtky vyjádřena VISPNP ve spojení s dativním subjektem:

- *А зачем тогда сюда ехал?! Душу мне травить! Показать, какой ты хороший?* (Э. Володарский: Дневник самоубийцы, 1997, LIT) / tj. ve významu Proč jsi sem teda jezdil? Abys trýznil moji duši? Abys mi ukázal, jak jsi dobrý?

Čeština má stejně jako ruština v rámci této KF také své ustálené infinitivní výpovědní formy. Častým prostředkem k vyjádření výtky či stížnosti je např. spojení dokonavého infinitivu s ukazovacím zájmen *takto*, *tak(hle)*=*takovým způsobem+to* (příp. *akuzativ osob. zájmena*), kterým mluvčí dává najevo své negativní hodnocení:

- *Vsechno, vsechno je OK, ale ty panaci...proc, paneboze proc je nemohli udelat normalne. Takto je zprasit... komixovej hnus* (Diskuzní klub hráčů online her)¹²¹
- *Mít takové možnosti s videem a tak to zprasit..* (Boombap, diskuzní fórum)¹²²
- *Takhle to podělat!* (B. Vaněk-Úvalský, Zabriský, syn2005, LIT)
- *Takhle to zkazit! Hanba!* (bratři Čapkové, Adam Stvořitel, syn2005, LIT)

¹²¹ © 2000 Dostupný z WWW: <http://www.imperium.cz/forum/topic.asp?TOPIC_ID=30411>.

¹²² © 2005–2006 Dostupné z WWW: <<http://boombap.cz/hiphop/hiphop-audio/indy-clou-video-rockstar-sleduj-te%C4%8F>>.

- *Takovým způsobem to odfláknout!* (zdroj vlastní)

Tj. ve významu *jak to mohl někdo takovým způsobem zkazit?!* Tyto VISPNP vedle **výtky**, zároveň vyjadřují také **údiv**, **zklamání (projev nelibosti)** mluvčího nad tím, že danou věc udělali jinak, než by si on sám představoval. Tento typ VISPNP – konkrétně tedy spojení s ukazovacím zájmenem: *takto*, *tak(hle)+to+inf_{pf}* – se objevuje poměrně často, je však omezen lexikálním významem infinitivu. Pojí se totiž především se slovesy, které označují ztrátu (*takto to projet*, *takto to prošťustrovat*), zničení, zkažení (např. *takto to zkazit*, *zpackat*, *zmařit*, *zbabrat*, *zničit*, *zvorat* aj., často se uplatňují podoby vulgárního charakteru jako *zkurvit*, *pojebat* apod.). V případě, že je místo ukazovacího zájmena *to* použita forma akuzativu osobního zájmena (*mě*, *je*, *ji...*) či zcela jiné pádové a výrazové formy předmětu je již výběr infinitivu po lexikálněvýznamové stránce variabilnější, důležitým faktorem je však také aspekt osobovost-věcnost.

- *Takhle ji vyhnat! Hrůza!* (B. I. Rodina Moskatova, syn2005, LIT)
- *Tak mě podvést / ponížít / zneuctít!*
- *Tak nás překvapit!*
- *Takto s ním zacházet / mluvit / jednat!* (zdroj vlastní)

Obdobným způsobem je **KF výtky** nepřímo vyjádřena také v následujících příkladech. Obvykle se jedná o infinitivní konstrukci vyjadřující negativní hodnocení mluvčího určité činnosti, případně s významovým odstínem **pohoršení**, **podivu** nad uvedenou skutečností. Tyto VISPNP bývají zpravidla považovány za osamostatněné infinitivní konstrukce vedlejších vět, tj. ve významu *Je hrozné, strašné, špatné..., když/že VF → inf.*

- *Číst ve vaně! Kdes to viděl?* (zdroj vlastní)
- *Chodit ven nenalíčená!* (zdroj vlastní)
- *Ted' v létě topit!* (Grep1 – Karlík, 1998, s. 399)

Jinou ustálenou infinitivní výpovědní formou pro vyjádření KF „rezignativní“ **stížnosti** je v češtině spojení dokonavého infinitivu se samostatnou zdvojenou zápornou *ne a ne* (*ne+inf_{pf}*), ve kterých bývá zpravidla vyjádřen také subjekt. Prívlastek rezignativní, který jsme k tomuto označení přidali, také napovídá o blízkém vztahu ke KF asertivní. Pro posouzení aktuální KF je samozřejmě rozhodující konkrétní komunikační situace, může se ale v určitých kontextech jednat o pouhé konstatování faktu. Tento typ výpovědi může, ale také nemusí, být určen konkrétnímu adresátovi.

- *Znám celou řadu lidí, kteří si už odpočinek tak usilovně přejí... A ona ta zubatá **ne a ne přijít!*** (D. Kludská, Srdcové eso, syn2000, LIT)
- *Ale gól **ne a ne padnout.*** (H. Friedmann, Gól! Míčový kouzelník, syn2005, LIT)

- „A báby se **ne a ne stěhovat**,“ říká manželka. (Lidové noviny, Nedělní příloha, č. 43, 1992, syn2006pub)

9.8. KF deklarativní

9.8.1. Obecná charakteristika

V tomto případě jde o výpovědi, kterými **mluvčí** v dané komunikační situaci **mění svět (stav věcí)**, přičemž je k tomuto jednání kompetentní.¹²³ Dochází tedy **k souladu mezi propozičním obsahem a skutečností**. Většinou se jedná o mluvní akty institucionálně vázané a zakotvené jako je např. jmenování, křest, oddání, odsouzení apod. Výpovědi s tímto funkčním zaměřením bývají zpravidla realizovány EPF (*jmenuji Vás / křtím tímto...*). Vyjádření této KF formou VISPNP je proto velmi okrajové a vzácné, a to jen v případě ruštiny (za deklarativní KF bychom mohli považovat např. výpověď *Его звать Андреем Михайловичем*). Čeština tuto KF formou VISPNP nevyjadřuje.

¹²³ Jeho kompetence vyplývá obvykle z jeho institucionálního postavení a funkce.

III. ZÁVĚR

V práci *Komunikační funkce výpovědi s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu v ruštině a češtině* jsme se věnovali jednak základním pojmům spjatým s touto problematikou, a jednak konkrétní materiálové analýze jednotlivých KF v ruštině a češtině.

V první, teoretické části jsme předně představili klíčový pojem výpověď (kap. 1), a to ve vztahu k větě. Tuto dvojici pojmů jsme usouvztažňovali na základě Saussurovy dichotomie *langue* (jazykový systém) – *parole* (mluva, konkrétní realizace). V této souvislosti jsme se také snažili nastínit pojetí výpovědi v české a ruské lingvistické tradici. V kap. 2 jsme výpověď vymezili po formální a obsahové stránce. Pojem predikace a s ním spjatou problematiku *infinitivní věty* jsme detailněji probrali v kap. 3. Na tyto dva pojmy jsme nahlíželi opět z hlediska odlišných přístupů české a ruské lingvistické tradice. V této 3. kapitole jsme rovněž objasnili námi zavedený pojem „výpověď s infinitivem v syntaktické pozici neslovesného predikátu“ (VISPNP), jehož cílem bylo jednak adekvátní skloubení a uchopení pojmů rozdílných přístupů (tj. ruštiny a češtiny) vycházejících z odlišných jazykových systémů, a jednak odpovídající přístup k našemu popisu jazykového materiálu. Zdůraznili jsme tedy, že neslovesným predikátem míníme fakt, kdy predikace není vyjádřena verbem finitem (VF), ale v našem případě kontextově vázaným infinitivem, a také jsme zdůraznili náležitost užívání pojmu výpověď, neboť doklady v druhé části práce představují v silné většině reálně existující (tj. již realizované) a situačně zakotvené věty. V souvislosti s predikátem jsme považovali za nutné přiblížit pojem subjekt (speciální kapitolu jsme věnovali tzv. dativnímu subjektu), ke kterému v celé práci přistupujeme jako k jevu roviny sémantické, tj. jako k subjektu logickému (sémantickému), který představuje činitele/nositele děje. V kap. 4 jsme jednak vymezili pojem komunikační funkce výpovědi, a jednak jsme nastínili základní teoretická východiska této problematiky, tj. teorii mluvních aktů (Austinovu a Searlovu koncepci). V této kapitole jsme také soustředili pozornost k pojmu komunikační situace, dále jsme uvedli komunikační model pro účely naší práce, ve kterém jsme zohlednili i méně obvyklou, ne zcela standardní, avšak v rámci VISPNP poměrně frekventovanou komunikační situaci, ve které je adresátem sám mluvčí. V kap. 5 jsme teoreticky popsali klasifikaci osmi komunikačních funkcí (KF), kterou jsme převzali od Grepla-Karlíka (1998) a jejímž základem je Searlova kategorizace mluvních (ilokučních) aktů. Pro stanovenou klasifikaci jsou určující dvě kritéria, z nichž také primárně vychází popis materiálové části této práce: zaprvé – záměr (úmysl, cíl), který mluvčí vůči adresátovi výpověďmi sleduje, a zadruhé – vztah slov ke světu.

Druhou rozsáhlejší část práce jsme věnovali konkrétní materiálové analýze VISPNP. Jednotlivé KF jsme dokládali jazykovým materiálem získaným především z ruských a českých korpusových databází (a to jazyka jak mluveného, tak psaného), případně z textů umístěných na internetu.

V rámci klasifikace jsme každou KF v úvodu obecně charakterizovali, čímž jsme se snažili postihnout její základní znaky a především popsat záměr (cíl) mluvčího, který chce svou výpověď vzhledem k adresátovi dosáhnout. Jednotlivé KF jsme dále členili na podtypy, které se opírají o tzv. slovníková pojmenování (návrh, přání, prosba atp.), jež představují obvykle základní typy daných KF a jsou společná oběma jazykům. Jednotlivé podtypy jsme dokládali ruským, příp. českým jazykovým materiálem, přičemž jsme se snažili reflektovat jak stránku funkčněstylistickou, tak skutečnost, zda jde o mluvený, či psaný komunikát (v rámci kterých jsme dále rozlišovali veřejnost/neveřejnost a formálnost/neformálnost komunikační situace). Tato reflexe nám předně ukázala maximální možnou šíři uplatnění tohoto typu výpovědí napříč funkčními styly i napříč kategoriemi mluvenosti a psanosti. Výrazně menší míru funkčněstylového omezení i omezení z hlediska mluvenosti/psanosti těchto výpovědí jsme mohli sledovat v případě ruštiny. Tady se VISPNP uplatňují téměř ve všech funkčních stylech,¹²⁴ tj. předně ve stylu „hovorovém“ (*русская разговорная речь*), který je spjat především s běžnou komunikací a také s aspektem mluvenosti, s čímž souvisí větší míra expresivnosti, emocionality, subjektivnosti, situačně kontextové zapojenosti; ve stylu publicistickém (a to jak mluveném, tak psaném, monologickém i dialogickém) včetně reklamních sloganů. S VISPNP se setkáme také v textech prakticky odborných či popularizačních (a to zejména v návodech a instrukcích) a ve stylu uměleckém (to se týká zejména snahy o mluvenostní stylizaci v řeči literárních postav). V češtině je tak v porovnání s ruštinou tento typ výpovědi těsněji spjat s určitými vybranými typy komunikátů a komunikačních situací (zejména s monologičností a s mluveností).

V naší analýze jsme rovněž poukázali na dva stěžejní aspekty: Jednak na to, že v mnoha případech, a to jak v ruštině, tak češtině, představují VISPNP ustálenou (konvencionalizovanou) výpovědní formu, která se používá k realizaci a indikaci určitého typu KF nebo jejího dílčího druhu, jako jsou KF otázky, příkazu, zákazu, přání, varování aj. (v tomto případě lze mluvit o systémovosti, systémovém charakteru), a jednak na to, že mimo

¹²⁴ S výjimkou funkčního stylu odborného (kde máme na mysli zejm. funkční styl teoreticky odborný, tj. tzv. vědecký), kde je kladen požadavek na explicitnost vyjádření větných vztahů, dekontextualizaci, vyvázanost z komunikační situace, ne-expresivnost, což se projevuje právě v jednoznačné preferenci finitního vyjádření predikace.

tyto ustálené výpovědní formy najdeme také mnoho VISPNP, jejichž aktuální KF se odvíjí od konkrétního kontextu a konkrétní komunikační situace, případně se může jednat o nepřímý mluvní akt (tj. kdy mluvčí sice něco říká, přitom však míní něco zcela jiného, než čemu by nasvědčovalo jazykové ztvárnění jeho výpovědi). Na základě zpracování konkrétního jazykového materiálu se potvrdilo, co jsme předeslali již v části teoretické, totiž to, že se jednotlivé KF v určitých případech prostupují, koexistují vedle sebe nebo se vzájemně podmiňují. Proto jsme se i my během našich interpretací snažili soustředit především na KF pro danou výpověď dominantní. V této souvislosti se ukázalo, že bez zohlednění širšího kontextu či přiblížení komunikační situace je možné jednotlivé výpovědi interpretovat mnoha různými způsoby. Vedle kontextu a komunikační situace, který je samozřejmě pro určení aktuální KF a vůbec pro interpretaci významu sledovaných výpovědí stěžejní, se však také projevila důležitost jiných faktorů, které se podílejí na realizaci a indikaci jednotlivých KF. Jedná se především o prostředky lexikální, dále o slovesný vid a negaci a o prostředky prozodické a grafické.

Dalším z aspektů, který jsme se během naší analýzy rovněž snažili reflektovat, je vztah účastníků komunikace, tj. vztah mezi mluvčím a adresátem. Na jednotlivých dokladech jsme ukázali, jak mohou být na základě situačního kontextu uvedené výpovědi srozumitelné i bez explicitní gramatikalizované reference ke komunikačním osobám. Viděli jsme také, že ačkoli jde v mnoha případech o formálně bezsubjektové výpovědi (tj. o výpovědi, v nichž subjekt není jazykově vyjádřen), je subjekt vždy zřejmý z komunikačního kontextu. V případě některých KF (zejména KF direktivní či permisivní) je totiž zaměření na adresáta pro porozumění takovým výpovědím klíčové. V jiných případech jsme naopak ukázali, jakým způsobem tato reference může být jazykově vyjádřena, a to jak v češtině, tak v ruštině. Naše materiálová analýza tedy ukázala značnou variantnost při vyjadřování subjektu – tj. od konkrétních formálních vyjádření subjektu explicitní dativní formou v ruštině (typ *Вечером нам идти в гости*; *Ну мне выходить*) nebo nominativní jak v ruštině, tak češtině (typ *А, вы бунтовать! Стát se já tak významným umělcem!*), vokativní formou (typ *Pavle, střídat!*) v češtině (méně často, stejně tak jako v ruštině též formou dativní [typ *Бýt mi tak dvacet!*]) až k nevyjádřenému, kontextově zajištěnému odkazu k subjektu všeobecnému/univerzálnímu v obou jazycích (typ *При пожаре звонить по телефону 01*; *Пřed upotřebením zatřepat!*; *приhlásit se / войти* a mnoho dalších).

Celkem jsme popisovali osm komunikačních funkcí (v podkap. 9.1. KF asertivní, v podkap. 9.2. KF direktivní, v podkap. 9.3. KF interrogativní, v podkap. 9.4. KF komisivní, v podkap. 9.5. KF permisivní a koncesivní, v podkap. 9.6. KF varování, v podkap. 9.7. KF

expresivní a satisfaktivní, v podkap. 9.8. KF deklarativní), přičemž – jak už jsme v úvodu předeslali – frekvenční rozdíly v zastoupení jednotlivých dokladů v ruštině a češtině se výrazným způsobem liší. Během analýzy se tak zároveň na jedné straně ukázalo obrovské rozpětí KF, které je ruština schopna vyjádřit formou VISPNP. Na straně druhé se v této souvislosti ukázalo výrazné tíhnutí češtiny v ekvivalentních případech k vyjádření stejných KF prostřednictvím výpovědi s VF.

Nejvíce společných znaků při uplatnění VISPNP v ruštině a češtině bylo možné sledovat v rámci **KF direktivní**, částečně též v **KF interogativní**, v **KF permisivní** a v **KF expresivní**.

V prvním případě se to týká dílčích druhů **příkazu** a **rozkazu**. V obou jazycích však infinitivní vyjádření rozkazu a příkazu vedle podoby s VF představuje kategorický, striktní, často neosobní a silně emocionální druh výzvy (oproti ruštině se však v češtině stále více uplatňuje podoba s VF). Tato kategoričnost a lakoničnost VISPNP může být oslabena v obou jazycích explicitním vyjádřením adresáta, tento fakt zároveň představuje z pozice mluvčího hledisko výběrovosti či volitelnosti Mluvčí tak směřuje svou výzvu z různých důvodů konkrétnímu adresátovi, který je v daných komunikačních situacích vybírán jako jeden z mnoha jiných možných (potenciálních) adresátů.

Podobnou paralelu můžeme najít také u specifického typu výzvy, kterou představuje **povel**. Infinitivní vyjádření je dáno v mnoha případech jednak asymetrickým vztahem mluvčího a adresáta (to se týká zejména vojenských povelů, kde autoritativnost hraje významnou roli), tj. tím, že mluvčí je společensky závislý na adresátovi (vstupuje sem tedy i aspekt sociálních vztahů), a jednak požadavkem stručnosti a úsečnosti vyjádření. Jak jsme však ukázali, infinitivní povely se v ruštině i češtině uplatňují i v jiných oblastech, a to zejména ve sportu, kde v mnoha případech nelze mluvit o asymetrickém vztahu mluvčího a adresáta.

Přímé ekvivalentní podoby v ruštině a češtině můžeme najít rovněž v **návodech** a **instrukcích**, přesto však můžeme opět spatřovat ve srovnání s ruštinou výraznou tendenci češtiny k imperativní formě, a to 2. os. sg. i pl., v případě receptů i indikativu 1. os. pl. V případě instrukcí představujících bezpečnostní pokyny v podobě výstražných a také příkazových bezpečnostních tabulek si tuto skutečnost vysvětlujeme především silnější závazností, podřízeností adresáta vzhledem k danému příkazu (tuto tendenci, tj. imperativní formu 2. os. sg. je totiž možné sledovat také v ruštině). Infinitivní podoby mající instruktážně příkazový charakter jsme mohli dále sledovat v obou jazycích v případě stručných, zpravidla jednoslovných pokynů vyskytujících se v elektronickém způsobu navigace (komunikace

s počítačem pomocí nabídek v dialogových oknech atp.). V tomto případě je infinitivní podoba podle nás volena zejména kvůli snaze o co největší zobecnění a odosobnění jednotlivých účastníků komunikace.

Shody v uplatnění VISPNP můžeme najít také ve vyjádření KF **radý a doporučení**. Ruština však v tomto případě disponuje výrazně bohatším repertoárem vyjádření jednotlivých dílčích významů spojených s touto KF (tj. např. obava, strach).

Poněkud jiná situace je v případě KF **přání**, tady se objevují v obou jazycích ustálené výpovědní formy určené k realizaci a indikaci této KF, ruština však opět ve srovnání s češtinou disponuje větší variantností (tj. uplatňuje se podstatně větší množství pracích částic apod.).

Ustálené infinitivní výpovědní formy slouží v ruštině a češtině také k vyjádření KF **nabídky a návrhu**.

Co se týče KF **interogativní** dochází k překrytí jen částečně. Tato KF je ve svém pravém významu totiž vlastní pouze ruštině, v češtině se forma VISPNP uplatňuje až na nepatrné výjimky jen ve specifických typech otázek, jako je **otázka deliberativní** (nerozhodnost, bezradnost, váhání [*Kam se obrátit, co dělat?*]) nebo **otázka řečnická** (*A co si s tím teď počít?*) – ty však nejsou otázkami v pravém slova smyslu.

Ekvivalentní infinitivní podoby najdeme dále v rámci KF permissivní a KF expresivní. Konkrétně tedy u dílčích druhů, jako je **zákaz** (zde se v češtině objevují jak infinitivní formy, tak formy s VF) a **námítka**, v jejímž případě opět můžeme mluvit jak v ruštině, tak češtině, o ustálených výpovědních formách. V rámci KF expresivní se jedná o vyjádření **výtky, výčitky** či **stížnosti**, kde je repertoár infinitivních výpovědí v obou jazycích velmi bohatý.

Jak jsme si tedy mohli všimnout, čeština formou VISPNP nevyjadřuje – až na nepatrné výjimky – KF asertivní a pravé doplňovací i zjišťovací otázky, v případě rozkazu výrazně preferuje formu imperativu apod. To podle nás mimo jiné poukazuje na skutečnost, že v češtině VISPNP primárně nepřináší směřem k adresátovi určitý věcný obsah, ale plní častěji funkci expresivní (tj. sebevyjádření, sebepojetí mluvčího, často bez ohledu na adresáta). V ruštině se naopak VISPNP uplatňuje hojně i ve funkcích, kde je výrazné zaměření na adresáta a kde je předání či získání věcného obsahu stěžejní. To je podle nás dáno především pozicí dativního subjektu (tj. subjektu typu *Мне в Москву ехать; Тебе сейчас выходить*), který nelze v češtině stejným způsobem vyjádřit.

Uvedený kvantitativní rozdíl v uplatnění infinitivu ve VISPNP v češtině a ruštině (tak jako obecně jakýkoli jiný rozdíl v gramatické stavbě dvou jazyků) lze tedy v zásadě vysvětlit na základě dvou různých okolností – konkrétně **faktory vnitrosystémovými** (autoregulace

systému aj.) a **faktory externími** (vnější vlivy, které stavbu jazyka tvarují do odlišné podoby). Vysvětlení častějšího výskytu VISPNP v ruštině lze nastínit na základě obou výše zmiňovaných vlivů. Z hlediska faktorů vnítrusystémových lze uvažovat především o vlivu dativního subjektu. Dativní subjekt totiž v ruštině ve výpovědích s KF asertivní (ale i jiných KF) supluje pro danou funkci nezbytnou referenci ke komunikační osobě. Např. výpověď *мне готовить ужин* nám prostě říká, že večeri musím udělat *já* (tj. 1. os. sg), nikoli *on*, *ty* nebo *oni*. V doslovně ekvivalentní české struktuře bez dativního subjektu **vařit večeri* by totiž nebylo zřejmé, kdo má danou činnost vykonat, což je pro asertivní KF (ale i mnohé jiné) nezbytná informace.

V rámci externích vlivů by bylo možné též uvažovat o odlišných jazykových kontaktech češtiny a ruštiny. V tom případě bychom předpokládali výrazný vliv němčiny na češtinu a vliv ugrofinských a turkotatarských jazyků na ruštinu.¹²⁵

¹²⁵ V případě, že bychom zvažovali ještě jiná možná řešení z hlediska faktorů mimosystémových, by pak bylo možné uvažovat o způsobu vysvětlení, který v rámci pojetí jazykového obrazu světa naznačuje Anna Wierzbicka (1992), když mluví o tom, že jednou z důležitých sémantických charakteristik ruštiny, která se odráží v jazykovém materiálu (a to zejm. v obrovském množství impersonálních struktur), je tzv. neagentivnost, tj. sklon k pasivitě, fatalitě, pokoře, smíření, čekání na zázrak. S tím by mohla souviset silná predispozice ruštiny pro neosobní nazírací způsob na svět. Toto vysvětlení by však předpokládalo, že mnohasetletá zkušenost ruského člověka – dejme tomu např. s autoritativní formou nadvlády – je vepsána v gramatickém systému ruštiny a že tím dochází k potlačení role agentu a jeho formálního protějšku – levovalenční syntaktické pozice. V takovém případě bychom museli předpokládat, že obraz světa generací ruských mluvčích měl vliv na gramatický systém jejich jazyka.

Seznam literatury:

- ARUŽUNOVA, N. D. (1976): *Predloženiye i jego smysl*. Moskva.
- AUSTIN, J. L. (2000 [1962]): *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia.
- BACHTIN, M. M. (1979): *Estetika slovesnogo tvorčestva*. Moskva: Isskustvo.
- BĚLIČOVÁ, H. (1982): *Sémantická struktura věty a kategorie pádu*. Praha: Academia.
- BĚLOŠAPKOVA, V. A. (1977): *Sovremennyy russkij jazyk. Sintaksis*. Moskva: Vyssšaja škola.
- BERNADSKAJA, Ju. (2008): *Tekst v reklame*. Moskva: Juniti.
- BOGDANOV, V. V. (2007): *Predloženiye i tekst v soderžatel'nom aspekte*. Sankt-Peterburg: Fil. fak. SPbGU.
- BRICYN, V. M. (1990): *Sintaksis i semantika infinitiva v sovremennom russkom jazyke*. Kiev: Naukova dumka.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2000): *Reklama v češtině, čeština v reklamě*. Praha: Leda.
- ČŘJ : ČECHOVÁ, M. et al. (1996): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
- DANEŠ, F. (2000): *A three-level approach to syntax*. In: *Jazyk a text II*. Praha: FF UK, s. 124–139.
- DANEŠ, F. (1963): *Čs. přednášky pro sjezd slavistů v Sofii*. Praha, s. 117.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. (1987): *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- DRESSLER, W. (1973): *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- ESČ: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- FORTUIN, E. (2005): From possibility to necessity. The semantic spectrum of the dative-infinitive construction in Russian. In: B. Hansen – P. Karlík (eds.), *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*, München, s. 39–60.
- FORTUIN, E. (2006): On the Use of Dative Subjects in the Construction of Anteriority in Russian. *Russian Linguistics*, 30, s. 321–354.
- FORTUIN, E. (2007): Modality and aspect: interaction of constructional meaning and aspectual meaning in the dative-infinitive construction in Russian. *Russian Linguistics*, 31, s. 201–230.
- GAK, V. G. (1973): *Vyskazyvanije i situacija*. In: *Problemy strukturnoj lingvistiki*. Moskva.
- GAL'PERIN, I. P. (1981): *Tekst kak objekt lingvističeskogo issledovanija*. Moskva: Nauka.
- GEIS, M. L. (2006): *Speech acts and conversational interaction*. Cambridge University Press.

- GLOVINSKAJA, M. Ja. (1993): *Semantika glagolov reči s točki zrenija teoriji rečevych aktov*. In: *Russkij jazyk v jeho funkcionirovanii (Kommunikativno-pragmatičeskij aspekt)* Moskva: Nauka, s. 158–218.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GRIŠINA, E. A. (2005): Ustnaja reč v Nacional'nom korpuse ruskogo jazyka. *Nacional'nyj korpus ruskogo jazyka: 2003–2005*. Moskva: Indrik, s. 94–110.
- GORODECKIJ, B. Ju. – KOBOZEVA, I. M. – SABUROVA, I. G. (1985): *K tipologii kommunikativnych neudač*. In: *Dialogovoje vzaimodejstvije i predstavlenije znanij*. Novosibirsk.
- HAUSENBLAS, K. (2003): *O různých přístupech k výkladu věty a bodů styčných*. In: *Miscellanea*. Praha: FF UK, s. 109–118.
- HINDELANG, G. (1978): *Auffordern. Die Untertypen des Aufforderns und ihre sprachliche Realisierungsformen*. Göppingen.
- HIRSCHOVÁ, M. (2004): Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi. *Slovo a slovesnost*, 65, s. 163–173.
- HIRSCHOVÁ, M. (1988): *Česká verba dicendi v preformativním užití*. Příspěvek ke zkoumání komunikativních funkcí výpovědí. Olomouc: nakl. UP.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a Praha: Trizonia*.
- HORÁLEK, K. (1976): Věta a výpověď. *Slovo a slovesnost*, 37, s. 81–85.
- HORÁLEK, K. (1977): Odpověď autorova. *Slovo a slovesnost*, 38, s. 50–53.
- HRABĚ, V. (1960): *Několik poznámek k pojmu predikace*. In: *Rusko-české studie*. Praha: SPN, s. 173–189.
- HRABĚ, V. (1964): K otázce nepřímého subjektu v ruské skladbě. *Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury*, VIII, s. 45–49.
- HRABĚ, V. (1978): K problematice větných členů, zvláště v ruštině. *Slovo a slovesnost*, 39, s. 266–269.
- ILEK, B. (1954): Volba a postavení subjektu v ruštině a v češtině. In: *Studie a práce lingvistické*, I. Praha, ČSAV, s. 275–295.
- JAKOBSON, R. (1995): *Poetická funkce*. Jinočany: H&H.
- JELÍNEK, S. et al. (1992): *Rusko-český lingvodidaktický slovník*. Praha: Karolinum.
- JERMAKOVA, O. N. – ZEMSKAJA, E. A. (1993): *K postrojeniju tipologii kommunikativnych neudač (na materiale jestestvennogo ruskogo dialoga)* In: *Russkij jazyk v jeho funkcionirovanii (Kommunikativno-pragmatičeskij aspekt)*. Moskva: Nauka, s. 30–64.

- KRASIL'NIKOVA, L. V. (2004): *Infinitivnyje i nominativnyje predloženiya*. In: *Kniga o grammatike*. Moskva: MGU, s. 61–69.
- LEONTĚV, A. A. (1979): *Vyskazyvanije kak predmet lingvistiki, psicholingvistiki i teorii kommunikacii*. In: *Sintaksis teksta*. Moskva, s. 18–36.
- MARGARJAN, A. A. (1988): *Kommunikativnaja funkcija i struktura vyskazyvanija. (Na materiale sovremennogo nemeckogo jazyka)*. Taškent: FAN.
- MATHESIOUS, V. (1936): On some Problems of the Systematic Analysis of Grammar. In: *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, s. 65–107.
- MATHESIOUS, V. (1947): *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- MČ 3 : DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z. (eds.) (1987): *Mluvnice češtiny, 3: Skladba*. Praha: Academia.
- MELČUK, I. (2001): *Communicative Organization in Natural Language: The semantic-communicative structure of sentences*. John Benjamins.
- MOSKAL'SKAJA, O. I. (1981): *Grammatika teksta*. Moskva.
- MRÁZEK, R. (1978). K metajazykové stránce kategorie subjektu. *Slovo a slovesnost*, 39, s. 270–273.
- NOVIKOVA, A. P. (2008): Voprosno-otvetnyj kompleks kak element kategorii dialogičnosti. *Znanije. Ponimanije. Umenije*, 1, s. 215–219.
- PADUČEVA, E. V. (1985): *Vyskazyvanije i jeho sootnesennost' s dejstvitel'nost'ju*. Moskva: Nauka.
- PMČ : KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUŠÍNOVÁ, Z. (eds.) (2001 [1995]): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- PMR II : BAUER, J. – MRÁZEK, R. – ŽAŽA, S. (1979): *Příruční mluvnice ruštiny II. Skladba*. Praha: SPN.
- POPELA, J. (1959). K syntaktické podstatě tzv. dativu subjektu v současné ruštině. *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*, III, s. 41–69.
- POPELA, J. (1968): *K predikaci v současné ruštině a češtině*. Acta Universitatis Carolinae, Slavica Pragensia, 10, s. 193–205.
- RG II : ŠVEDOVA, N. Ju. – BONDARKO, A. V. (eds.) (1982): *Russkaja grammatika II (Sintaksis)*. Moskva: Nauka.
- RG 2 : BARNETOVÁ, V. – BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ, H. – LEŠKA, O. (eds.) (1979): *Russkaja grammatika 2*. Praha: Academia.
- RSSČ : KUBÍK, M. – ADAMEC, P. – HRABĚ, P. (eds.) (1982): *Russkij sintaksis v сопоставлении с češským*. Praha: SPN.

- SANNIKOV, V. Z. (2008): *Russkij sintaksis v semantiko-pragmatičeskom prostranstve*. Moskva : Jazyki Slavjanskich Kultur.
- SEARLE, J. R. (2007 [1969]): *Rečové akty*. Bratislava: Kalligram.
- SEARLE, J. R. (1976): Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society*, 5, s. 1–23.
- SLJUSAREVA, N. A. (1982): *Lingvistika reči i lingvistika teksta*. In: *Aspekty po obščej i častnoj lingvističeskoj teorii teksta*. Moskva: Nauka.
- SVOBODA, K. (1962): *Infinitiv v současné spisovné češtině*. Praha: ČSAV.
- ŠMELEV, D. N. (1976): Sintaksičeskaja členimost' vyskazyvanija v sovremennom russkom jazyke. Moskva.
- TANNEN, D. (1982): *Spoken and written language: Exploring orality and literacy*. Ablex Publishing.
- TIMOFEJEV, K. A. (1950): *Ob osnovnych tipach infinitivnych predloženíj v sovremennom russkom literaturnom jazyke*. In: *Voprosy sintaksisa sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: GUPI, s. 257–301.
- VALGINA, N. S. (1978): *Sintaksis sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Vysšaja škola.
- VSEVOLODOVA, M. V. (2000): *Teorija funkcional'no-kommunikativnogo sintaksisa*. Moskva.
- WIERZBICKA, A. (1966): Slavjanskij dativus cum infinitivo. *International journal of Slavic linguistics and Poetics*, X, s. 84–88.
- WUNDERLICH, D. (1976): *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt am Main.
- ZOLOTOVA, G. A. (1982): *Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa*. Moskva: Nauka.
- ŽAŽA, S. (1993): Význam souhry gramatických, lexikálních a fonických prostředků pro vztah komunikativní funkce a výpovědní formy (na základě konfrontace českých a ruských výpovědí). In: E. Bláhová – F. V. Mareš (eds.), *Česká slavistika*, s. 285–290.

Seznam internetových zdrojů:

- Boombap, © 2005–2006 Dostupné z WWW: <<http://boombap.cz/hiphop/hiphop-audio/indy-clou-video-rockstar-sleduj-te%C4%8F>>.
- České dráhy. Kampan Jak předejít úrazu na železnici? © 2008. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskedrahy.cz/tiskove-centrum/kampane/prevence/-1821/>>.
- Český národní korpus – SYN2000. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2000. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus – SYN2005. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus – SYN2006PUB. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus – ORAL2006. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

Český národní korpus – ORAL2008. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

DIALOG. Speciální multimediální korpus mluvené češtiny, © 2008. Dostupný z WWW: <http://ujc.dialogy.cz/>.

Diskuzní klub hráčů online her, © 2000 Dostupný z WWW: <http://www.imperium.cz/forum/topic.asp?TOPIC_ID=30411>.

GRÍŠINA, E. A. (2005): Ustnaja reč v Nacional'nom korpusu russkogo jazyka. *Nacional'nyj korpus russkogo jazyka: 2003–2005*. Moskva: Indrik, s. 94–110. (text dostupný též z WWW: <<http://www.ruscorpora.ru/corpora-biblio.html>>, © 2003–2009).

Chel'sinskij annotirovannyj korpus russkich tekstov CHANKO, © 2008 Dostupný z WWW: <<http://www.ling.helsinki.fi/projects/hanco/>>.

Izvestija, © 2001–2009 Dostupné z WWW: <<http://www.izvestia.ru/>>.

Komp'juternyj korpus tekstov russkich gazet konca XX veka, [cit. 09-07-11] Dostupný z WWW: <<http://www.philol.msu.ru/~lex/corpus/>>.

Kommunističeskaja partija rossijskoj federacii, © 2007 dostupné z WWW: <http://www.kprf13.ru/doc_3787.html>.

LitENky, © 2004–2009 dostupné z WWW: <<http://litenky.ff.cuni.cz/clanek.php/id-2178>>

Mašinnyj fond russkogo jazyka, [cit. 09-06-30] dostupný z WWW: <<http://cfri.ru/>>.

Nacional'nyj korpus russkogo jazyka, © 2003–2009 Dostupný z WWW: <<http://www.ruscorpora.ru/>>.

NOVIKOVA, A. P. (2008): Voprosno-otvetnyj kompleks kak element kategorii dialogičnosti. *Znanije. Ponimanie. Umenije*. č. 1, s. 215–219, text dostupný též z WWW: <http://www.zpu-journal.ru/zpu/2008_1/Novikova.pdf>, [cit. 09-07-30].

Povely a bitevní pořádek, Dostupné z WWW: <http://houfy.webzdarma.cz/mainpage_soubory/livinghistory/ordnung.htm>, [cit. 09-06-30]

Pražský závislostní korpus, © 2006 Dostupný z WWW: <<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/index-cz.html>>.

Russian Corpora in Tübingen, [cit. 09-06-30] Dostupný z WWW: <<http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/b1/en/korpora.html>>.

The Uppsala Russian Corpus, © 2004 Dostupný z WWW:

<<http://www.slaviska.uu.se/korpus.htm>>.

Základní jízdárenské povely. © 2005–2008 Dostupné z WWW:

<<http://www.likehorses.estranky.cz/stranka/zakladni-jizdarenske-povely>>.

Zásady bezpečnosti práce. Dostupné z WWW:

<<http://genetika.upol.cz/vyuka/materialy/BZP.pdf>>, [cit. 09-07-23]

Žurnal Rodina, © 1999–2007 Dostupný z WWW:

<http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=57&n=2>.